

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MIN REISE I NORGE 1811

*STATSMINISTER, GREV
CHR. D. F. REVENTLOW*

GYLDENDAL NORSK FORLAG

Statsminister, grev Chr. D. F. Reventlow

MIN REISE I NORGE

1811

CHRISTIAN DITLEV FREDERIK REVENTLOW

f. 11. mars 1748, d. 11. okt. 1827

Maleri ca. 1805–06 av Hans Hansen

Statsminister, grev Chr. D. F. Reventlow

MIN REISE I NORGE

1 8 1 1

UTGITT AV
JOHANNES ELGVIN

GYLDENDAL NORSK FORLAG
OSLO 1955

Trykt med bidrag fra
NORGES ALMENVITENSKAPELIGE
FORSKNINGSRAD

Omslaget er tegnet av
Georg Barsgård

Printed in Norway
Ed. B. Giertsen A.s
Bergen

FORORD

Denne kildeutgave er gjort mulig takket være to institusjoner.

For langvarig utlån av originalen fra Rigsarkivet, København retter jeg min takk til riksarkivar Axel Linvald.

For økonomisk støtte til utgivelsen takker jeg Norges almenvitenskapelige forskningsråd.

Min takk også til alle dem som har bidratt med opplysninger.

J. E.

INNHold

	Side
Forord	V
Forkortelser	VII
Innledning	IX
Kilden — utgiverprinsipper	XXXV
Reisebeskrivelsen	1
Kommentarer	115
Bilag: Reise-spesifikasjon	133
Personregister	137
Stedsregister	147
Sakregister	151

FORKORTELSER

- B. Pap. : Bernstorffske Papirer I-III ed. Aage Friis. Kbh.. 1904-13.
- Coldevin : Coldevin, Axel: Norske Storgårder I-II. Oslo 1950.
- DAA : Danmarks Adels Aarboeg.
- DaO : Ordbog over det danske Sprog. Kbh. 1919-54.
- DBL : Dansk Biografisk Leksikon I-XXVII ed. P. Engels-
toft og Sv. Dahl. Kbh. 1933-44.
- DK : Danske Kancelli (DRA).
- DMag. : Danske Magazin 5.R.IV. Kbh. 1898-1901.
- DRA : Riksarkivet, Kbh.
- DSA : Stadsarkivet, Kbh.
- FK : Finanskollegiet (DRA).
- Helland : Helland, Amund: Norges Land og Folk særlig IV-
IX, XII. Kri.a. 1898-1904.
- Holm : Holm, Edv.: Danmark-Norges Historie 1720-1814
I-VII. Kbh. 1885-1912.
- HT : Historisk Tidsskrift. Oslo (Kri.a.).
- Jensen : Jensen, Hans: Chr. D. Reventlows Liv og Gjerning.
Kbh. 1938.
- K.h. : Kongehusets arkiv (DRA).
- Linvald: Chr. VIII, I: Linvald, Axel: Kong Christian VIII. Den
unge Prins. Kbh. 1943.
- Linvald: Chr. VIII, II: Linvald, Axel: Kong Christian VIII.
Norges statholder. Kbh. 1952.
- NG : Norske Gaardnavne. I-X, XIV. Chri.a 1897-1915.
- NgO : Norges geografiske Oppmåling, Oslo.
- NRO : Norsk Riksmålsordbok I-II Oslo 1930 — under ed.
- Pr. a. : Privatarkiver (DRA).
- RA : Riksarkivet, Oslo.
- Rev. Pap. : Efterladte Papirer fra den reventlowske Familie-
kreds 1770-1827, ed. Louis Bobé. I-X. Kbh. 1895-
1932.
- Reventlow : En dansk: Reventlow, Chr. B.: En dansk Stats-
mands Hjem omkring Aar 1800 I-II Kbh. 1902-03.
- Rubin : Rubin, Marcus: 1807-14. Kbh. 1892.
- SAO : Statsarkivet, Oslo.
- SLA : Landsarkivet, Gøteborg.

INNLEDNING

«...den rige Mands Søn bør ikke,
fremfor den Fattiges, fritages».

«...hvad der kan vindes ved det
Gode er bedre end ved Strid....».

C.D.F.R.

I Danmarks historie vil *Christian Ditlev Frederik Reventlows* navn alltid lyse med gullskrift. Det er uløselig knyttet til reformene i 1788: opphevingen av stavnnsbåndet, friggjøringen av den danske bonde. Her ligger kanskje hans største innsats, men den representerer likevel bare én side av hans veldige livsverk.

Om grev Reventlow er det blitt sagt at han i sin offentlige ferd tok like meget hensyn til Norge og hertugdømmene som til Danmark.¹⁾ Han *handlet* alltid i helstatens ånd. Likevel er han idag lite kjent i Norge, bare såvidt utenfor faghistorikernes rekker — enda det ikke er mere enn vel 125 år siden han døde, knapt 80 år gammel.

Reventlows slektsmiljø er en vesentlig forutsetning for å forstå ham. Gjennom generasjoner hadde hans forfedre og slektninger forøvrig spilt en ledende rolle i dansk statsliv. Tippoldefaren, *Ditlev Reventlow*, var Christian 4.'s kansler og en av kongens mest betrodde menn. Oldefaren, *Conrad Reventlow*, var fra sin ungdom knyttet til hoffet, ble ofte brukt i innen- og utenlandske misjoner — her var han bl. a. en utrettelig forkjemper for grunnsetningen «fritt skip gir fri ladning»²⁾ — og ble noen år før sin død (1708) utnevnt til storkansler hos Frederik 4.

Storkanslerens datter ble to dager etter dronningens bisettelse opphøyet fra kongelig elskerinne til dronning.

I samme grad som dette forhold hadde betydd en æresbevisning for den unge kvinne, i samme grad hadde det fjernet familien fra hoffet. På grunn av sin søsters forhold til kongen nektet *Christian Ditlev Reventlow* («farfaren») gjennom alle metresse-årene å se sin søster. Og da moren måtte gjøre knefall for den nye dronning, uttalte hun — ifølge tradisjonen — at hun vel kysset sin dronnings hånd, men avskydde sin datters.

Farfaren *Christian Ditlev Reventlow* var militær. Han skildres som en meget tidlig utviklet og usedvanlig begavet mann. Hans personlighet var helstøpt, hans karakter ulastelig. I krigen mot Sverige var han overgeneral og ledet troppeutskipningen i Skåne 1709. Men allerede det følgende år ble han syk, etter langvarig rekonvalesens tok han avskjed og trakk seg tilbake til sine godser. Alt i 1713 blir han utnevnt til overpresident i Altona, der han tilbringer den vesentlige del av sin tid — inntil sin død i 1738. Først få år før sin død blir han forsonet med *Christian 6.* Så lenge varte altså den kongelige uvilje mot den reventlowske familie.

Generalens yngre sønn, *Christian Ditlev Reventlow* (1710—75) ble 38 år gammel utnevnt til assessor i Høyesterett, senere til geheimekonferensråd, men han er først og fremst godseier. Det meste av sin tid tilbringer han på godsene. Etter farens død arvet han grevskapene *Christianborg* og *Christianssæde*, etter brorsønnen de øvrige reventlowske familiegodser. Her lever den humanitærende, joviale, men også svake herre — for sine bønder og tjenestefolk har han alltid faderlig omsorg. «Han sad lig Maria til Herrens Fødder, imedens mangan Martha gjør sig det meget travelt. Hans Viisdom var ikke Verdens Viisdom. . . en lykkelig Mand», skrev hans eldste sønn på sine eldre dager.³⁾

Christian Ditlev Reventlows giftermål med den 19-årige baronesse *Johanne Frederikke Sophie von Bothmer*

ble innledningen til et lykkelig samliv — til hans store sorg varte det bare i 17 år, til 1754, da hun etterlot ham en datter og 3 små gutter. Først i 1762 fikk disse en stemor i *Charlotte Amalie Holstein* — datter av Christian 6.'s minister J. L. Holstein-Ledreborg. «Gennem hende blev vort Hjem lykkelig som intet andet Hjem, jeg kender»⁴⁾ lyder dommen til husets eldste sønn, *Christian Ditlev Frederik Reventlow* (1748—1827).

I utdannelsesårene finner vi av husets tre sønner den eldste stadig sammen med den yngste, *Johan Ludvig Reventlow* (1751—1801), mens *Conrad Georg Reventlow* (1749—1815) trer mere i skyggen. Og gjennom hele livet kom den eldste og den yngste til å stå hverandre personlig nær.

Allerede i Christian Ditlev Frederik Reventlows unge år la man spesielt merke til ham. Søsteren, *Frederikke Louise*, foretrekker den yngste, «men jeg er ikke av den mening», skrev den 39-årige utenriksminister A. P. Bernstorff i 1774 og føyde til: «Han er en mann av fortjeneste, som daglig utvikler seg og som snart vil bli moden.»⁵⁾ Noen måneder senere, da den unge Reventlows far lå for døden, skrev Bernstorff: «Familien er noen virkelig utmerkede mennesker som jeg har en særlig kjærlighet til, først og fremst den eldste sønnen som har et edelt hjerte og hvis tenkemåte er av en renhet og en edelhet som er meget sjelden.»⁶⁾

Som 26-åring gifter Reventlow seg med den 27-årige *Frederikke Louise Sophie Charlotte von Beulwitz*, datter av amtmann, geheimeråd og kansler *Christoph Ernst von Beulwitz*, som tilhørte en gammel thüringsk adelslekt og var innkalt fra Württemberg.⁷⁾ Fra den sosiale posisjon som de nygifte nøt, kan vi ikke slutte noe om deres økonomiske forhold. Bruden hadde mistet sin far da hun var snautt 10 år gammel og sin mor 21

år gammel. Den pengesum hun brakte med, var meget beskjedent, og den gamle grev Reventlows økonomi var ikke særlig god nå. Tilsvarende enkle ble forholdene i det nye hjem, men «det finnes ikke lykkeligere ekteskap i København» skriver A. P. Bernstorff året etter.⁸⁾ I hele 48 år levet de i et harmonisk, «i det lykkeligste ekteskap»,⁹⁾ også da de økonomiske vilkår var blitt gunstigere. Forholdet mellom ektefellene er én vesentlig forutsetning for å forstå den kraft og sjelsro som preger ham hele livet.

En annen forutsetning for hans veldige arbeidsinnsats var hans fysiske styrke. «Kjempen» var familiens kjelenavn på ham.¹⁰⁾

Viktigere enda var kanskje det livssyn som bar ham og de ideer han kjempet for. Reventlow var vokset opp i et miljø som hadde gitt ham en klar bevissthet om kallstanken. Hans energiske stemor hadde fått en strengt pietistisk oppdragelse og eide de beste sider i denne åndelige bevegelse. Hans lærer, prestesønnen dr. med. Carl Wendt, var en fremragende pedagog som ledet utdannelsen til de to brødre med sikkerhet og plan. Blant sine huskesedler i sitt reiseetui hadde Reventlow på sine eldre dager også en fortegnelse over avdøde og levende «Gode». Blant de 19 levende kom Wendt som nr. 3 etter «Min Kone, Mine Børn».¹¹⁾ Blant de 39 døde merker vi oss foruten foreldrene tre av hans universitetslærere fra Leipzig: J. L. Ernesti, Chr. F. Gellert og Chr. Garve. Teologen *Ernesti* står som banebryter for den språklige og historiske bibelkritikk. Man regner at Reventlow neppe har hørt hans bibelforelesninger, derimot de i klassisk historie og hans åndfulle fortolkninger av klassisk litteratur.¹²⁾ *Gellert* foreleste etikk, og forelesningene var preget av en fromhet og inderlighet som satte dype spor hos en rekke av studentene. Vi vet at Gellert tok seg spesielt av Reventlow-brødrene. Det

forteller meget at sålenge Reventlow lever bevarer han minnet om ham i slik takknemlighet — denne mann hvis første regel lød: «Anstreng dig for å vinne en tydelig, grundig og fullstendig erkjennelse av dine plikter.»¹³⁾ Gellert bygde videre på den grunn Wendt hadde lagt. Filosofen *Garve* hadde skrevet en bok om bondens stilling, og hans hovedinteresse var stats- og samfunnsforhold, og han var sterkt påvirket av frihetsideene som bredte seg fra England til fastlandet.

Disse tre menn sammen med Reventlows stemor kan stå som en fellesnevner for hans livssyn, men for å være virkelighetstro må det understrekes sterkt at Reventlows over 50-årige arbeid først og fremst for bøndene, dernest for samfunn og stat bæres av hans kristne tro. «I Guds vingård arbeider jeg, det være seg på landet eller i rentekammeret, og arbeide vil jeg så lenge det heter dag.»¹⁴⁾

Hans menneskesyn er dypt forankret i den tanke at alle mennesker er brødre. Hvilke konsekvenser det fikk, ser vi kanskje klarest i hans skolesyn. Det er vel kjent at hertug *Frederik Christian av Augustenborg* gjorde et storverk i Danmark-Norges skolehistorie ved sin innsats for reform av latinskolen. Samtidig med latinskolekommisjonen arbeidet også en kommisjon for forbedring av almueskolen. I den satt bl. a. Reventlow og Schimmelmann. Av kommisjonens folk hadde særlig Reventlow et langt mere ideelt syn på den jevne bondebefolkning enn hertugen, og nyttet høvet til å protestere kraftig mot hertugens inndeling av menneskene i siviliserte og usiviliserte. Ingen mennesker i Danmark var så anstrengt eller kuert av kroppsarbeid at de var uimottakelige for undervisning. Til sin dagbok betrodde han seg mere åpenhjertig og sarkastisk: «Bliv du, gode Hertug, meere ved Jorden med Dine høje Tanker, elsk mindre den reene Philosophie og Grammatikens Spidsfindighe-

der og elsk mere den sunde jevne Menneske Fornuft og den eneste abstracte nyttige Videnskab, Mathematiken; da vilde Du gaae sikkrere frem end nu....»¹⁵⁾

Reventlows menneskesyn springer også fram av hans siste vilje. Han ønsket å bli lagt i en grav der tidligere bare fattiglik var blitt nedsenket.¹⁶⁾

Det hørte med til unge adelsmenns utdannelse å foreta en lengere utenlandsreise, gjerne etter et universitetsopphold. En slik foretok også brødrene Reventlow fra påsken 1769 til november 1770. De ble ledsaget av Wendt som fortsatt søkte å utvide de unges kunnskaper og øke deres interesse for det nyttige.¹⁷⁾ De unge menn brakte med seg rekommandasjonsbrev som ga dem alle de kontakter de trengte. Reisen gikk gjennom Tyskland til Sveits, via Sydfrankrike til Paris — her oppholdt de seg et kvart år — og i mai 1770 dro de til England.

I Tyskland studerte de bergverksdrift og fabrikkvesen, i Sveits landbruk. I Frankrike hadde de god anledning til å iakttå den franske bondes fortvilte forhold. Også i England var det særlig landbruket studiene konsentrerte seg om. Grunnen til det ligger klart i dagen. På 1700-tallet var England foregangslandet i Europa både når det gjaldt landbruksforskning og praktisk virksomhet. Landbruk var en motesak. Og nå fikk de unge Reventlower se hvordan den engelske politiske frihet Gellert hadde talt om, utfoldet seg i praksis. Reventlow lærte enda bedre å forstå at én avgjørende forutsetning for velstand er politisk frihet.

Ved siden av det verdifulle faglige utbytte reisen hadde gitt Reventlow, betød den også meget for ham rent menneskelig. Den har tydeligvis frigjort ham sjelelig. Han reiste ut som en innesluttet, tilbakeholdende og ordknapp ung mann. Han vendte hjem, til stor overraskelse for sine nærmeste, med et freidig og frimodig vesen.¹⁸⁾

Omkring 1750 ble det i Danmark klaget over at de unge menn som skulle gå inn i statstjenesten, ikke fikk noe opphold i Norge før de i embets medfør måtte ta stilling til problemene i denne del av riket.¹⁹⁾

Det forteller meget om den målbevissthet Reventlowene arbeidet med at allerede et halvt år etter den store utenlandsreisen, dro brødrene — igjen sammen med Wendt — til Norge (og Sverige). Formålet var særlig å studere bergverksdrift, og målet for reisen var Kongsberg. Her oppholdt Reventlow seg en vesentlig del av tiden og gjorde erfaringer som senere skulle få stor betydning for ham.

I 1777 — da Reventlow hadde vært knyttet til embetsverket i 4 år — dro han på nytt til Kongsberg for ved selvsyn å sette seg bedre inn i forholdene.²⁰⁾ På denne tid ble gjentatte ganger administrasjonens yngre menn sendt til de forskjellige deler av riket for å gjøre sine økonomiske undersøkelser, og Reventlow, som fra desember 1776 var deputert i bergverksdirektoriet, reiste altså selv.²¹⁾ På Reventlows foranledning opprettes i 1786 bergverksseminaret på Kongsberg,²²⁾ og det spinneri som var opprettet der allerede i 1770-årene, skyldes tydeligvis også ham.²³⁾ Vi vet også at forslaget om et hospital for bergstadens innbyggere kom fra ham.²⁴⁾

I 1788 ledsaget Reventlow kronprins *Frederik* på hans reise til Norge, og Reventlow gir i malende ord uttrykk for sin begeistring for Norge. Fra Kongsvinger festning skriver han 24. juli 1788:

«Utenfor mitt vindu flyter den brede elv hurtig, men rolig forbi. Til mine føtter hever granene forgjeves sine stolte hoder. Fra den høyde som jeg står på, synes alle de fruktbare akre og kløverengene å ligge for mine føtter — like opphøyet som granene. Ovenfor elven ligger et yndig tjern, omkring det ved Glommas bredder vakre bondegårder som utvendig er malt, og innvendig er veg-

gene glattet med kjerringrokk. Veggene er slik at de glinser langt vakrere enn husene til de pedantisk renselige nordhollendere; tallerkenene, skjeene, alt kjøkkenutstyr er av tre, men rent som det kildevann de vaskes i.

Den kraftige («gigantische») mann, den ikke lille, renselige kone med hvite tenner og røde kinn — begge travelt opptatt, han ute på marken og hun inne. Markene og engene, svulmende av Guds velsignelse, gir større grøde enn husene formår å ta imot. Alle jubler av glede og strømmer til med glade ansikter for å se kronprinsen som er så vennlig og god og har øye for enhver lidendes nød. Uskyldig og godt er hans hjerte — akkurat som sedene til det folk som han kommer til.»²⁵)

I Reventlows begeistring for bonden kan man vel spore trekk fra Rousseau, men denne mann var langt fra sentral for Reventlows bevissthet. Dertil var han, som hans biografer har pekt på, altfor nøktern og praktisk anlagt. Men for den norske bonde næret Reventlow tidlig en beundring. Etter anstrengende dager i sine mange kommisjoner gledet ingenting ham mer enn å kaste «Slave-trøjen» og ta på seg den norske bondekoft. Da følte kjempen seg fri. Denne begeistring, som hans ungdomsreiser i Norge hadde gitt ham, sprang ut av hans erkjennelse av frihetens verd og av hans dype rettferdssans: brødre skal behandles likt. Og de malende ord han bruker fra Kongsvinger i 1788 hadde en spesiell bakgrunn. Reventlow var en av hovedmennene bak opphevingen av Danmarks monopol på korninnførsel til Norge. Frigivelsen av kornhandelen fant sted 6. juni 1788 — altså bare noen uker før Reventlows Kongsvingerbrev.

Sammen med Ernst Schimmelmann og A. P. Bernstorff hørte Reventlow med til den nærmeste krets omkring den unge kronprins Frederik. Det er neppe for meget sagt at Reventlow var blant de ivrigste og mest virksomme i denne krets som dannet sammensvergelsen mot

Guldberg som førte til statskupet i 1784, da kronprinsen tok makten og da de tre kom i spissen for statens styre: A. P. Bernstorff som stats- og utenriksminister, Ernst Schimmelmann som finansminister og Chr. D. F. Reventlow som medlem av det nyopprettede finanskollegium, medlem av Overbankdireksjonen og som første-deputert i Rentekammeret. I 1789 blir han president her, men forbigåes av Bernstorff ved nyutnevnelser til kanselliet. Medlem her — «Statsminister» — blir han først 5. juli 1797, etter Bernstorffs død, og sitter som sådan til 1813.

Bernstorff, Schimmelmann og Reventlow - det «sjældne Greve-Kløverblad» - var hovedmennene i en hel tidsalders sosiale og økonomiske frigjøringsverk. «Danmark har næppe til nogen Tid ejet mere trofaste, nidkjære og opofrende Mænd». ²⁶⁾ De stod sammen i grunnsyn og arbeid for en mektig human oppgave. De var også forbundet ved innbyrdes slektskapsbånd, de var sekundert av sine høyt begavete hustruer foruten av andre kvinnelige slektninger. Fra denne krets — som var villig til å gi avkall på sine sosiale privilegier og som satte individets frihet så høyt — utgikk en innflytelse som satte dype spor i vide kretser. For Norge har det en særlig interesse å vite at *Christian Frederik* ikke bare hadde tilegnet seg det tenkesett som var det opplyste 1700-talls og dermed også disse menns, men at han hadde mottatt varige inntrykk av deres største gjerning. ²⁷⁾

De store år i Reventlows statsmannsvirksomhet er årene fra 1784 til hundreårets slutt. Kronprinsen delte Reventlows sympati for å få frigjort bøndene, og allerede november 1784 fikk Reventlow utvirket at den lille landbokommisjon ble nedsatt. Den skulle forsøke å innføre økonomiske og sosiale forbedringer for kongens festebønder i to av Sjellands amt. Resultatet ble en omfattende utskiftning, oppsetning av gjerder — ialt 21 mil — opphe-

ving av arbeidsplikten (hoveriet) og av plikten til å betale tiende i naturalia. Endelig la man grunnen til økonomisk selvstendighet for 2500 bønder ved at hver gårdslodd fikk en eller to huslodder. Ved en fest på Frederiksborg slott i august 1788 utdelte Reventlow arvefesteskjøter til de første femten bønder, det fortsatte senere for bønder ved en rekke forskjellige godser på Sjælland.

Allerede før Reventlow hadde fått kronprinsen med på dette reformarbeid, hadde greven på sine egne godser gjennomført en rekke dyptgående reformer, økonomisk i driftsmetoder og sosialt for bøndene. Det var bl. a. utskiftning, reduksjon av arbeidsplikten og nyordning av avgiftssystemet. Bøndene ble nå kreditert etter markedsprisen, de måtte ikke som tidligere betale samme kornkvantum i gode som dårlige år. Bøndene fikk hele fordelene ved prisstigningen under gunstige konjunkturer, bøndene bestemte selv hvilke kornsorter de ville levere, og de ble fritatt for flere andre plikter og fikk utdelt frø.²⁸⁾ Andre reformer var opplæring av jordmødre og forbedringer i skolevesenet.

Hele Reventlows reformarbeid fulgte en målbevisst plan. Reventlow var vokst opp i en tid da det danske landbruk begynte å gjennomgå en avgjørende forandring. Det foregikk et dyptgående omskifte i driftsmetodene, først og fremst takket være *A. G. Moltke*. Og Reventlows reformplan var sprunget ut både av humane ideer, sosialpolitiske hensyn, privat- og samfunnsøkonomisk tankegang. Hans uegennytte var en aktiv, selvstendig virkende kraft i hans sinn, men det sto også tindrende klart for ham at reformer for bøndene var en økonomisk investering ikke bare for dem, men for ham selv og for landet. Denne erkjennelse var selvfølgelig en stimulans for ham. Hans innsats blir ikke mindre av den grunn. For stimulans kunne selv en kjempe trenge, så megen motvilje og motstand han møtte særlig fra en rekke standsfeller.

Hans popularitet i de brede lag var derimot overveldende. En samtidig forteller at i alle Danmarks kroer drakk man hans skål.²⁹⁾

Men den seier han vant var i seg selv belønning nok.

Som motto over Reventlows liv kunne man sette: «I Guds og statens tjeneste av kjærlighet til menneskene». Han var en sønn av eneveldet. Han gjorde det til et av de mest opplyste vi kjenner. Han forble eneveldet tro og ble som eldre mann stående fremmed for de demokratiske, politiske ideer som trengte seg fram. Den 67-årige Reventlow skriver: «Det gleder meg, kjære søster, at du har så megen glede av de hykleriske forespeilinger om konstitusjoner og frihet for Tyskland, og at du synes om renegaten Niebuhrs skrifter. Jeg leser dem ikke, for ikke å begynne å hate ham, slik som jeg forakter hans tidligere forhandlinger..... Men la oss, kjære søster, ikke komme inn på slike ubehagelige emner, som du vet vi tenker så forskjellig om. I politiske materier er meningene til mennesker, som ellers er enige i det meste, så forskjellig at så ofte jeg hører tale om dem, forekommer det meg at jeg hører byggmestrene fra Babels tårn. Og jeg mener at bare den store byggmester, som Balsac skriver om, kjenner den konstitusjon som passer best for hver enkelt nasjon. Har Fichte rett i at vi lever i den største fordervelses epoke, så kan bare i få tilfelle folkene få mer frihet, uavhengig hvilken regjeringsform det dreier seg om. Er det noe som tyder på fremgang, så er det bibelselskapene som utbrer seg i alle verdensdeler.....».³⁰⁾ To uker senere skriver han på nytt til søsteren: «For hver ny konstitusjon har jeg en frykt som for et truende uvær med kraftige lyn og svarte skyer. Kanskje renser det luften, kanskje bringer det et fryktelig regnvær, men kanskje slår det også ned, kanskje ødelegger det det som er sådd med håp eller uten håp og styrter oss ut i elendigheten. Uten haglskader trekker

som regel slike uvær ikke forbi, selv om det går over uten franske skybrudd. . . . »³¹⁾

Når Reventlow kan ta så sterkt i som han gjør her, er grunnen ikke bare at han følger med den åndelige bevegelse etter Napoleons fall, som spør etter legitimitet og orden; forklaringen ligger også i rent personlige forhold.

Krigsutbruddet i 1807 var sjelelig en meget hård påkjenning for Reventlows pasifistiske sinn, som var så intenst opptatt av praktisk, byggende arbeid.

Krigsårene 1807-14 satte også dype merker i hans sinn fordi kongen regjerte utelukkende ved hjelp av sine adjutanter og skjøv statsministrene i bakgrunnen. Reventlow kom også stadig mer i opposisjon til kongens økonomiske politikk. Det vakte også Reventlows motvilje at viktige betenkninger måtte utarbeides i hast, og det nære vennskap som hadde vært mellom Frederik VI og Reventlow fra før 1784, utviklet seg etterhvert til kjørlighet og konflikter. Under krigen viste forholdet mellom dem sterk spenning.

Det er naturlig å spørre hvorfor Reventlow foretok sin reise. Vi har tidligere pekt på hans store interesse for Norge, men dypest sett gir ikke den svar nok på vårt spørsmål. Interessen kunne nok ha drevet ham til å reise mange ganger, men travelt opptatt som han alltid var, var det ikke blitt noe av siden 1788. Siden 1809 var han formann i provideringskommisjonen for Norge (med sete i København). Hvorfor reiser han akkurat i 1811? Vi vet at Frederik VI under krigen sendte ut flere menn for å sondere stemninger eller for direkte å spionere. Det danske etterretningsvesen sendte således oberstløytnant *E. P. Tscherning* på en «lystreise» til Sydsverige sommeren 1812. Christian Frederik brukte også Carsten Ankers forvalter for å kunne gi kongen militære underretninger.³²⁾ Det er i og for seg ikke urimelig å spørre om Reventlow skulle være Frederik VI's spion i Norge, men

det er naturlig å besvare det med nei. Kongen ville neppe benytte seg av en så høytstående embetsmann som en av geheimestatsministrene til et slikt verv. Og om han hadde villet, ville det være tvilsomt om han skulle bruke den mann som så tydelig sto i opposisjon til kongens krigspolitikk, og som gang på gang hadde vist at han var en mann for politikk i fred, ikke i krig. Endelig ville det være høyst tvilsomt om en mann av Reventlows støpning og karakter — med hans likefremhet og åpenhjertighet, han som manglet evnen til å stikke under stol — var mannen for et slikt verv.

Å se en spion i Reventlow ville være å gå over bekken etter vann. Det finnes langt mere nærliggende grunner.

Initiativet til reisen er høyst sannsynlig utgått fra Reventlow, ikke fra kongen enn si etterretningsvesenet. Første gang vi hører om den er i et brev fra Reventlows hustru 13. april 1811: «Der er tale om en reise til Norge; min mann har allerede forlengst ønsket å foreta denne.»³³⁾ Det foreligger ingen korrespondanse mellom kongen og Reventlow om reisen, men ifølge sistnevntes uttalelser til sine kolleger i finanskollegiet, hadde kongen muntlig meddelt ham at han skulle tilståes betaling for seks hester og 10 rdl. i diett pr. dag.³⁴⁾

Om formålet med reisen sier hustruen:

«... min mann... lover sig meget av den i retning av et forbedret landbruk, for hvilket alle og enhver i Norge skulle være elektrifiserede. All hans higen og tragten gaar nu ut paa ennu at utrette noget til dette lands beste. Gud vil velsigne hans redelige hensikter der, som han har gjort det her, hvor der uten hine viktige forandringer med hensyn til bondestanden ikke vilde være saa megen velstand hos den, som der ennu finnes tross de mange ægter og andre tidenes trykk. Jernverkene vil han også besiktige; men den bedre benyttelse av jorden er hans hovedøiemed. En god matkurv vil vi ta med

igjennem Sverige og reise i den makelige diable og den lille lukkede vogn.»³⁵⁾

Disse uttalelser korresponderer med Reventlows mangeårige arbeid for Norge — og med det forløp reisen fikk — vel å merke: ifølge reisebeskrivelsen.

Grunnen til at Reventlow fant tiden inne til å foreta reisen i 1811 kan ikke være noen annen enn at han som bar på en latent uvilje mot kongens politikk, vantrivdes — virkelysten som han var — ved å være satt ut av spillet. Derfor ville han nytte høve til å komme bort fra København.³⁶⁾ Så var han iallfall ikke medansvarlig for de politiske sjakktrekk som ble tatt mens han befant seg på reisen.

Det gikk ikke mere enn snautt ett år etter reisen før motsetningen mellom kongen og Reventlow var blitt så stor at han for første gang under krigen skrev til kongen, en utførlig betenkning som innledet det endelige brudd mellom dem 15 måneder senere.

Selvom de momenter vi her har nevnt, skulle være forklaring nok på reisen, er det allikevel påfallende at Reventlow aldri i beskrivelsen gir glimt fra «de nasjonale stemninger» i Norge. Vi får i Reventlows brev fra Christiania til Schimmelmann 17. juni 1811 høre om reaksjoner på de siste økonomiske foranstaltninger: «Den nye takseringen tror jeg vil bli opptatt uten misnøye, såvidt jeg har kunnet erfare av dem som jeg har nevnt innholdet for, og det forhold hvormed Danmark tar del, har jeg ikke glemt å si.»³⁷⁾

I et brev til søsteren, skrevet på slutten av reisen, gir Reventlow dog et lite glimt av de stemninger som rådet, etter først å ha gitt et resymé av de økonomiske forhold: «Her råder en tilfreds og brav tenkemåte og megen public spirit».³⁸⁾ Hva Reventlow har lagt i dette siste ordelaget, gir han et utvetydig uttrykk for i sin store betenkning til kongen august 1812:

«Allevegne i Deres Majestæts Stater finder man en ønskelig, men ingensteds har ieg fundet en bedre Stemning for Konge og Føderneland end i Norge, hvor hver Mand føler de Velgierninger De har ladet dette Rige under Krigen vederfare, og ingensteds er efter min allerunderdanigste Formening denne Stemning rigtigere, da Nordmændene som alle biergbeboere sætte en høi Værd i personlig Frihed, som de erkiende at nyde under Deres Majestæts Scepter, mere end i noget andet Land. Ieg tilstaar at ieg derfor ønsker at de Huus Inquisitioner som senere ved Anordningen til at afværge ulovlig Handel ere tilladte ved saa mange forskellige Autoriteter at foranstaltes, ikke nogensteds maae svække denne Bevidsthed, og at vel den ulovlige Handel maae kunde sættes Grendser, men Huus Inquisitionerne som er saare ydmygende for hver retskaffen Mand som underkastes samme, maae kunne indskrænkes saaledes at ingen udsættes for samme som ikke ved sit Forhold har givet grundet Anledning til Mistanke. Endel af de øvrige Bestemmelser som den ommeldte Forordning indeholder kunne vel bidrage til at formindske contrebände Handelen; men de belægge tillige mange lovlige Handteringer med Formaliteter som let kunne tiltrække den retskaffene Mand fortrædeligheder og indskrenke gavnlig` Virksomhed...»³⁹⁾

Dette udsnitt sier oss at på reisen merket ikke Reventlow noe til separatisme hos nordmennene. Det betyr ikke at den ikke kan ha vært tilstede. De som har næret den, har i så tilfelle ikke våget eller villet gi uttrykk for den. En rekke av dem Reventlow traff, kjente han meget godt fra tidligere, tildels var de hans personlige bekjente. For dem skulle det iallfall ikke være noen grunn til ikke å si sin mening. At vi derimot ikke hører noe om grev Wedel og kammerherre Ankers orientering mot Sverige, overrasker ikke.

Rent umiddelbart kunne man derimot tro at Revent-

low her forsøker å berolige kongen eller bare forteller hva en mann som levet i helstatens ånd kunne fortelle — fordi man ser nå det man helst vil se. Intet kan være mere galt. Reventlow er blitt kjent for sin åpenhjertighet og frimodige tale overfor sin konge. Aldri nærer han den ringeste frykt for å si sin uavkortede mening. Dette gir betenkningen det beste bevis på.

Bakgrunnen for den var følgende: Schimmelmann hadde utarbeidet sin finansplan for å råde bot på inflasjonen, og kongen hadde befalt at planen skulle behandles i finanskollegiet. Der var Schimmelmann førstedeputert, og de to andre som hadde hatt sete der siden opprettelsen i 1784, var Reventlow og hans gamle lærer Carl Wendt. Tidligere under krigen var avgifter og skatter innført uten at vedkommende kollegium hadde hatt høve til å uttale seg — stikk imot eldre kongelige anordninger. Kongens kursendring nå var derfor en given anledning for Reventlow, som ved en personlig samtale med kongen fikk tillatelse til å si sin mening. Og Reventlow gjorde det — i sitt første brev til kongen siden nyttårs-aften 1807. Det forteller litt om tonen i dette brevet som er på over 8 foliosider, at Reventlow finner det nødvendig å bruke ord som: «Deres Majestæt tillader at jeg med undersaatlig Hengivenhed taler uden noget Forbeholden». Brevet er en skarp kritikk av Frederik VI's personlige styre, av vilkårligheten i krigens skatteforhold og av inngrepene i den personlige frihet. Om Schimmelmanns plan sa Reventlow at han håpet den «i vesentlige Deele vil kunne forandres eller frafaldes og en anden komme i samme Sted». ⁴⁰⁾ Det var på denne tid Reventlows hustru skrev: «Grev Schimmelmann er at beklage som laver Finansplaner, men min Mand ikke mindre, som maa bringe dem til Udførelse». ⁴¹⁾

Reventlow fant ikke gehør for sine tanker, og i hans sinn modnes tanken om å søke avskjed. Allerede i no-

vember 1812 søker han kongen om å bli entlediget, men fikk avslag.⁴²⁾ Han blir i den følgende tid sekundert av sin hustru⁴³⁾ og av sin begavete søster, Frederikke Louise Stolberg, som advarte ham mot å ta del i noen «papirforordning». Hennes mann som også søkte å påvirke Reventlow, fulgte Adam Smiths maksime: åpen bankerott ved reduksjon av sedlene.⁴⁴⁾

Reventlow beslutter seg på nytt — i de kritiske dager i juni 1813 — å tre tilbake, men håpet om ennu en gang å redde staten fra undergang holdt ham tilbake.⁴⁵⁾

Forordningen av 14. oktober 1813 fikk dog begeret til å flyte over for Reventlow.⁴⁶⁾ Den var et ledd i den rekke av finansforordninger som året 1813 oppviser. I den store av 5. januar var det gitt løfte om skattelettelse. Løftet ble innfridd ved forordning 9. juli. Men det var jo klart at statens fortvilte situasjon kunne ikke redde ved frivillig å oppgi inntekter samtidig som rikets politikk gikk i samme spor og krigen fortsatte.

Derfor fikk man også en rekke skattepålegg. Det av 14. oktober påla en 8%’s avgift på alle lagervarer som skulle selges eller bearbeides. Unntatt var bare myntet sølv og gull, forskjellige kornvarer og i Norge og på Bornholm innenlandsk korn- og fetevarer.⁴⁷⁾

Denne forordning, som hørte på det nøyeste sammen med skattevesenet som sorterte under Rentekammeret, var ikke forelagt Reventlow som kammerets sjef — nok en grunn til å tre tilbake. Endelig reagerte Reventlow sterkt mot den siste skatteendring som Generaltollkammeret utferdiget,⁴⁸⁾ og Reventlow ba om en samtale med kongen — tydeligvis kort før 6. november 1813 — og anbefalte å følge forslaget fra den ekstraordinære finanskommissjon om lån. Dessuten ville han at bancosedlene skulle få en kroneverdi og gjøres rentebærende i korn — disse to siste forslag hadde kommisjonen iallfall ikke for-

kastet. Men kongen lot forstå at han ikke aktet å følge hans råd.⁴⁹⁾

Denne samtale ble utslagsgivende. Reventlow skrev til Schimmelmann fra København 6. november at «etter moden overveielse» var loddet kastet.⁵⁰⁾ Samme dag reiste han til sitt gods på Lolland. Derfra skrev han om kvellen til kongen og ba for annen gang om avskjed.⁵¹⁾ Også denne gang fikk han avslag. Grunnene var altfor svake, sa kongen.⁵²⁾

Avslaget ble gitt 20. november, altså 14 dager etter brevet fra Reventlow, som ventet bare en dag eller to før han sendte nytt brev til kongen, der han klart redegjør for sine motiver: «Efter at ieg nu omtrent eet Aar i FinantsCollegiets og den Extraordinaire FinantsCommissions Deliberationer har lidt mere end Døden, ved der at see Forslag frembragte som ieg anseer for skadelige.» Han omtaler spesielt 14. oktoberforordningen, «og maae frygte, at ingen andre udfindes til at skaffe Financerne Resourcer, end de som den Extraordinaire FinantsCommission allerede har foreslaaet til at dække nogle Maaneders Deficit, og som den i Lighed med disse vil finde sig foranlediget endvidere at foreslaae til at dække næste Aars rimeligviis langt større Deficit». For 3. gang søker han om avskjed, men i fall det ikke var mulig, «at De i det mindste saalænge ville dispensere mig fra Finance-Collegiet og Rentekammeret indtil Erfaringen viser Følgerne af de tagne Beslutninger». For å sette ytterligere press på kongen henviser han til sin alder: «Mit Embede er også af den Beskaffenhed at til samme behøves Ungdoms Kræfter. I min Alder synke Kræfterne og allermeest under saadan Græmmelse som ieg nu føler». Han faktisk trygler om sin avskjed.⁵³⁾

Tretten dager deretter innvilget kongen formelt Reventlows avskjedssøknad. Men det er tydelig at den var reelt innvilget iallfall fra 2. desember. Den dag ble det

nemlig for første gang under krigen holdt statsråd.⁵⁴⁾ Og så alvorlig som situasjonen var disse dagene, var det naturlig at alle statsministrene var tilstede. Reventlow var ikke innkalt. Det var grev *Bombelles* budskap man drøftet og «Vore samtlige Geheimstatsministere» — for å sitere kongen — og også Colbiørnsen og Malling fikk ordre om å gi sin betenkning om budskapet. De ble avgitt 3. til 5. desember av alle — unntatt Reventlow.⁵⁵⁾ 6. desember ble nytt statsråd holdt — grevinne Schimmelmans skrev om sin mann: «Han har talt fra hjertet om farene for vår politiske stat».⁵⁶⁾

De uttalelser statsministrene kom med på dette møtet, fikk de ordre om å gjenta skriftlig.⁵⁷⁾ Schimmelmans betenkning er datert 6. desember — samme dag han og Reventlow fikk avskjed.⁵⁸⁾ «Statens Skæbne hang dengang i en Traad».⁵⁹⁾

1. februar 1773 hadde Reventlow begynt sin embetsbane. Gjennom over 40 år hadde han viet sin ungdoms og manndoms krefter i statens tjeneste. Men det gikk ikke mere enn tre måneder etter avskjeden før han sendte et nytt alvorlig budskap til kongen om styringen av riket. Denne gangen — like etter Norge var avstått — lyttet kongen til hans ord.⁶⁰⁾

På slutten av sin reise uttaler Reventlow håpet om et positivt resultat av reisen. Svaret på hvilket resultat reisen fikk skal heller ikke bli gitt her — en rekke detaljundersøkelser trenges før det kan gis. Her skal bare pekes på den plass Norge tok i Reventlows sinn i årene etter reisen. «Norge er nu min manns stadige tanke og gjenstand for hans bekymring»,⁶¹⁾ skriver hustruen i desember 1812. I mai 1813 skriver hun: «Joachim Bern-

storff var her idag, en samtale med ham så vel som efterretningen om, at der hersker den ytterste nød i det nordlige Norge, har virket meget nedslående på min mann. Kun nøden kan overgi disse slakt ofre til Sverige, men jeg håper Gud endnu vil redde oss.»⁶²⁾ Tre uker senere skriver han selv til søsteren, etter først å ha kommentert den utenrikspolitiske situasjon og den store pengeforordning: «Gudskjelov at prins Christian [Frederik] er i Norge. Der finnes overalt begeistring som mildner følelsen av mangel. Brødre er vi alle, nordmenn, dansker og slesvig-holstenere».⁶³⁾ Opplysningene her om stemningene i Norge hadde Reventlow fått av den nettopp avgåtte visestatttholder, prins *Friedrich av Hessen*, som akkurat i disse dager hadde en rekke konferanser med Reventlow om kornlevering til Norge.⁶⁴⁾

Reventlows følelse av fellesskap med Norge vokste etterhvert som den politiske stilling for helstaten ble vanskeligere, og bruddet betød et hugg i hans hjerte. I 1814 kaller han Norge «det nordlige Sveits»⁶⁵⁾ — denne innstilling er felles for hele Reventlowkretsen. Det klarreste uttrykk for tanken gir hustruen i et brev av 13. februar: «Alle mine sønner er her, unntagen Ernst; Gud være med ham, når han skal dra i kamp sammen med de brave nordmenn! Man sier, at da kommandanten på Frederikshald ble oppfordret til å overgi festningen på vår konges befaling, skal han ha svart, at kongen av Danmark nu ikke mere hadde noe å befale ham; dette forekommer mig å være ganske riktig. Kongeriker kunne dog kun selv overgi seg eller bli erobrede. Jeg kjenner ikke noe lignende eksempel i historien. Riktignok har jo nu vår ulykkelige konge gjort det eller latt det gjøre med sig».⁶⁶⁾

Uttalelsen om de selvstendige kongeriker er interessant. Reventlow-kretsen hadde levd og handlet i helstatens ånd. Det hadde vært en levende realitet for den at

Danmark og Norge var to riker uadskillelig forenet. Tanken om at de to skulle begynne å leve hvert sitt selvstendige liv hadde ikke dukket opp. Nå i Norges skjebnetime stiger fram en erkjennelse av at helstaten hadde bestått av to selvstendige kongeriker som hadde sin soleklare rett til selv å bestemme over sin skjebne.

Hele kretsen frydet seg over meldingene om Norges motstand. Reventlow selv gledet seg over enigheten og entusiasmen i Norge, ikke å underkaste seg Sverige; «frykten for hungersnød skal man ha glemt». Han trøstet seg med sin religiøse tro, som i disse dager viser fatalistiske drag: «Jeg holder det for plikt å ikke ønske noe, men håpe alt av ham som styrer alle ting, det være seg underkastelse eller seier, slik at utgangen kan bli til lykke for det tapre folk». Men han trøstet seg også med at stormaktene ville ikke for alltid stå sammen om å undertvinge Norge. «Vi er kun ett folk». ⁶⁷⁾

Et brev fra Reventlows søster til hertug Frederik Christian, som hadde nedlagt sine embeder i 1810, (kongens svoger, datteren i 1815 gift med Christian Frederik) er vel så opplysende: I «Frankrike er alle for Norge. Bülow [den store prøyssiske feltherre] sa ved en middag han ga: Jeg er gammel og håper å få slippe å trekke mitt sverd ennå en gang, men skulle jeg gjøre det, så ville jeg gjøre det for nordmennene. Gneisenau sa: Skulle min konge befale meg å gå imot dem, ville jeg ta min avskjed, nå Kling Klang, Norges Hell og Lykke.» ⁶⁸⁾

Reventlows svigerinne skrev 17. mai 1814: «De fire utsendingers [o: fra Russland, Prøyserne, Østerrike og England] meglende forholdsregler begynner med trusler; jeg håper, at hensikten dermed er å forvise seg om, at nordmennene ikke spiller under dekke med oss, men at de av eget tykke vil være frie og uavhengige. Vi er kun alt for lydige; skjensel og forakt synes meg å være den sikre følge derav for oss, ja kanskje hårdere betingelser,

enn der ved mere fasthet og verdighet fra vår side ville være blitt oss til del.

Mitt hjerte sønderrevet av sorg, og jeg takker Gud, at jeg i det minste ser din bror [o: Reventlow] utenfor.»⁶⁹⁾

Her får vi også vite at alle Reventlows sønner ville ha dratt til Norge. Men tvunget av stormaktenes utsendinger hadde den danske konge — under trusel om strenge straff — forbudt all samferdsel med Norge. Reventlow nektet derfor sine sønner å reise. Han «ville ha tillatt det om ikke hine avskyelige bestemmelser var blitt utstedte». Statsminister *Frederik Moltke* hadde nemlig etter Kielerfreden oppfordret til å begynne en siste kamp for Norge. Kongen måtte gi ham avskjed 5. mai 1814, og — for å bruke Reventlows søsters ord — det «ville kunne kompromittere kongen, hvis to av hans ministre hadde lagt sitt sinnelag for dagen på den måten.»⁷⁰⁾

Også etter at bruddet var uopprettelig, levde i Reventlows sinn enheten «Danmark og Norge, til hvilket siste mit Hierte som eendeel af mit Fedreneland altid vil hænge».⁷¹⁾ I 1816, da slaveriet i Algier ble opphevet, så han dette gledesbudskap i relasjon til helstatsbruddet: «Gud give det maae have Varighed, og England ved lignende Handlinger udslette den Brøde, den har paadraget sig ved at vriste Norge fra Danmark og sammenbinde det med Sverrig».⁷²⁾

NOTER

Til dette omriss har jeg hatt vesentlig nytte av *Louis Bobés* biografi i innledningen til Rev. Pap. I (1895) og *Hans Jensens* jubileumsbiografi (1938). Oversynet over Reventlows slekt er hentet fra Bobé, Reventlows ungdomsår i alt vesentlig fra Jensen. Forøvrig er kildene spesifisert.

- 1) Hans Jensen i DBL XIX 432.
- 2) Albert Olsen i DBL XIX 439.
- 3) Rev.Pap. I 259.
- 4) Jensen, 19.
- 5) B.Pap. III 319 nr. 1838 til Ditlev Reventlow (tremening av C.D.F.R.'s far) 1774 20/8 (orig. fransk).
- 6) B.Pap. III 373-374 nr. 1891: A.P.B. til Ditlev Reventlow, Kbh. 1775 18/3 (orig. fransk).
- 7) Rev.Pap. I 277.
- 8) B.Pap. III 392 nr. 1808 til Ditlev Reventlow, 1775 29/4. (orig. fransk).
- 9) Jfr. Rev.Pap. I 259, 271.
- 10) Rev.Pap. I s. XXXVII.
- 11) Rev.Pap. I 290.
- 12) Jensen, 31.
- 13) Jensen, 31.
- 14) Rev.Pap. I 151 Pederstrup 1813 28/10 til søsteren.
- 15) Julius Clausen: Frederik Christian... Kbh. 1896, s. 64; Rev.Pap. I 223.
- 16) Rev.Pap. I s. LIII.
- 17) Rev.Pap. I s. XXXII.
- 18) Rev.Pap. I s. XXXIII.
- 19) Jensen, 41.
- 20) Holm V 441.
- 21) Rev.Pap. I s. XXXIV.
- 22) Rev.Pap I s. XLIX — Grunnriss over det proponerede bergseminar i RA Kart RK 2 a.
- 23) Holm V 445.
- 24) RA Kart RK 1.
- 25) Rev.Pap. I 92-93 Kongsvinger 1788 24/7 (orig. tysk).
- 26) Rev.Pap. I s. VIII.

- 27) Jfr. Linvald: Chr. VIII, II 124.
- 28) Jensen, 74.
- 29) Rev.Pap. I s. XXXIX.
- 30) Rev.Pap. I 159-160, 1815 7/2 til søsteren (orig. tysk).
- 31) Rev.Pap. I 161, 1815 21/2 (orig. tysk).
- 32) Linvald: Chr. VIII, I 141 246-247.
- 33) Reventlow: En dansk... II 141, 1811 13/4.
- 34) DRA FK Forestill. 1812 4/3 nr. 103.
- 35) Reventlow: En dansk... II 141.
- 36) Om den reventlowske stemning under Danmarks Napoleon-allianse, jfr. Reventlow: En dansk... II 144, Kbh. 1811 25/5 — 6 dager før avreisen.
- 37) DRA Pr.a.: Schimmelmänn, pk. 40, Chria 1811 17/6 (orig. tysk).
- 38) Rev.Pap. I 143, [Larvik] 1811 12/9 (orig. tysk). Øvrige brev fra ham på reisen finnes trykt i Rev.Pap. I 141-142, fra hustruen i Reventlow: En dansk... II 141-147; brev til Wendt (med «forklaringen på de store utgifter i Norge») omtales i det siterte brev til Schimmelmänn; brev til Charlotte Schimmelmänn omtales i Rev.Pap. VIII 219 (ad Wedels testamente); endelig har hustruen skrevet brev til Frederik Leopold Stolberg, jfr. Rev.Pap. III 299.
- 39) DRA K.h. Fr. VI's ark. nr. 86: CDFR til F. VI Kbh. 1812 21/8. Om Wedel, Anker og svenskene, jfr. Linvald: Chr. VIII, I 212.
- 40) DRA K.h. Fr. VI's ark. nr. 86.
- 41) Rev.Pap. I s. LI.
- 42) DRA K.h.: F.VI's ark. nr. 86. 86. CDFR til F. VI Kbh. 1812 18/11.
- 43) Reventlow: En dansk... II 168; datteren Louises brev fra Pederstrup 1813 15/6.
- 44) Rev.Pap. III 133, 1813 15/6.
- 45) Reventlow: En dansk... II 168, jfr. Rev.Pap. VII 231: grevinne Schimmelmänn's brev 1813 17/[6]; V 125, ibid. 1813 7/7.
- 46) DRA K.h.: F. VI's ark. nr. 86: CDFR til F. VI Chr. sæde 1813 23/11.
- 47) Rubin 303-304.
- 48) DRA Pr.a. Schimmelmänn pk. 40: CDFR til Sch., Copenh. 1813 6/11.
- 49) DRA K.h. F. VI: CDFR til F. VI Chr. sæde 1813 6/11.
- 50) DRA Pr.a. Schimmelmänn pk. 40: CDFR til Sch., Copenh. 1813 6/11; svaret er trykt i Rev.Pap. IV 48-49, 1813 13/11: Ihr

Brief, Liebster Freund, hat mich sehr erschüttert. Sie wollen oder Sie müssen uns also verlassen....». — Aage Friis' antagelse i DMag. 5.R. IV 3 n. 1: «intet tyder paa, at han har været i København» mellom 27/11 og 18/12 — er således ikke holdbar.

- 51) DRA K.h. F.VI: CDFR til F.VI Chr. sæde 1813 6/11, trykt i DMag. 5.R. IV 5-9.
- 52) Rev.Pap. VI 5, F.VI til CDFR, Kbh. 1813 20/11.
- 53) DRA K.h. F.VI: CDFR til F.VI Chr. sæde 1813 23/11, trykt i DMag. 5.R. IV 9-10.
- 54) Rev. Pap. V. 145 Charlotte Schimmelmann til CDFR's hustru, 1813 6/12.
- 55) DRA Kabinettsarkivet 1808-89. Div. saker. Kongesitatet: brev vedlagt her dat. Frederiksborg 1814 2/7 til Rosenkrantz, jfr. DMag. 5. R. IV 1 flg.
- 56) Rev.Pap. V 145.
- 57) DRA Kabinettsarkivet ovenn. kilde. Anført på Mallings betenkn. 8/12.
- 58) Rubin I 567.
- 59) Jfr. Rev.Pap. VI 5-6, F.VI til CDFR [des. 1813]; Reventlow: En dansk... II 173, Chr. sæde 1813 11/12 CDFR's hustru; Rev.Pap. I 155. CDFR til Carl Wendt. Chr. sæde 1813 18/12.
- 60) Jensen, 211.
- 61) Reventlow: En dansk... II 61.
- 62) Reventlow: En dansk... II 167, 1813 18/5.
- 63) Rev.Pap. I 144-146, Kbh. 1813 6/6: «Der Jubel dort ist gemein und mildert....».
- 64) Linvald: Chr. VIII, II 168.
- 65) Rev.Pap. I 157, CDFR til søsteren 1814 u. d.
- 66) Reventlow: En dansk... II 174. En rekke uttalelser om Reventlowenes syn på situasjonen er trykt her, se f. eks. s. 174-184, 186-187, 189-193, 196-199.
- 67) Rev.Pap. I 157-158, CDFR til søsteren, 1814 u.d. (orig. tysk).
- 68) Rev.Pap. III 215, Kiel 1814 30/5 (orig. tysk).
- 69) Reventlow: En dansk... II 178, Holsteinborg 1814 17/5 Sybille Reventlow til [Louise Stolberg, CDFR's søster].
- 70) l.c.
- 71) Rev.Pap. I 256 CDFR's dagbok 1815 16/3.
- 72) Rev.Pap. I 260. Dagboken 1816 29/9.

KILDEN — UTGIVERPRINSIPPER

Denne reisedagbok foreligger håndskrevet i folioformat — uten forfatternavn og uten årsangivelse. På omslaget står (det i parentes anførte er tilføyd senere):

«Vedlagte Reisebeskrivelse, der er forfattet (i Krigsaarene) af et Medlem af Rentekammeret — jeg veed ei hvem — (Reventlow) og der er mig udleveret fra afdød Conferentsraad Kongslews' Boe, afgives herved til Kammerets Archiv.

I. J. Unsgaard.»

Konferentsråd *Troels Kongslew*, som hadde vært knyttet til Rentekammeret siden 1810, var deputert der fra 1824 og 1. deputert 1831-40. Han døde i 1844. På denne tid (fra 1840) var *Iver Johan Unsgaard* deputert og sjef for 1. seksjon i Rentekammeret. Han ble utnevnt til stiftamtman i Odense 1848. Unsgaards avlevering har høyst sannsynlig funnet sted mellom 1844 og 1848, og beskrivelsen ble nå anbrakt i norske rentekammersaker (DRA) under titelen:

«Beretning af en Embedsmand i Rentekammeret om en Embedsreise han har foretaget i Norge (1813?)».

Herfra ble den senere overført til DRA Pr.a.: Chr. D. F. Reventlow, hvor den nå er arkivert.

At statsminister Chr. D. F. Reventlow er forfatteren av den anonyme beskrivelse, er det ingen tvil om. Foruten av en rekke andre kilder — som f. eks. brev fra statsministeren under hans opphold i Norge — bekrefte

forfatterskapet av regningen for reisen (bilag, s. 133). Samtidig blir det også klart at reisen foregikk i 1811.

Forfatteren kaller selv reisedagboken for sin «journal». Og den bærer tydelig preg av å ha en annen intensjon enn en personlig dagbok. Trekk av mere personlig art — som f. eks. Wedells testamente — omtaler Reventlow i privatbrev han skrev på reisen, men ikke i beskrivelsen.¹⁾

Reisen er foretatt for statens regning etter kongens tillatelse²⁾ — han skulle reise standsmessig med 6 hester — og Reventlow avlegger tydeligvis sin rapport på denne måten. Det behøver ikke å bety at den skulle forelegges kongen. Ingen kilder forteller heller at det er blitt gjort.

Beskrivelsens stil er uten litterære pretensjoner. Med meget enkle midler kunne det vært foretatt formelle endringer slik at beretningen hadde trådt fram i en stilistisk lødigere form. Her kan eksempelvis nevnes forfatterens minimale bruk av variasjoner. Men alle slike hensyn har trådt i bakgrunnen. Forfatteren har vært altfor opptatt av sitt innhold til å tenke på formen. Beskrivelsen bærer derfor i en særlig grad bud om dette arbeidsjern, om hans vide interessefelt, om hans ordenssans, hans nøyaktighet, hans myndighet og noe strenge tone som kan virke som tørrhet eller pedanteri. Samtidig gir han her — som ellers — uttrykk for sitt rike følelsesliv.

Beskrivelsen gir umiddelbart inntrykk av å være ført daglig, men det er ikke tilfelle. Forfatteren sier selv en dag at han ajourfører sin journal — den lå 3 uker etter. Han må tydeligvis hatt daglige notater som hjelpemidler. Men slik beskrivelsen foreligger for oss, er den høyst sannsynlig ikke skrevet av Reventlow selv, men renskrevet av en av hans sekretærer. En jevnføring mellom håndskriften i privatbrev skrevet av Reventlow under reisen med reisebeskrivelsen gjør dette inntil visshet sannsynlig. Beskrivelsen har dessuten noen ganske få til-

føyelser med annen skrift, tydeligvis foretatt av Reventlow under gjennomlesningen. Til overmål kan nevnes at Reventlow året etter i et brev til kongen uttaler: «Reenskrivning saavel som Afskrivning af vigtige Sager er for mig et langsomt og trettende Arbeide som ieg i hvilken Umage ieg end gjør mig derfor dog aldrig lærer at gjøre til Gavns.»³⁾

Et hovedtrekk ved originalen er at den fullstendig mangler avsnittsinndeling utover den som hver ny dag gir. Alle avsnitt er således utgiveren ansvarlig for.

Forfatterens ortografi er derimot beholdt — unntatt i noen få tilfelle som opplagt skyldes feilskrivninger. Disse endringer er:

- s. 6, l. 1 fra n. : Heloetis-Faldet.
- 20, « 8 « n. : mangler komma mellom «Braate maatte».
- 45, « 7 « o. : Eng.
- 71, « 5 « o. : «Fladbiery» med latinske bokstaver (oppfattet som stedsnavn).
- 79, « 14 « o. : «igjennem».
- 79, « 12 « n. : «Bedkjendtskab».
- 81, « 14 « n. : har komma mellom «kunne binde seg».
- 106, « 6 « n. : mangler komma mellom «Løve Skalleberg».

Alle *stedsnavn* er således gjengitt i forfatterens rettskrivning; i registeret er de derimot oppført med vår tids, og eventuelt i parentes forfatterens skrivemåte. I de få tilfelle hvor stedet ikke lar seg identifisere ut fra forfatterens rettskrivning, finnes anført et «(!)» og i registret krysshenvising, forøvrig ikke.

For *personnavn* gjelder det samme, bare i ett tilfelle har det vært nødvendig å tilføye deler av navnet i []. Hvor forfatteren derimot oppgir feil navn, er dette beholdt i teksten, men forklart i kommentarene. Alle person- og stedsnavn er av forfatteren skrevet med latinske bokstaver. I utgaven er personnavnene *kursivert* bare første gang de nevnes, stedsnavn aldri.

Enkelte ganger har forfatteren latt en lakune med

punktering angi person- eller bruksnavn han ikke husker. I den grad det har vært mulig, er disse tilføyd i teksten og satt i []. Forøvrig er forfatterens lakuner beholdt og angitt med punktering. I et enkelt tilfelle har utgiveren tilføyd en fotnote, i motsatt fall ville den følgende tekst blitt uklar.

Ord i () skyldes forfatteren.

Forfatterens tegnsetning er også beholdt. Det har vært naturlig, for bare få ganger hindrer den en umiddelbar tilegnelse av meningen.

En mindre del av reisebeskrivelsen er tidligere trykt i Historielaget for Telemark og Grenlands aarsskrift 1926 s. 23-36. Utdraget går fra 23. august til og med 29. august, og det oppgis at dette er «den del av reisen som vedkommer Bratsberg amt». Dette er tilnærmet korrekt, for som man ser av reisebeskrivelsen forlot ikke forfatteren Bratsberg amt før 1. september.

- 1) Rev.Pap. VIII 219.
- 2) DRA FK Forestill. 1812 4/3 nr. 103.
- 3) DRA K.h. Frederik VI's ark. nr. 86: CDFR til kongen, Kbh. 1812 25/9.

MIN REISE I NORGE

1811

Den 31te Maii rejste vi herfra til Helsingør, spiste til Middag hos Geheimeraad *Numsen*, lod vore Vogne sætte over til Helsingborg og haabede Morgenen derefter selv at kunne tage over Vandet; men en heftig Storm, som opkom efter fuldkomment Havblik, gjorde det umueligt; dog forandrede Vejret sig om Eftermiddagen, Stormen lagde sig, og vi sejlede over til Helsingborg i en Time. Min datter *Sophie* havde ikke befundet sig gandske vel, og da hun frygtede, ikke at kunne udholde Reisen om hun blev syg, tog hun den Beslutning, med min ældste Søn at reise tilbage.

Imod Midnat ankom vi i Engelholm, i et lidet men reenligt og godt Vertshuus. Undervejs saae vi allevegne godt Korn, og Spor paa Udskiftningens Fremgang, der med Tiden vil bidrage til de svenske Bønders Kaars Forbedring, ligesom den har fremmet den danske Bondes Velstand.

Den 2den Junii fortsatte vi Reisen til Falkenberg, $9\frac{3}{4}$ svenske Miile. Vi gav os paa Vejen Klokken 6 om Morgenen, men Forbudet blev allevegne opholdt og vi kom derfor først imod Midnat an i Falkenberg. Aarsagen dertil var, at Sølv-Posten, og Kiøbenhavns Post-Expresse optog alle Hestene og mange af dem som vi fik vare trætte. Mange Steder fandt ieg at man var beskjeftiget med Udskiftningen. Ieg fandt nogle engelske Plove og megen udyrket brugelig Jord, der ved en hensigtsmæssig Udskiftning snart vil blive opdyrket. Kornet var godt kommen frem, og Jorden vel bearbejdet. Mange Bønder pløje bestandig den samme Jord; de tromle Jorden strax, efterat Sæden er lagt og nedharvet, og

ieg formeener at de deri har Ret da Jorden er almindeligen let.

I Thierebye, hvor vi maatte vente efter Heste besaae vi en Bondegaard i hvilken Vaaningshuuset fandt vores alles Biefald ved den indvendige Indretning, endskjønt det udvendig saae ud som en Røn. Under et lavt Tag ventede vi at finde en elendig Stue, men Stuen naaede heelt op til Taget og havde ingen Bielker, hvorved den i Midten var omtrent 6 Alen høj. Alle Væggene var forsynede med Bænke, og da det var Pindse Højtiid saa vare de belagte med Puder. Over dem vare Hylder, fra hvilke der nedhængte et Slags vævede Kniplinger med Fryndser og paa Hylderne vare opstillede mange Kaaber-, Tin og Fajence-Fade og Talerkenes. Alt hvad der saaes vævet i Stuen var fabriceret i Huuset, og heele Stuen oplystes ved et eeneste Vindue oppe i den ene Side af Taget paa en meget malerisk Maade. Velstanden maae her meget have tiltaget i den senere Tid, hvilket man ogsaa seer paa Bøndernes Klædedragt, der dog vel for Højtidsdagens Skyld viiste seg noget bedre end den er dagligdags. Vandfaldet ved Laholm gjorde os alle og især mine Børn megen Fornøjelse ved Synet af dets Størrelse og Skjønhed. Ogsaa den dejlige Egn paa hiin Side nær Halmstad gav os Anledning til at sætte nogen Tvivl i Herr *von Buchs* Reisebeskrivelser, som jeg læste for at benytte hans Bemærkninger i Norge.

Den 3die Junii. Vejen fra Falkenberg til Varberg var meget øde, lidet dyrket og liden opdyrkelig Jord at see. Heslige smaae Klipper optage næsten heele Landet. Vi forefandt i Varberg et meget godt Middags-Maaltid. Kirken er meget simpelt construeret, men Tagets Construction havde ieg ønsket at have seet, da Kirkens Muure ingen Contrafortes har, og dog hindrer Tømmerets Spænding den høje Hvelvings Tryk mod Muurene. Byen er den første Bye i Sverrig, som vi gjen-

nemreiste, som havde gode Bygninger. Vejen til Kongsbakke vedblev at være meget øde. Vi saa endeel smaae Vejrmøller, mindre endog end de odsherredske. Storm og Regn gjorde Reisen meget ubehagelig, og vi glædede os derover at Sophie denne Dag ikke var med.

I Kongsbakke saae vi den første Kirke af Træe. Verts-huset var ikke meget reenligt, men dog taaleligt godt.

Den 4de Junii. Fra Kongsbakke kjørte vi meest igjen-nem deels smallere deels bredere frugtbare, for endeel vel beboede, Dalfører, omgrændsede med nøgne Klipper, som ikke letteligen opløfte sig, efter Øjemaalet at skjønne, over 30 à 40 Alen over Dalførene. Jo nærmere man kommer Gothenborg, jo frugtbareere blive disse Dalføre, og Træer begynde meere og meere at bedække endeel af Klipperne; Huusene blive bedre og fleere. Vi saae Huusmænd spade deres Jord omtrent saaledes, som vi lade den i det eene Kronborgske District spade til Agern-Sæd, saaledes, at Grønsværen paa den halve Deel af Jorden bedækkes med den omvendte Grønsvær af den anden halve Deel, og i denne saaledes spadede og ved den opgravede Grønsvær med Muld berigede Jord plante de Kartoffler, Bønner og mueligen andre Havevæxter. De paastaae at dette er en fortrinlig Maade. Jeg ønskede nok dermed at lade gjøre Forsøg i det smaae. Vi saae nu mange af de saakaldte Hesse, som eendeel Steder, baade i Norge og Sverrig, bruges til i vanskelig Kornhøst sikkert at berge Kornet. Jeg saae een Hest og to Stude med Lethed at pløje Jorden med en Ahl. I nogle Landsbyer vare alle Skorsteenene tildækkede med flade Steen, ieg formoder, for at forhindre, at de om Vinteren ikke skulde forstoppes af Sne, deels vel ogsaa for noget at hindre, at ikke Varmen frit skal gaae ud af Skorsteenene. Vi blev Natten i Prydse Kroe, for at unde min Kone og ogsaa mine Folk nogen Hvile efter trende meget besværlige Dages Reiser, og for at forkorte noget Dags-

Reisen til Trolhætten, hvor vi ellers frygtede at ankomme om Natten. Vi besaa Gothenborg, som er meget skjönt deels opbygget, deels opbygges. De fleste Bygninger ere store og smagfulde, Havnen fuld af Skibe og mange Skibe saae vi ligge langt ude paa Rheden, formodentlig Engelske.

Den 5te Junii. Vi rejste ad en meget behagelig Vej, og saae allevegne Spoer af Gothenborgs Indflydelse paa Omegnens Velstand, og skjønne Landsteder med gode Frugthaver endog med Drivehuuse. De fulgte Götha Elven med Landevejen. Længere hen afvexlede Contraster af vel dyrkede Dale med nøgne Klipper og udyrkede dyrkelige Strækninger. En herlig Udsigt havde vi ved Jernkløven, hvor man fra en Bakke seer ned paa en romantisk Søe, i hvilken der findes Øer og klippefulde Jordtunger bevoxne med Skov. Undervejs saae vi adskillige gode Eege, iblandt Fyr og andre Træer.

Lille Eidets skjønne Vandfald og Saug-Møllerne med fleere Blade fortjene den Reisendes Opmærksomhed. Besynderligt er det, at i Sverrig saa mange mangebladede Sauge kunne findes nyttige, og at saa faa i Norge ere blevne opbyggede; thi Mechanismen er ikke særdeles vanskelig eller kostbar. At Bordene ikke skulde conserve sig under fri Himmel, hvilket af endeel Saug-Ejere i Norge foregives, synes mig ikke heller at være nogen Grund paa Steder, hvor der findes Plads til at oplægge Bordene i Skure, der let maae kunne betale sig derved, at man ved de tyndere Sauge vinder et Bord meere af hver Stok. At der ingen Skure almindeligen i Norge ere ved Saugene og Oplagsstederne synes mig desuden at være en væsentlig og mange Steder afhjælpelig Mangel; thi ogsaa Malmbord maae lide under fleere Aars Vejerligs Indflydelse. Gjæstgiveren paastod, at omtrent 5000 Skibe, rettere vel, store Baade, passerede her Götha Elven.

Ved at tage igjennem endeel Skove fandt ieg, at Behandlingen af Skovene indskrænker sig dertil, at man afhugger de store Træer, som kunne være tjenlige til Brug og lader de mindre, som Naturen i Overflødighed har saaet rundt omkring dem, opgroe i deres Sted, istedet for at man burde regulairt afdrive de fuldmodne Træer og ved naturlig Besaaening opelske lige aldrende Træer i regulair Bedrift, og udhugge efterhaanden, som den unge Skov tilvoxer de for det staaende Træe, og derved spare de større og afbenytte til Kul, Brænde og Schiegaard, saalænge disse ikke afskaffes, de mindre Træer, hvorved Skovene, uden forøget Bekostning, de fleeste Steder vilde blive dobbelt indbringende, og svært Tømmer, endog Master, kunde vindes, hvor nu neppe Undermaals Tømmer kan frembringes.

Vi ilede til Troldheten. Veiledede af en gammel Skoleholder, der ikkuns nyder 16 Skilling af hvert Barn, han underviiser, ikkuns har 7 Børn om Vinteren i Skolen, om Sommeren ingen, af en Folkemængde af 500 Mennesker, og derfor gjør det til en Hovednæring at vejviise Fremmede, gik vi først til Saugbrugene hvor der, ligesom ved Lille Eidet, findes mange fleerbladede Sauge, saaledes indrettede, at jævnsides altid er en Saug til at afskjære Baghunene med 2 Blade og een med mange Blade indtil 7 Stykker, med hvilke man efter Behag kan skjære Bord af hvad Tykkelse man vil.

Det øverste store Vandfald er ved Saugene omtrent jævnsides ved Grev Ekkeblads forladte Sluse. En Bænk er sat tæt ved Vandfaldet, hvorved man næsten staaer over det. Man hensvinder næsten til et Intet, ved at see Guds skjønne Natur saaledes i sin Størrelse. Hvad er Menneskes Kraft og Kunst imod dette! Vi vare alle gjennemtrængte af Beundring. En dejlig lille Øe, begroet med Grantræer, til hvilke nu ingen kan komme, indsluttes, neden for det første Fald, af tvende Arme af

Vandfaldet. Herfra gik ieg med min Kone ned til Hoved-Faldet, som skal være 44 svenske Fod højt. Det er endnu langt meere malerisk skjønndt, end det første, der udbreder sig i saa mange Deelee, at Øjet ikke kan fatte det under eet. Vi saae Polhems forladte Sluse, igjennem hvilken man gjorde os den Ære, ved trende Qvinde at fremføre nogle Tømmer-Stokke til Udløbet, der perpendiculairt nedstyrtede i Slusens Vandfald. Det saae næsten farligt ud, at see disse Mennesker vaade i Slusen saa nær Afgrunden, men det er en Fortjeneste for disse fattige Folk. Skjønne ere disse perpendiculære Vandfald ud af de forladte Sluser, der ud af den mørke Klippe hvidskummende nedstyrte sig under Eens Fødder.

Jeg gik med Vejviseren aleene til Sluserne langs Canalen, som er hugget i Fjeldet over $\frac{1}{4}$ svensk Miil i Længde. Den har 8 Fod Vand, har et Afløb hvorved den Vinteren igjennem sættes tør. Det er et stort og herligt Værk. Canalens Bredde er ikkuns nogle og tyve Fod. Den er udsprængt i 6 Aar af et Compagnie, som har omtrent 3000 Actier, og den har kostet 370.000 rdl. Rigsgjeld. Alle Saugbrugerne ved samme, og ieg troer ogsaa de ved Lille Eidet, tilhøre Compagniet. Et andet Compagnie har anlagt ved Canalen en Dokke, opmuuret ved siden af Canalen af hugne Kampesteen, i hvilken paa engang kan indlægges 5 Skibe, og som meest bruges til Skibes Reparation. Ovenfor denne er et Skibsbyggerie; der stod en Skonnert paa 50 Læsters Drægtighed paa Stabel. Dokken har kostet over 120.000 rd. Rigsgjeld, og Compagniets Interessentere ere omtrent 40. Ieg fandt Sluserne et herligt Værk, de 4 huggede i Klippen og de tvende nederste opførte af hugne Kampesteen. Udsigten ned ad Elven fra dem er ogsaa usigelig dejlig. Ieg ilede hjem, da svære Tordenskyer truede med en stærk Regn, og Regnen den paafølgende Dag forhindrede mig fra at see Helvetis-Faldet og Elvius-Slusen, som ieg var ilet forbie.

Den 6te Junii. Ved Jaddebæk toge vi over Götha Elven paa tvende usle Flaader, som roedes over med Baade, een forved, og den anden bagved. Vinden var temmelig stærk, dog ingen Storm, og de havde Umage nok ved at vinde op imod den. Paa hiin Side af Elven ligger en dejlig Gaard som tilhører en Major [*Haij*] der modtog os ved Ankomsten. Han havde en skjønne Flok af spanske Blandings-Faar. Vi kom igjennem mange smukke Situationer, og igjennem det afbrændte Udevalla, hvori nogle meget skjønne grundmuurede Huuse ere opførte, men det meeste af Byen bestaaer af smaa Baraker, som for at komme i Huusskjul ere opførte. Man sagde, at Aarsagen hertil skulde være, at det er befalet, at alle Husene skulle opføres af Grundmuur, hvortil Evnen mangler. I Havnen laae mange Skibe.

Fjeldene lige til Qvistrum eré malerisk skjønne, ikke ved nogen stor Højde, men ved de mange Fordybninger i dem, de mange Træer og Buske og Græspletter, med hvilke de ere siirede, og de mange Fjeldskreed, af hvilke Steenene, nyere og ældre, ligge strøede ved deres Fødder. En smuk lille Cascade findes tæt uden for Qvistrum.

Den 7de Junii. Egnen fra Qvistrum var i Nærheden endnu smuk, men Skjønheden tabte sig, ved at fjerne sig, dog var Kornets og Engenes grønne Farve, som ved den megen Regn var bleven forskjønnet, meget behagelig, hvor opdyrkede Jordstrækninger fandtes. Til et frugtbart Aar tegnede det allevegne. Mange Strækninger bestaae af udyrkelige Klipper, men meget dyrkeligt ligger udyrket. I Svarteborg saae ieg et Huus opbygges af Lagteværk, som blev fladhugget, alle runde Kanter afhugne, og ingen fremstaaende Forbindinger, men alt med Svale-Snit og Krumninger sammenbundet. Ieg er uvis om denne Bygningsmaade er god eller ikke. Man borthugger derved det umodne Træ, man hindrer

Vannet meere fra at samle sig i Sammenføjningerne; men svækker man ikke ogsaa Huuset, og behøves det meget Arbejde, naar man bordklæder?

Saa behagelig som Indtrykket var af Qvistrum til Natteleje, saa ubehagelig var det af Viik, en heslig Egn og maadeligt Huus og slette Anstalter.

Den 8de Junii. Vi passerede nogle Bivuaquer som i Krigens Tid vare brugte mod Norge, De vare forladte af det Militaire, men nogle af dem, i hvor usle de end vare, beboedes af fattige Folk, og den lille Colonie saa fuldkommen ud, som kommen fra Hottentotternes Land. Høydals Kløven var, saavidt ieg skjønnede, gandske forandret, endskjøndt man paastod, at Vejen endnu gaaer i samme Direction som før. Vejen var stejl, men god og uden mindste Fare. Flere Chalouper med dansk Flag toge imod os, og førte os over til norsk Side, og der fandt vi de anseeligste Mænd fra Friderichshald forsamlede, og Herr *Tank* havde der foranstaltet et fuldstændigt stort Maaltid til os og det store Selskab. I Chalouper tog vi til Friderichshald, og bleve saluterede med Kanonskud fra alle Skibene, og indlogeredes hos Enken *Mammen*.

Den 9de. Med Proviantforvalter *Høgsted* besaae ieg Magazinerne, og fandt endeel ved Ankomsten bedærvede Kornvarer gjort spiselige ved Lempning, men dog endnu at have en liden muggen Lugt. Under nærværende Omstændigheder, hvor utørrede Kornvare overføres, og saa ofte bedærves, meener ieg, at det vilde være meget fordeelagtigt, om en Tørre-Ovn i Staden blev anlagt, paa hvilken man kunde tørre alt Kornet, og da oplægge den heele Kornbeholdning i Fæstningen, isteden for at den nu maae blive i Staden i Magaziner, som, i Tilfælde af fjendtligt Overfald, maae tilintetgjøres eller falde i Fiendens Vold. Naar Lofterne borttages, og det tørrede Korn nedstyrtes fra øverste til nederste Loft, vil

ikke aleene kunne rummes hvad til Fæstningens Besætning i Belejrings Tid behøves, men ogsaa endeel af Forraadet til Armeen og Omegnen. Jeg besaae Pladsen, som er foreslaaet til et nyt Magazins Opbygning, hvilken synes gandske beqvem, naar alle trende Afdelinger dertil anvendes. Man paastaaer, at de casamaterede Caserner i Fæstningen ere meget for smaae, til i dem at kunne rumme Garnisonen, og de øvrige Caserner vilde snart blive ødelagte, i Tilfælde af et Bombardement. De Handlende klagede over, at svenske Skibe i denne Tid ikke nyde samme Faveur, som danske, naar de transportere Kornvare. Jeg raadede dem at indgaae derom med Forestilling, da ieg, under nærværende Conjunctioner, hvor vi mangle Skibe til Transporten, og hvor Svenske gaee langt sikkrere end danske, anseer det for fordeelagtigt.

Vi gik til Tiistedals Fossen. Vi besaae Herr Tankes Meelmølle, som er indrettet af den samme *Wilson*, som har bygget Tærskemaskinen paa Frederiksborg; den bestaaer af mange Qværne til Grov- og Fiin- og Gryn-Maling, og er fortræffelig indrettet med engelske Sigter til det fineste Meel. Den har forsynet Tropperne med det fornødne Meel, da deres Antal var stort ved Frederikshald, der ellers vilde have været forlegne. Gaarden Veen, som ligger ovenfor Fossen, og har Udsigten til begge Sider til Søen, fra hvilken Elven har sit Udspring, og til Fossen, har en særdeles skjøn Beliggenhed.

Vi bleve meget behageligen overraskede ved min datter Sophies Ankomst, som Herr Stiftamtmand *Thygeson* havde havt den Godhed at befordre med sig fra Kiøbenhavn, og nu befandt sig fuldkommen vel.

Man ansaae det for at ville være nyttigt, om Forordningen om skadeligt Vands Afledning for Danmark blev anvendt paa Norge, og tillige bestemtes, at ingen skulde nægte anden Mand, at flaade Tømmer igjennem sine

Vasdrage, dertil at grave Canaler og indrette Render, naar aleene Grund-Ejeren i alle Maader blev holdt skadesløs. Mig synes, at ingen maae kunne nægte anden Mand Lejlighed til Forædlingen og Afsætningen af et Landets Product, naar det kan skee, uden hans Skade, og ieg meener, at Sagen derfor fortjener at forhandles i Rentekammeret. I Frederikshald synes at være stor og jævn Velstand. Man finder ikke der mange Hytter ved Siden af store stolte Bygninger. Tonen er godmodig, og ieg vilde være meget utaknemmelig, om ieg ikke erkjendte, ikke saavel de Æresbeviisninger, man har overøst mig med, som den venlige Maade, med hvilken man imodtog os.

Den 10de Junii. Da Veiret var godt, saa foreslog Amtmand *Sommerhielm* os, at tage til Rød, som tilhører Herr Tank, et særdeles dejligt Sted, fra hvilket man overseer Staden og Fjorden, paa hvilket han har anvendt meget til at forskjønne det, og Fliid til at forbedre Agerdyrkingen. Han har den Grundsætning, for desmere at kunne gavne, ikke at bruge noget Middel, som ikke Bonden ogsaa kunde anvende. Vi forlod hinanden som gode Venner, endskjøndt vi i Kiøbenhavn har havt en meget varm Dispute over nye Sauges Anlæg. Han er en Mand af megen Virksomhed, Kundskab og Gavnelyst.

I Selskab med Herr Amtmand *Sommerhielm* fortsatte vi Reisen til Hafslund, et Sted, paa hvilket Kammerherre *Rosenkrantz* har anvendt meget til at forskjønne det, men ogsaa meget til at gjøre Opsiddernes Kaar blidere, der før boede i elendige Hytter, paa nøgne Klipper, nu boe i gode Huuse med gode Haver. Det nye Traadtrækkerie, som der er anlagt, synes at blive meget godt. Herr *Thomasen*, en Engelskmand, som har anlagt det, besværede sig over, at Jernet leveres ham fiirkantet, hvorfor det paa Værket i Hafslund maae omsmedes rundt, hvil-

ket er dobbelt Umage, og maatte kunne undgaaes, naar man ved Jernværket smedede de smaae Stænger i Snik. Jeg lovede ham, at lade Forsøg dermed gjøre paa Laurvig, om han forlangte det. Vi satte over Færgen. Strømmen, som er rivende streng, har et forskjelligt Træk i Midten, og paa begge Elvbredene, hvilket sidste man kalder Evien. Færgefolkene indrette Farten saaledes, at de bestandig har Strømmen, der er stærkere, end at de kunne roe op imod den, med sig, og deres Geschichthed at benytte disse forskjellige Strømme, er beundringsværd.

Til Tomb, Herr Conferentsraad *Sommerhjelm*s Gods, ankom vi sildig paa en meget ond Vej. Gaarden skylder over 50 Skippund Tunge, og er en skjøn Ejendom, som han nu begynder at oparbeide fra sin Vanrygt. Vi ankom i Moss Klokken 1½ om Natten, hvor Herr Agent *Semb* havde den Godhed at give os Natteleje, og paa Vejen fra Hafslund mødte vi endeel Tiggere, som Amtmanden meente, at tilhøre det Ankerske Fideicommis, hvor endnu intet skal være gjort til de mange Beboeres Kaars Forbedring. Hestene fandt ieg fra Frederikshald af at være af megen uædel Form, men i Almindelighed af stærke Been, og endeel meget reene og med et lige Fodskifte. Køerne have en god Form, store Iuere og smaae Knokler. Agrene synes vel behandlede, smaae Agre og ingen høje Rygge.

Amtmand *Sommerhielm* er en retskaffen Mand, en god Jurist, som har et temmelig stort Bibliothek. Han haaber om faa Aar at faae Bøigdemagaziner indrettede i alle Præstegjeldene. Tiggere, paastaaer han, findes ingen andre, end fra Fideicommissets Godser. De Fattige lægges i Lægd paa Gaardene efter Gaardenes Størrelse, hvor de Fattige ere pligtige at forrette Arbejde efter deres Kræfter, og derimod nyde Klæder og Føde, hvilken Indretning Erfaringen skal have viist i Norge at

være den bedste. De virkelige Fattige siges at blive derved vel forplejede, og de dovne at afholdes fra at falde det Almindelige til Byrde.

Fogden, Kammerraad *Foltmar*, har udmærket sig ved sin ordentlige Regnskabsføring, at ingen Restancer næsten finder Sted i hans af Krigen meest medtagne Fogderie, og at han dog er en af Bønder og hver Mand agtet og elsket Mand.

Radich har udmærket sig ved hans Virksomhed til at opmuntre til Forsvar under Krigen, ved hans Om-sorg for Almuens Subsistenz, da Hunger under Kri-gen truede den, og, ligesom den første, ved hans udmærkede Retskaffenhed. Han har staaet endeel tilbage med hans Regnskabssager, men paastaaer nu at være i fuldkommen Rigtighed med dem. Begge fortjene af Kongen at udmærkes, men begge klage over Umueligheden at udkomme med det dem tillagte. Amtmanden sander Klagen, og det bliver, ved de tiltagende høje Priiser, en Nødvendighed for Rentekammeret at andrage paa, at saa værdige Embedsmænd ikke nedsynke og gjøres modløse i Fattigdom.

Almuens Tilstand har i heele Amtet siden Krigen igjen betydeligen forbedret seg, og den ualmindelig skjønne Udsigt til et frugtbart Aar opliver alles Mod.

Den 11te Junii. Vi besaae Valtzeværket, som er meget vel indrettet, og derefter Spiger-Hamren. Ved Skytsjordnet staaer en ret god Eeg, som beviiser tydelig, at Eege kunne groe lige til Christiania.

Kammerherre *Anker* havde den Godhed at indlogere os i sine Værelser i Christiania, og havde overladt os sine 4 Heste og Kareth til vores Disposition, saalænge vi bleve i Christiania.

Den 12te Junii. Jeg tog imod mange Visiter og gjorde ligesaa mange. Tog ud til Printzen, Vice Statholderen, med mine Sønner til Ladegaards-Øen.

Den 13de Junii. Jeg besaae med Fuldmægtig *Kierulf* *Providerings-Commissionens Comptoir* og var forundret over hans Færdighed at afcopiere gode Charter. Vi fortsatte vore Visiter, og besøgte Grev *Wedel* paa Kammerherre *Ankers* Udskibningsplads *Vekkerøe*; der laae 5 store Skibe under Ladning.

Den 14de Junii. Justitsraad *Wivild* besøgte mig, og han syntes mig at være eenig om Nytten af Korn-Tørrings-Indretninger ved hvert af Kongens Hoved-Magaziner i *Agershuus*, *Frederikstad*, *Frederikshald* og *Drammen*. Endvidere besøgte Major *Olsen* fra *Laurvig* mig, som ieg søgte at foreene med Major *Aubert* om den hastigste Maade at opmaale Grevskabet. Capitaine *Mariboe*, som besøgte mig, har en Faare-Hjord af 150 forædlede spanske Blandingsfaar, og ønsker dertil at faae 5 Vædre og 2 Faar. Den meeste Del af Formiddagen anvendte ieg til min Post.

Den 15de Junii viiste Kammerherre *Rosenkrantz* mig *Cathedral-Skolen*. Professor *Rosted* og alle Lærerne skulle udmærke sig ved deres Duelighed og Eenighed. Localet er meget skjønt, hver Classe skilt fra den anden, Bogsamlingen er ikke ubetydelig, og er især forsynet med gode Classiker og historiske Bøger. Men Fondet til Bøgers Anskaffelse er meget lidet, og ikkuns Renterne af faa Tusinde Rigsdaler. Herr Kammerherre *Anker* var saa god at gjøre vores Reise-Route. Med Major *Aubert* gjorde ieg nærmere Aftale, om Fremgangen med *Laurvigs* Opmaaling, saaledes, at ingens Autoritet derved saares, hverken *Auberts* eller *Olsens*.

Den 16de Junii. Jeg var beskjeftiget med Posten. Derefter besaae ieg med General *Haxthausen* det Militaire Institut, som er overmaade skjønt og hensigtsmæssigen indrettet. Localet er skjønt, saavel store Auditoria, Bibliothek og Instrumenter, som Naturalier findes her til Institutets Brug i Overfløddighed. Bergarter mangle, og

ieg lovede, naar Institutet derom anholder, igjennem Rentekammeret at forskaffe samme.

Vi toge ud til Bogstad, og fandt dette Landsted overmaade skjønt og prægtigt. De store Bekostninger ere anvendte med megen Smag og Held, i Henseende til Plantningerne, og Forsøgene, som her gjøres med adskillige Træarter, ville kunne blive meget nyttige, til at erfare, hvilke der kunne udholde Kulden i Norge og hvilke ikke. En Engelskmand, som bygger en Tærskemølle for Kammerherren, har ogsaa gjort et smukt Model til en Broe af Jernlænker, om hvis Nytte og Anvendelighed ieg ikke har kunnet overbevise mig, men formeener, at Broen vil blive kostbar og usikker, da noget af Jernet let kan springe, og Spændingen ikke vil kunne modstaaes af noget contrefort.

Kammerherre Anker, Herr Tank i Frederikshald, Herr *Neumann* paa Oudals Værk og *Morten Anker* ere alle eenige i, at Timothy Græs er særdeles fortrinligt, som Foder-Urt, og det, som ieg har seet hos dem, fortjener, for sin frodige Væxts Skyld, den Roes, som de giver det.

Den 17de Junii viiste Herr Major Aubert mig Kort-Archivet, og vi spiste paa Ladegaards-Øen, og gjorde en meget skjøn Promenade med Printzen. Egnen er meget smuk, og det er meget tvivlsomt, enten Bogstad eller Ladegaards-Øen har den skønneste Beliggenhed.

Den 18de Junii. Vi havde opholdt os nogle Dage længere i Christiania, end den første Hensigt var, for at kunne give Forbudet Tiid, til at bestille Heste og Qvarter til os. Man viiste os fra alle Sider den mueligste Høflighed og Velvillie. Jeg haaber, at Kammerherre Rosenkrantz vil vedblive sit Embede, i det mindste saalænge Krigen varer, da neppe nogen vil kunne vinde saa stor en almindelig Tillid, som han ved sin Retskaffenhed og locale Kundskab har erhvervet sig. En god Harmonie

synes mig, saavidt jeg i de faa Dage har kunnet spore, at herske imellem Printzen af Hessen, ham, og Kammerherre Anker; og Prindsen ønskede meget at Conferentsraad Sommerhielm, som en udmærket duelig og retskaffen Mand af Kongen maatte udmærkes.

I Kiølstad mødte vi Prindsen, og han spiste med os. Egnen derhen er overmaade smuk. Vi toge Natteleje paa Oudals Jernværk, hvor alt er smukt, Bygninger, Haven og Skoven. Den gamle Herr Neumann, som er 72 Aar gammel, førte os selv omkring. Han er rask og rørig, og har løftet Værket op af sin Aske. Sønnen gaaer i Faderens Fodspor, og heele Familien er meget agtværdig.

Den 19de Junii. Vi besaae Spiger-Hammeren og Valtzerværket, som begge ere i en fortræffelig Drivt. Marsovnen staaer af Mangel paa Kull. Den unge Herr Neumann er en meget god Agerdyrker, og giver andre et godt Exempel.

I Kongsvinger besaae ieg Magazinet og den skjønne Egn, og der mødte Amtmand *Bendeke* os. Dyrheden er her steget saa højt, at for en Stud, som gav 35 l^ŕ Kjød, er budet 200 rd. I Danmark kjender man ikkuns en slags Mys-Oste, men der er 3 Slags, Gjede-Mys-Ost, Koe-Sød-Mys-Ost, og Koe-Suur-Mys-Ost. Natten laae vi i Biørnebye hos *Ole Biørn*. Hans Huus er overmaade skjønt, og ikke som en Bondes, men saaledes, at enhver Mand af Stand kunde boe deri. Derved er alt med Østerdalsk Reenlighed. En stor Bleg med selvgjorte Lærreder ligger uden for Vinduerne; Rokke, Hasper og Væve findes uden Tal, og en Mængde færdigt Tøj, Uldent og Linnet, i Forraad, endog Klæde af forædlede Faar.

Den 20de Junii. Vi spiste til Middag hos Fogden, Kammerraad *Lind*, som ledsagede os gjennem heele Østerdalen til Røraas. Ieg besaae hos ham den østerdalske Plov, som har Anseende af, at kunne være ligesaa god,

som den Engelske, og af hvilken Aasen er lige, og derfor lettere at forfærdige. En overmaade compendieus Jern-Plov fandt ieg ogsaa hos ham, i hvilken Aasen er en Jern-Stang af hvilken Bredden af Stangen for oven og neden er ombukket saaledes, at Lang- og Plov-Jernet med Muldfielden deri kan indhulles og fæstnes. Den var vel værd at ejes saavel som Træeploven. Natten laae vi i Aaset hos *Ole Aaset*, hvis Gaard er lige saa skjøn som *Ole Biørns*. Han kom til mig med en underfundig Klage over Amtmanden, at hans Søn, der ikkuns er 15 Aar, og derfor endnu ikke er antegnet som Skydsskaffer, er ikke befriet for at blive Soldat, da dog andre Gjæstgivere, der vidste at offere til Amtmanden, havde opnaaet deres Sønners Antagelse som Skydsskaffere. Men ingen har faaet en 15 aarig Søn fritaget, og den rige Mands Søn bør ikke, frem for den Fattiges, fritages, og ikke Amtmanden, men hele Sessionen, bestemmer, hvem der maae fritages. Han, saavel som *Ole Biørn*, skulle hver omtrent være Ejere af 50.000 rd.

Den 21de Junii. Adskillige Steder i Østerdalen saaes Vinter-Rugen paa denne Tiid. Groer den saa stærkt, at den vil til at skyde Knæe i første Aar, avslaaes den, og da er man sikker at faae modent Korn næste Høst, og man regner da, at paa 8 Maal a 2 500 □ Alen saaes en Tønde Rug og avles 16 Fold. Man fodrer der ogsaa Kreaturene med Moes, som man samler om Sommeren, og legger sammen i Hobe, der kjøres hjem om Vinteren, hvilket skal være et meget nærende Foder. Vi passerede igjennem endeel forhuggede Skove, i hvilke Træerne stode saa langt fra hinanden, at de ikke kunne conserve sig. Toppene ligge alle ubrugte omkring i Skovene. Saadanne Skove, synes mig, skulde Kongen, naar de ere af Betydenhed, søge at kjøbe, og tillade nærværende Ejere forstmæssigen at afbenytte de til Gavn og Brænde opvoxne Træer inden bestemte Aar, om ellers ingen billig

Accordt kunde træffes. Vi besaae en meget compendieus Valke-Mølle ved Sorknæs. Klædedragten i Østerdalen har hos Bondestanden forandret sig saaledes, at de nu følge Modens Snit, Mænd og Qvinder.

I Skovene fandt jeg endeel Grannetræer i deres bedste Alder bortvisnede, nogle, fordi de vare afbarkede, for at vinde tørt Brænde, men andre, uden at ieg kunde udfinde nogen Aarsag dertil. Seenere er ieg kommen paa den Formodning, at Dermestes typographus har forvoldet Skaden. For at forebygge, at Skovene ikke af Ejerne, af Mangel paa Penge, skulde forhugges, meener ieg, at dem af en offentlig Kasse maatte kunne bevilges Laan, naar de af Penge-Forlegenhed ellers vilde nødes at forhugge Skoven, og ville underkaste sig forstmæssig behandling efter nærmere fastsættende Bestemmelser.

Man kan ikke gjøre denne Reise langs Glommen, uden at have det Ønske, at den maatte kunne gjøres fahrbar for Pramme, om ikke heel, saa dog for største Deelen. Fordeelen vilde for Norge blive uberegnelig. Ved Strandborden saae vi et Huus, som, saavidt ieg kunde skjønne, stod omtrent 15 Alen højt over Glommens Vandspejl, og som, ved den seeneste store Vandflom, er bleven flyttet fra det Sted, hvor det før stod. Vandspeilet maae da have været omtrent 19 Alen højere end nu. Til Middag spiste vi hos *Ole Evenstad*, der, saavel som hans Fader, er berømt for hans gode Agerdyrkning og Vinskibelighed. Hans Stabure, som vare opfyldte med Fødevarer af alle Slags i største Overflødighed, og med en Mængde af Klæder, Seeletøj, Sengeklæder, Peltse pp, opvakte alle vores Beundring. Tillige har han bygget en Koestald, *Fjões*, som var meget vel indrettet med Gang i Mitten og Hovederne mod Loen og Krybber for Køerne.

Natten laae vi i Møkkelbye hos Evenstads Svoger, der ogsaa havde, endskjøndt i et mindre Huus, et stort Forraad af selvfabrikerede Klædningsstykker.

Den 22de Junii. Vi reiste over Mora-Bierget, og saae Levningerne af en betydelig Skov, der paa den slette Jordbund, paa hvilken den staaer, og saa højt til Fjelds, formedelst Kulden der, uden konstig Besaaening og forstmæssig Behandling maae blive aldeles øde om kort Tiid og ufrugtbringende for Staten. Næsten ingen Opvæxt sees, og den enkelte, der opkommer, vil blive knastet og blot brugelig til Brænde. Toppene ligge alle ubenyttede, og endog mange Tømmerstokke, som have henlagte fleere Aar, blive henliggende til Forraadnelse. Et ubehageligt Syn i en Skov, i hvilken enkelte skjønne Træer, som ere undgaaet Øxen, viise hvad Skoven har været og burde blive. Kammerherre Rosenkrantz, der er Ejer af endeel af samme, og som udmærker sig ved sine øvrige Skoves skaansomme Behandling, haaber ieg vil ogsaa her endnu give et Exempel paa, at saadanne, deres Undergang sig tililende, Skove ved Cultur igjen kunne opfredes, om han ogsaa skulde gjøre det med nogle Opfringer.

I Store-Søen findes en slags Fisk, som kaldes Siik, der er meget god, og en anden, som kaldes Mort, af mindre Godhed. Vi saae to store Bjerge, Thronen og Bellinge, og kom over en særdeles steil Bakke, Sommerbrekken kaldet. Fyrrene havde næsten ingen Tilvæxt. I Tønset, hvor vi toge Nattekvarteer, forefandt vi Overkriscommissaire *Ram*. Efter hans Sigende havde Bønderne deres udskiftede Skove vel; men de Skove, som benyttes med Røraas, gaae mere og mere til Grunde, om ellers ikke Forbruget, saavel Værkets som Bøndernes, indskrænkes. Skovene, saavidt Landevejen løber igjennem dem, viise tilstrækkeligen Sandheden af denne hans Meening, og om Røraas ikke engang af Mangel paa Skov-Effecter aldeles skal blive indstillet, maae en Commission nedsættes, bestaaende af Amtmændene, en af Directionen, en Skovkyndig, og Værkets Directeur, efter

foregaaende Opmaaling af samtlige Skove og ødelagte Skovstrækninger, til at bedømme, hvad Skovene bestandig kunne afgive, og dog conserveres, hvilke Besparelser, fra Bøndernes og Værkets Side, kunne indføres, og hvorledes de ødelagte Strækninger hensigtsmæssigen igjen kunne cultiveres til Skov, hvilket kan skee, da de fleeste ere begroede deels med Birk paa 3 a 4 Alens Højde og deels med høj Lyng over en Alen høj, bag hvilken de spæde Planter kunne finde Skjul. Men militaire Commandoer vil dertil udfordres, nogle 100 Mand, hvilket Gjenstandens Vigtighed, for at conservere en saa vigtig Ejendeel og Indtægt for Staten, gjør nødvendig. Men Forst-Inspecteurerne maae, til at kunne udføre saa vigtige forestaaende Arbeider, lønnes saaledes, at de kunne leve. Nu ere de saaledes aflagte, at ingen, uden Værkets Betjente, kunne attraae Betjeningerne, da de dog skulle kontrollere Værket. Den Forstkyndige i Commissionen maatte aleene bestyre Skovenes Taxering, og angive Maaden at conservere dem, og sætte de øde Strækninger under Cultur, hvorom de øvrige Medlemmer af Commissionen maatte yttre deres Meening.

Directeur *Daldorph*, var mødt, for at føre mig til Faldalen, om ieg vilde bese Værket, men da der ikke smeltes, Stullen har underfaret Gangen, uden at finde Spor af den, og ieg dertil maatte anvende en heel Dag, uden at see noget nyttigt, bestemte ieg mig til at fortsætte Reisen ad Røraas. Trende forskjellige Meeninger havde Bergkyndige yttret, Assessor *Esmarch*, Assessor *Henkel* og Grev *Vargas*. Den sidste formeener, at man nu skal gjøre Durchschlag med Gruben i Fyrsten, derved tappe Vandet af, og see, om noget der kan vindes, og dette Forslag vil man følge. Vi logerede hos Præsten, af Mangel paa Rum i Gjæstgivergaarden.

Ved at see Almindingsskovenes og endeel Ejendoms-Skoves slette Behandling, underholdt ieg mig med Amt-

mand Bendeke om denne vigtige Gjenstand, og han var med mig enig om følgende, som ieg nærmere agter ved min Hjemkomst at underkaste en Discourssion i Rentekammeret. Til at brænde Braater maatte herefter Fogdens istedet for Amtmandens Tilladelse indhentes. Fogden maatte beordre Lehnsmanden, forinden han giver den, at befare den Strækning, hvor der skal brændes Braate, i det Tilfælde, at det Locale ikke er ham fuldkommen bekjendt, eller i det modsatte Tilfælde at give sin Erklæring, om det kan tillades uden Fare og overeensstemmende med Anordningerne, og Lehnsmanden da, om Fogden paa Grund af Erklæringen tillader Braatebrændingen, være ansvarlig for Skaden, i Tilfælde at Skov-Varme desuagtet opkom. Dagen, naar Braatningen skal foretages, maatte ogsaa meldes Lehnsmanden, Rodemesteren og Naboerne, paa det han og de kunde paaagte, at det ikke skeer, naar Skade kunde skee ved stærk Blæst, og om Skov-Varme imod Forventning skulde opstaae, da strax at kunne være beredte at hjælpe og slukke. Intet maatte braatebrændes uden at Lyngen, og Grønsværen, var ophakket i tilstrækkelig Bredde rundt omkring Stykket. Det maatte nøje paasees, at der ikke brændes Braate, uden i de tilladte Maaneder, og Straf bestemmes for Overtrædelsen, og Rodemester, Lehnsmand og Foged være deeltagende i Straffen, om de ikke anmelde Overtrædelserne betimeligen, saasart de kunde faae Kundskab om dem. Hvor der brændes Braate, maatte, naar ikke Pladsen opryddes til Ager eller Eng, udsaaes efter samme i Asken tilligemed Kornet 1 Tde Kongler paa hvert Maal. Hvem, der vil brænde Braate i Maii Maaned, maatte, da Tørke undertiiden gjør det betænkeligt, Amtmandens istedet for Fogdens Tilladelse dertil erhverve. Lehnsmanden maatte melde Aarsagerne til Tilladelsen eller Nægtelsen til Fogden, og Fogden maanedlig til Amtmanden. Frie Raadighed

maatte enhver beholde at behandle sin Skov efter bedste Tykke, aleene at han ikke ødelægger Skoven paa Steder, hvor han ikke vil anvende den til Ager eller Eng, og især, hvor Jordbunden under et ugunstigt kolt-Clima er saa slet, at den intet kan producere uden Skov. Paa saadanne Steder bør Amtmand og Foged, ved Hjælp af Lehnsmænd og Rodemestere, have Indseende med, at Skoven ikke ødelægges og ikke mere hugges end Skoven kan taale. De maae kunne gjøre Forbud paa videre Hugst, og tage forstkyndige Mænds Syn, og derefter bestemme, om de formeget medtagne Skove aleene i visse Aar bør være fredlyste, eller om nogen Forstcultur i dem bør finde Sted. Enhver Bonde og Skov-Ejer burde, hvor Skov-Varme har funden Sted, møde med Hakke og Øxe hos Rodemesteren og under dennes Befaling, Rodemesteren under Lehnsmandens og Lehnsmanden under Fogdens og Amtmandens Befaling, om nogen af dem kommer til Skov-Varmen, søge at standse den. Ieg tvivler ingenlunde, at jo de fleste Skove, som ere ødelagte paa kolde Fjeldstrækninger ved den norske Behandling, igjen ved Cultur kunne blive til Skov, da der paa mange findes opgroet Birk, Enebær og Lyng, saa højt opvoxne, at de unge Fyrre vil kunne finde den fornødne Beskjermelse.

Overkrigscommissair Ram fandt ieg ikke affældig, som man havde beskrevet ham, men meget og med rette klagende over sine slette Kaar. Jeg forlod Herr Amtmand Bendeke, som ieg ikke andet kan end give det Vidnesbyrd, at ieg har fundet i ham en meget fornuftig Mand.

Den 23de Junii. Vi fandt endnu paa Vejen til Røraas enkelte Steder med Tællegrøde, som man maatte søge at undgaae. Alle Skove, saanær som Konge-Skoven, som Røraas Kobberværk har vundet fra Bønderne ved Højesterets Dom, og Bøndernes Ejendoms Skove, fandt vi ødelagte, men dog for det meste begroede med Birke-

Krat. Vi fandt ved Tolgens Hytte, hvor aleene svært Kobber tilvirkes, intet Kulle-Huus, men erfarede i Røraas, at ingen Hytte har noget Kulle-Huus, og at man kan beregne Tabet, som derved forvoldes paa Kullene, som bortsmulne og blive utjenlige, til $\frac{1}{6}$ af Forbruget. Dobbelt uforsvarlig er denne Omgang ved et Værk, der, af Mangel paa Kul, maae indskrænke sine Drifter. Birkeskoven stod de fleste Steder, hvor Skovene ere ødelagte, som Værn ved tilkommende Skov-Cultur for en ung Fyrreskov, der kan redde Værket for Undergang; men alvorligen maae lægges Haand paa Sagen, og ikke aleene Interessenterne anvende betydelige Bekostninger paa Culturen, men ogsaa Kongen af sine Indkomster af Told og Tiende, som Værket yder, anvende endeel, og afgive Commandoer Soldater til Culturen, om ellers Landet ikke skal tabe een af sine vigtigste Indtægts-Kilder.

Nyeligen er tæt ved Røraas, efter Directeur *Knophs* Forslag, inddelt en Myhre til Arbejderne og indhegnet og indgrøvtet, der vil kunne biedrage meget til Arbejdernes bedre Underholdning og at forsyne dem med Tørv. Der findes nogen Flyvesand ved Værket, men ikke farlig. Paa Directorens Landsted fandt vi en taaelig Hvile-Punct paa disse øde Strækninger, og Birkene først nyeligen udsprungne.

Den 24de Junii. Vi anfoer Storvads Gruben. Nyeligen er derved indrettet et Pukværk, ved hvilket en stor Deel Malme, som før laae ubenyttede, nu benyttes. Her bruges ungerske Vask-Herder. Et nyt Zekken-Huus er her bygget, i hvilket Arbejderne Arbejdsdagene igjennem finde taaeligt Ophold, hvilket før, ligesom ved Storvads, endnu ved Kongens Grube manglede. Vi besaae paa Røraas den smukke Kirke og det af forrige Directeur *Hiort* indrettede Arbeidshuus.

Grev *Trampe* modtog os paa Amtets Grændser.

Den 25de Junii. Vi befoer Kongens Grube, som af nær-

værende Directeur Knoph igjen er bleven optagen. Vor Vej gik over den saakaldte Frysihjelbakke, paa hvilken ogsaa forrige Vinter ere ihjelfrosne 5 Mennesker. Over Sneer kjørte vi til Gruben. Man har meget Haab, at Gangen, som var afskaaret ved en Leerklyft og af Directeuren er funden igjen, vil tage betydeligen til i Mægtighed, da den har gjort et stort Fald, og i saadant Tilfælde dens Mægtighed plejer at tiltage. Storvads Grube derimod har noget aftaget i Mægtighed, men saadanne Forandringer ere sædvanlige. De saakaldte Tvivls-Malme ligge ved begge Gruberne for deres Strengflydigheds Skyld ubenyttede særskilte for sig.

De fleste Heste fandt vi simesatte, en piinlig Operation for dem, som Bønderne ansee i denne Egn at være nødvendig om Foraaret, for at conservere deres Helbred. Jeg declamerede meget mod denne slemme Skik, som vel tildeels er Aarsag i, at de ere temmelig mavre. Vi spiste hos Directeuren, saae efter Bordet nogle Finer med deres Rendsdyr, saae Garingen saavel til Gahrkobber som til Plat-Hammeren, og Plat-Hammeren selv. Der arbejdedes paa en høj Ovn, i hvilken Malmene i flere Maaneder kunne smeltes istedet for, at de nu brugelige Ovne slukkes hver Uge, til meget større Forbrug af Kull. Uforsvarlig er ogsaa denne tidsspildende og brændeforødslenende Smelte-Procedur ved alle Røraas Hytter. Mæsingværk kan ikke anlægges ved Røraas af Mangel paa Kul.

Den 26de Junii. Vi forlod Røraas, forfulgte Glommen til sammes Udspring, hvor den tager sin Begyndelse med Gula-Elv og kom til Dragsaas Hytten, hvor vi toge Afsked fra Bergraaden, Directeur Knoph, der med største Iver bestræber sig at fremme Værkets og Arbejdernes Bedste, men møder mange Vanskeligheder fra Interessentkabets Side, der vil have sit aarlige Udbytte, uden Hensyn til Værkets Tarv. Skulde Bergraaden ikke have

alle de Kundskaber, som nyere Bergmænd have erhvervet sig, hvilket maaskee med Grund, maaskee ogsaa med Ugrund, paastaaes, saa mangler ham ikke, saavidt ieg skjønner, Retsindighed og god Villie og Iver. Fra Dragsaas passerede vi en meget vanskelig smal Vej, med ueenige Hingster, og 2 Gange blev en Hest trykket ud over Vejen ad Præcipicen af sine Uvenner.

Grev Trampe klagede meget over det overhaandtagende Løsgjengerie, hvorfor betales Løsgjengerskat, af Folk, som ingen fast Næring har, og aleene som Jøderne leve af, at opkjøbe og sælge, ligesom Jøderne, uden selv at producere noget, hvorved Mangelen paa Tjenestefolk meget forøges, og Alting opskrues til uhyre Priiser. Endskjønt Opkøb paa Landet er nødvendigt, hvor Kiøbstæderne ere saa langt fraliggende, saa burde det dog neppe skee af andre, end af Handelsberettigede, og ikke udarte dertil, at den ældste Søn aleene bliver ved Faderens Gaard, og de øvrige handlende Løsgjengere. Vi saae Egnen meere og meere at forskjønne sig, og endeel Hamp og Kartofler, og god Rug i Ax. Vejene vare tildeels opmurede, men ogsaa nogle for andre end meget lette Vogne og Karioler farlige. Natten laae vi i Windsnæs.

Den 27de Junii. I den største Deel af Tronhiems Stift har Bønderne aleene Hingster. I disse Egne nødes Bønderne at kjøbe alle deres Heste, da de selv ingen Hesteavl have, og da nu Priserne hastigen stege paa Hestene, ansaae de det for fordeelagtigt at sælge endeel dem fornødne Heste, i Haab til ringere Priiser at kunne kjøbe andre igjen; men Haabet er slaget Fejl, og Hestene ere stegne til en uhyre Priis saaledes, at nu for en Arbeidshest betales fra 400 til 1200 rd. Mange savne da de fornødne Heste, men nogen god Følge heraf er, at man meere og meere lærer sig til at bruge Stude til Pløjning og Kjørsel.

Vejen langs Gula Elv er meget skøn, og man synes at nærme sig med store Skridt til en sydlig Egn, ved at

forlade Røraases øde Egne, at fjerne sig fra Bjergene med mange Sneepletter, og at komme til disse frugtbare Egne paa Agre med skjønne Enge og Skove, omgivne med skjønne Bjerge og vel beboede. Gula-Elvs skjønne Bugter forskjønne end meere Vejen, men den anretter ogsaa ved disse og ved sin Voldsomhed store Ødelæggelser, og gjør Vejen meget usikker, da den ofte borttager den, og Bjergene ovenfra skride ned, saaledes, at man fra aatte til aatte Dage ikke kan være sikker at kunne passere den. Den har nu paa et Sted gandske forladt sit gamle Løb, og nærmer sig saaledes Vejen, at man nødes til at omlægge den over de højeste Bakker og at give en Kirke og nogle Gaarde Priis til samme, om man ikke kan eller vil finde Midler til at nøde den til at gaae tilbage i sit forrige Løb. Ødelæggelserne, man med Vished seer i møde, og Bekostningerne, som man anvender til en nye Vej, blive, saavidt ieg formaaer at skjønne, langt større, end Udgiften kan blive i den bedste Aarets Tiid at pilotere og dæmme for Elven, og Staten conserverer da frugtbare Jorder der, hvor Elven ikkuns ellers vil efterlade Sand og Steen. Skaden og Omkostningerne paa Vejen vil vist beløbe over 100.000 rd. og Elvens Retning neppe det halve.

Det er, synes mig, Regjeringens Sag, efter Muelighed at holde Elvene under Politie, og en Skam at see dem rase i et vel beboet Land, hvor det staaer i den Sagkyndiges Magt at afvende det. Ieg ønsker, at Rentekammeret maatte sende en af vore Dig-Inspecteurer derop, og at denne maatte gjøre Forslag til det gamle Løbs Opgravning og det nye Løbs Tilstopning, der maatte skee om Sommeren, naar mindst Vand er i Elven, og efterat Piloteringen og alle Forberedelser er skeet, det nærværende Løb i faa Timer med nogle hundrede Mænds, Vognes og Hestes Hjelp tilstoppes med Faskiner, Sandsække og Leer, saaledes som saadant

plejer at gjøres i andre Lande, hvorom man kan eftersee *Perouet* og *Vibeking*. Udførelsen af Arbeidet kunde vel anbetroes *Conducteur Børm*, om ingen af Dige-Inspecteurerne skulde have Tid at paatage sig det, og Ritmester, *Vejmester von Krogh*, vilde paa Stedet blive en virksom Medhjælper.

Ved Tronheim fra 1½ til ½ Miil fra Byen findes en stor Mængde hviide Ellebuske, der i Norge ere af megen liden Nytte, opfylde mange hundrede Tønder Land, hvilke vidne om, at ogsaa der megen til Dyrkning duelig Jord, af Mangel paa Hænder eller Vinskibelighed, henligge unyttet. Den betydelige store Myhr, om hvis Opdyrkning nyeligen har været corresponderet, bestaaer ogsaa for en stor Deel af saadanne højlandede Strækninger, der ingenlunde fortjene at kaldes Myhr. Ploven har ieg Nordenfjelds funden tungere og Muldfjelden uhensigtsmæssigen længere end ved de østerdalske Plove. Undervejs fandt vi endeel Humlehaver, og alle Agre og Enge forkyndede et meget frugtbart Aar.

Udsigten fra Steenbjerget til Trondhjem og Fjorden er udmærket skjøn.

Den 28de Junii. Vi modtogte Visiter af de fleste Tronhjems Indvaanere hvormed, og med vores Visit til *General von Krogh*, Formiddagen hengik. Om Eftermiddagen besøgte vi *Grevinde Schmettau*, som for mange Aar siden er bleven rørt af Slag, og siden har været meget sygelig. Vi saae paa vores Vej til hende de Jorder, som i Fæstningen benyttes af *Commandanten*, og som ved den umaadelig *Priis*, de have i Tronhiem, skulle indbringe ham nogle tusinde Rigsdaler i Leje.

Den 29de Junii. Vi besaae forrige *General-Conducteur Hammers* til offentligt Brug skjenkede Samlinger, der bære vidne om denne Mands store Forfængelighed og liden Bedømmelses-Kraft. Det er fuldkommen en *Colsmansk Samling* af Bøger, Karter, Mineralier, *Conchi-*

lier, Manuscripter og Snurrepiberier der maae gjemmes i dertil indrettede Skabe. Paa mange Steder findes i Samlingen hans ilde malede Portrait ophængt.

Endvidere saae vi Videnskabernes Selskabs Samlinger af Bøger, Maskiner og adskillige Naturalier og Kunst-sager, der ikke ere uden Værd; men ikke ere conti-nuerede i nyere Tider, og derfor meget mangelfulde for Videnskabs- og Kunst-Elskere. Vi besaae den lærde Skole, der har et meget godt Locale og den duelige *Bøye* til Rector. Endvidere besaae vi Domkirken, og i samme *Olai* Brynd. Den er meget mærkværdig for rette Old-grandskere, men for Kunstelskere er den temmelig tom.

Til Middag spiste vi hos Grev *Schmettau* paa hans Landsted. Han er en ivrig Landmand, og har betydeligen forbedret sin Ejendom. Han, ligesom andre norske Agerdyrkere, roser Timothy Græsset, som den fortrinligste Foder-Urt. Til hans Teglværk lovede ieg ham en Tegning af min Leereltevogn, og til hans Tørvemoese Tegning af Schultzes Tørve-Forædlings Maskiner.

Den 30te Junii. Til Middag spiste vi hos den værdige General von Krogh paa hans Landsted Leeren, som er mærkværdigt af de tvende store og skjønne Vandfald, der med Rette regnes blandt de smukkeste i Norge, og af dets betydelige Laxefiskerie og af dets betydelige Saugbruge, ved hvilke et Maskinerie er anbragt, hvorved Tømmeret uden Folkehjelp opbringes til Saugen fra Elven.

Den 1ste Julii. Vi besaae Arbeids-Skolen i St. Jørgens Huus, hvor man forfærdiger Æsker, ordinairt Leegetøj og adskilligt Snedker-Arbeide. Derfra gik vi til Angels Kloster, som er stiftet for Honoratiores. Derfra til Korn-Magazinet, der mangler en Bordklædning mod Muuren for at bevare det for Fugtighed og holde det reent; derfra til Radesyge-Huuset, til det Militaire Sygehuus og til

Tugthuset. Over-Inspecteuren *Stephensen* viste os en Indretning til at lade 10 Personer spinde paa Skotrokke ved et rundt Bord, hvorved ikke mere end omtrent den fjerdedeel af Pladsen behøvedes, som til ligesaamange Skotrokke bruges. Tilsidst besaae vi endnu Hospitalet. Alle disse Stiftelser bære Præget af en sjelden Veldædigheds-Aand, ikke aleene af Giverne, men ogsaa af de nærværende Bestyrere, der omhygeligen sørge for de Trængendes Bedste. I *Vejsenhuus-Skolen* er ansat en meget god Seminarist, og paa Raadstuen holdes Søndags-Skole for de Voxne med megen Nytte.

Ieg saae den Plads, som er udseet ved Broen til at bygge en Søbod for Kongelig Regning til herefter at kunne bespare den store Pakhuusleje, som nu betales; men ieg har megen Tvivl, om man med Sikkerhed saa nær Broen for Elvens Skyld kan bygge, da ieg frygter, at Grunden ved stærk Vandflom vil undermales af Strømmen. Vi spiste hos Grosserer *Meincke*, og besaae om Eftermiddagen Munkholm, der betydeligen er forbedret saaledes, at det nu skal kunne tjene til et stort Forsvar for Staden, i Tilfælde af fiendtligt Overfald.

Den 2den Julii. Vi beredte os til vores Afrejse. Jeg bør her at anmærke, at ieg har overbeviist mig om, at Grev *Trampe* med utrættelig Fliid forestaaer sit Embede, ligesom ogsaa, at de Discourssioner, som før skal have funden Sted imellem General von *Krogh* og Grev *Schmettau* enten ikke meere finde Sted, eller dog ikke har nogen ufordeelagtig Indflydelse paa Grev *Trampe*, da Generalen meget i en fortroelig Samtale til mig har roest Grevens Embedsførelse.

Vejmesteren, Ritmester von *Krogh*, er en meget virksom Mand, der fortjener at nyde et saadant Tillæg i Diæter eller Gage, at han herefter ikke behøver at have Udgivt i stedet for Indtægt af sin Betjening, og ikke derved skal nødes at søge om sin Afskeed. Pastor *Kragh*

har udmærket sig ved sin Iver for Industrie og Skolevæsenet.

Fogden *Gram* maae jeg endnu nævne som en meget god Foged, hvis Bekjendtskab ieg her fornyede, og som fortalte mig, at i hans Fogderie ingen Bonde udeblev fra Kirken uden i Sygdoms Tilfælde, eller ved den meest rasende Storm, og at mange satte Livet til i Stormen, for ikke at forsømme Kirken. Ieg anfører det her som et Beviis, at gamle Sæder endnu ikke gandske ere uddøde. Vi besøgte Justitsraad *Lysholm* paa hans Landsted, og saae der hans Sæbesyderie og Præparation af Farver ud af Farve-Mosse der mueligen kunne være fordeeltige. Men hans øvrige *chymiske Laboratorium i det store*, saaledes kalder han det selv, hvormed hans Hensigt er at kunne betjene sig af samme til i det store at frembringe hvilke chymiske Producter det være maatte, saasnart Conjunctionerne ere til Fordeel for samme, synes mig umueligen at kunne svare til Hensigten, da hver Fabrication udfordrer practiske Haandgreb, uden hvilke Producterne ville blive kostbare og ufuldkomne, om han ogsaa, hvorom ieg meget tvivler, selv skulde være en stor Chymicus.

Den 3die Julii. Vi forlode Tronhjem. Undervejs saae vi et Huus, som Lehnsmand *Næs* har opført af Brænde og af Leer, og som man troer der i Egnen at kunne være bygget til Besparelse. Over Gula-Elv toge vi tilbage til Støren, hvor Præsten Herr *Bull* havde indbudet os at tage Natteleje. Han har ved et hensigtsmæssigt Arbejde afviist Gula-Elv fra Præstegaardens Jorder, der begyndte at bortskylles, og givet den, saavidt disse strække sig, en uskadelig Retning.

Den 4de Julii. Vi reiste igjennem meget frugtbare og dejlige Egne med idel Afvexlinger af Skov, Elve, Fjelde og dyrket Jord. Man saaer her Rug ved St. Hansdag, og slaauer den eller græsser den af, og næste Aar først

høster man den, hvorved den bliver mindre udsat for Frost-Nætternes Beskadigelse. Humle, Hamp og Kartoffler dyrkes her meget. Ploven har en god Dannelselse, dog er den ikke saa let som den Østerdalske. I Hoff havde en Gaard paa en Huds Skyld, 2 Heste, 20 Fæhøveder store og smaae og 30 Faar. Til Indhøstning bruger man Segel til at skjære Kornet. Al Birkeskov afløves til Kreaturenes Føde. Mange ellers dyrkelige Bakker blive henstaaende udyrkede og begroede med Birkeskov, af Frygt for, at Jorden, naar de opdyrkes, skulde udskride, hvilket der ofte er Tilfældet. Mange skønne Enge ser man ogsaa begroede med Birk. Erfaring kan aleene bestemme, om det ved den der brugelige Landhuusholdning er mere fordeelagtigt, at have Enge rensede for Birk eller begroede med dem, i Betragtning af det Løv de afgive, og den Læ Kreaturene finde under dem i dette kolde Clima.

Mere Tvivl har ieg om Sæter-Oeconomiens Nytte. Den lægger, saavidt ieg skjønner, en betydelig Hindring for den norske Agerdyrkning; thi Kreaturene og endeel af Menneskerne savnes Sommeren igjennem, Gjødskens formindskes derved og ved ikke at behøve Græsning i Hjemmemarkene foranlediges man til bestandig at drive de samme Marker, og ikke at opbryde fleere, end dem man har under Ploven. Om de betydelige og skønne Sæterstrækninger ganske kunne bøde paa denne Skade, ikke at tale om den Skade, som Skovene mange Steder have af Kreaturenes Bid, det synes mig uvist.

Vi saa et Gryde-Steenbrud ved Bradset. Grannene havde for det meste for neden ikke rensat sig for skadelige Greene, og havde dog oven til meget smaae Toppe. Aarsagen dertil anseer ieg at være, at de opvoxte alt for lidt sluttede, og at man derefter, naar man skrider til Hugsten, udhugger alle Maals- og Undermaals-Træer paa de Steder, hvor Hugsten skeer, hvorved de uafsættelige

mindre tilbagestaaende Træer alt formeget blottes for Læ i deres Toppe og syngne i disse, ved hvilke tvende Fejl Grannene i denne Egn alle blive knastede, og i en højere Alder sættes tilbage i deres Væxt. Dog fandtes der enkelte Granne med store Toppe, iblandt de Smaae-toppede. Granneskovene gik efterhaanden over til Birke- og Furre-Skove, og fra Sundset af vare de forhuggede og slette.

Vi kørte med Hingster og Hopper for samme Vogn. Hopperne gik i Midten og havde hver sin Hingst ved Siden, som hun var vant til. Det gik meget godt, saa godt at min Kone, som havde faaet det at viide, ikke engang fik Lejlighed til at frygte sig derover. Paa Stuen og derefter over hele Dovrefield fandt ieg de smukkeste og reneste norske Heste, og udmærket kjønne og vel fødte Køer. Men Naturen viiste sig her allerede i sit Aftagende. Sneen viiste sig langt fra paa Bjergene, men ved Opdahl oplivede Naturen sig igjen. Man dyrker der Kartofler, Hamp, Blandingskorn og Havre. Her plejes i Fjeldene at holdes en Hengst til 30 Hopper.

Vi toge Natteteje hos Provst Rønnow, der udmærker sig ved sin Gavnelyst. Kirken er meget smuk, og tækket med hvide og mørke Skiffersteen. Han har indrettet et Læse-Bibliothek, som staaer i Kirken. Han har en meget god Beskeler og nogle gode Hopper, er en god Mechanicus, og har indrettet en Qværn, og driver en Slibesteen med Vand. Hans Hensigt er ogsaa at indrette Tærskemaskine og Hakkelsemaskine ved Vand. Han er en Mand af sande Fortjenester.

Den 5te Julii. Vi toge op ad Dovrefield, spiste til Middag i Drivstuen, hvor alt var meget reenligt og smukt, og reiste derfra over Vaarstien til Kongsvold. Vi havde paa denne sidste Vej dobbelt Forspænd, hvilket tilligemed Vejens Besværlighed, gjorde Reisen meget vanskelig. Vejen er adskillige Steder virkelig farlig med Vogn

med 4 Heste i Breden. I Kongsvold havde vi et meget godt Natteleje.

Ieg beundrede de skjønnede Heste, som havde en meget bedre Form end de fleste Norske, ere gedrungene og have reene Been. Kørerne ere skjønnede, store og feede, og gaaer paa Fjeldet i en ypperlig Græsning. Melk og Fløde er fortreffelig. Natten overstaaer Kørerne paa Stald, men de har saa korte Baase, at de ikke kunne ligge i deres Ureenlighed, og ikke staae i Baasen, men, naar de staae, maae de staae med Bagbeenene uden for. Indretningen er meget simpel, og, saavidt ieg skjønner, hensigtsmæssig.

Den 6te Julii. I Jerken toge vi Afsked fra Grev Trampe og Ritmester von Krogh, der begge havde havt den Godhed at drage megen Omsorg for vores Reises lykkelige Fremme, og ere meget værdige Embedsmænd. Vi fandt mange dyrkelige Jorder og Enge, som ventede ved den opkomne Iver til Agerdyrkningens Fremme at sættes under Dyrkning, dog ikke paa Ryggen af Dovre, der for det meste er en traurig kold Mose. Her kjender man igjen Landhavren, et Ukrut, som mindre er udbredt Norden- end Søndenfjelds, men som især i Hedemarken har lært Bønderne at lade deres Agre hvile, og at tilberede dem ved mange Pløjninger saaledes, at Landhavren formindskes, hvorved Agerdyrkningen meget har vunden.

Naar man er kommen højest op, og begynder at nedstige fra Fjeldet, saa seer man sig omringet fra alle Sider med Fjelde, som tildeels ere belagte med Sne. Solen oplyste det Heele meget skjønt, og ieg nedsteg med Henrykkelse fra denne store vilde Udsigt til Bøigden Dovre, hvor skjønnede Agre og Enge smile En til, og gjøre en dejlig Contrast. O! hvor smaat og usselt er ikke alt, hvad Menneskerne frembringe, imod Naturens Herres Gjæringer.

I Østad toge vi Natteleje. Gjæstgiveren benyttede sig af en Plov til 1 Hest. Han holder 40 Høveder, hvoraf 30 Stykker Køer og 5 Heste paa 1 Sk^l Skyld. Her stod en Fidtsteens Kakkelovn, som er brudt i Omegnen ved Toldsted i Vang Præstegjeld. Slettere Hakkelsemaskiner ere ikke tænkelige, end dem man bruger her, og Halmen skjæres over 3 Tommer lang. Til Byg pløjes 1 Gang, til Rug 3 Gange; Havre saaes ikke. Meget lidt Vinter-Rug saaes. Bygget begyndte at udskride. Noget Høe var sat i norske saakaldede Hæs.

Endeel vilde Rendsdyr skal findes i øverste Guldbrandsdalen og paa Dovrefield, og endeel af dem har man, efter en meget høj Snee, funden at have forvildet sig paa Fjeldet, og at være omkomne ved at nedstyrte sig i Præcipicer, som de ikke kunde see for Snee.

Den 7de Julii. Louven Elv danner paa Vejen mange smukke Øer. Ulla Elv har et dejligt Vandfald. Til og efter Mehren fandt vi adskillige Steder, at Kornet var bleven tvermodent, hvilket her kaldes Skin-Korn. Ieg fandt her en elendig Spade, paa hvilken næsten intet Skaft var, men Spaden selv over en Alen lang, gjort af Træe, men Snittet indfattet med Jern. Den er det omvendte av den fordem lollandske Spade, af hvilken næsten alt var Skaft og næsten intet til at optage Jorden, men begge har den fælleds Fejl, at man ikke med Haanden kan nærme sig Lasten nok til at opløfte og bortkaste megen Jord paa engang. I Froen, hvor vi laae om Natten paa Præstegaarden, klagede man over Tørken, som der er sædvanlig saaledes, at i 3 Aar næsten ingen Regn er falden der. Skyerne afledes ved Fjeldene. Vi fandt her endeel Steengjerder, hvilke ellers i Norge ikke ere sædvanlige, men vilde være til megen Nytte, om de indførtes istedet for Schigjerderne. Undervejs saae ieg endeel meget krumt opvoxne Fyr, om hvilke ieg har den

Formodning, at de ere en egen Art og mueligen den i Tydskland saakaldte Krumholtz Kiefer.

Den 8de Julii. I Froen forefandt vi Havre, som allerede var slaaet, ieg formoder, at den var beskadiget. Da Louven saa ofte oversvømmer og beskadiger Jorden ved at overskylle den med Sand og Steen, saa meener ieg, at mange af de overskyllede Jorder igjen kunde gjøres frugtbare, om man undersøgte, hvor dybt de ere belagte med ubrugeligt Jordsmon, og hvor Arbejdet ikke blev uoverkommeligt, opløjede Sandet og med Muld-Plov nedkjørte og nedkastede Fylden i Elven. Forholdet af Store Fyrs Længde til deres Krones Diameter fandt ieg ingensteds over 5 til 1. Saavel Fyr som Gran havde i Almindelighed $\frac{1}{2}$ Alens Skud. Det meste var Gran, og vi saae her temmelig god ung Skov. Fra Ølstad til Balders Kløv fandtes mange Laurbær- eller Knække-Piil. Vi fandt ogsaa en stor Deel hviid Elle. Ingen gamle Fyr eller Gran fandtes reene paa Stammen, men alle qvistede, fordi de i deres Ungdom har staaet forlangt fra andre Træer, som kunde rense dem. Allevegne spores tiltagende Velstand hos den Erhervende.

Paa hiin Side af Froen fandtes intet Skin-Korn, men ønskelig Grøde og megen Regn var falden. Paa hiin Side Star fandtes god Granne-Skov, der adskillige Steder meget trængede til hensigtsmæssig Gjennemhugning. Her fandt ieg igjen enkelte Fyr, som ligne Krumholtz Kieferne. I Giæstgivergaarden i Moshuus spillede Datteren paa et Orgelværk med 4 Stemmer, som var bygget der af Organisten. Ved at see de mange Myhrer i Norge syntes mig meere og meere, at det vilde være nødvendigt, i et fatteligt Sprog, at underrette Almuen om *Ellingtons* Maade at udtørre Moser. *Jonsons* Bog vil dertil give bedst Anledning. Et meget skjønt Vandfald saae vi af Louven Elv. Heele Vejen igjennem Gulbrandsdalen er skjøn ved Naturen og ved Dyrkning. Man regner her

paa 10 Fold Rug og Byg. 3 Pløjninger giver man til Rugen og ikkuns 1 til Byg. Man bruger ingen Ahl, men aleene Ploven. Vi tog Natteleje hos Fogden *Lyng*, der har en god og smuk Gaard og selv er en god Agerdyrker.

Den 9de Julii. Man kan ikke rejse ned af Lougen eller op ad Glommen, uden at føle levende det Ønske, at snart den Tiid maatte komme, at Haanden kunde lægges paa at gjøre disse Elve navigable, og i det mindste Vormen og Miøsen, hvorved en hidindtil ukjendt Rørelse i Landet vilde oplive alle Næringsveje. I Ringsager i Nærod brydes Steelsten, som skulde gjøre de Engelske undværlige, endskjønt de ikke ere fuldkommen saa gode; men iblandt dem findes enkelte mindre gode Steen, som let kunne fordærve Stellet i Marsovnen, naar de ikke omhyggeligen vrages, og de blive ved den lange Landtransport næsten dyrere end de Engelske.

Igjennem frugtbare og skjønne Egne kom vi til Vang Præstegaard, hvor vi hos den berømte Provst *Piihl* toge Natteqvarter. Jeg lovede ham en Tegning og en Beskrivelse af Inspecteur Schultzes Tørve-Æltnings-Presnings- og Kullebrændings-Maade. Han viiste os sin Tærskemaskine, i hvilken alle Hjul-Tænder ere af Træe, og Drevene aleene af Jern, hvilket han holder for, i Henseende til den mindre Friction og den større Lethed at afstedkomme Reparationer, at være fordeelagtigere end med Jern-Tænder paa Hjulene. Til Kirken, som er ret smuk, har han selv gjort Tegningen, men han klager over de Fornemmeres, ikke over meenige Mands, uflittige Kirkegang. Orgelværket har nogle og 20 Stemmer. Han har havt et Stue-Uhr-Fabrik, men har igjen opgivet det. Han har biedraget meget til Faareforædlingen, og ønsker at gjøre det til Hestenes, men begge Dele vil nok gaae langsomt frem, saalænge i Udmarkerne og til Sæters Fælledskab finder Sted.

Den 10de Julii. Vi besaae Provstens meget complete Glassliberie, ved hvilket han meener at være i Besiddelse af endeel ubekjendte Fordeele. Hans Apparat af Skaale er stort. Et 6 Fods Thelleskop med Herschels Mechanisme, saavelsom nogle Dollandske Kikkerter syntes at være meget skjønne, og Arbejdet saa fuldkomment som paa Engelske. Man haaber, efter de af ham opgivne Compositioner, paa Hurdals Glasværk at kunne forfærdige Kron- og Flint-Glas. Han har ogsaa forfærdiget skjønne Compensations-Penduler.

Vi saa i disse Dage paa flere Steder Braater brændes tvertimod Anordningerne. Han har i Hensigt at opdyrke Skov i Hedemarken, og ieg haaber af ham at erholde en fuldstændig Arbeids-Tegning af den i Hedemarken brugelige Ahl. Natten tilbragte vi paa Eidsvolds Værk, hvor Bergmester *Boumann* bruger den samme Omgang med Malmene at lægge dem nogle Aar under Vand, for at betage dem deres Uarter, som han bruger i Feiringe. Huuset er ikke færdigt, men Anlægget magnifikt. Adskillige Skilderier i samme beviise, at Conferentsraad *Anker* har megen Smag; men Værket mangler Kul og Marsovnens staaer næsten bestandig. Hovedsagen synes Lastehandelen at være, da Vasdragene ligge fuldt med Tømmer. I mange Aar har man allerede ventet Conferentsraaden paa Værket.

Den 11te Julii. Af Provst *Piihl* fik vi at viide, at der i Morsit i Vang Præstegjeld i Hedemarken er funden Stelsteene. Bergmester *Boumann* forklarede, at Rostningen ved Eidsvold skeer 2 Gange, og at Malmene, for at befries fra deres Uart, lægges 2 Aar i Vandet og i Luften efter Rostningen, hvorved de blive brugelige, istedet for at de før maatte henligge unyttede. Marsovnens i Feyringen, hvorhen at komme Tiden blev mig for kort, er for Malmenes Strengflydenheds Skyld 20 Alen høj, og den højeste, der er bygget i Norge, omtrent 3 a 4

Alen højere end nogen tilforn, hvorved Malmene i Ovnene endnu faaer en slags Rostning, og Malmene meere foreene sig med Kulstof. Hvor vi fandt Skov, lige indtil Sukkestad, fandt vi, at Fyr og Gran havde gjort $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Alen lange Skud, saavel dette, som det næstforegaaende Aar. Vi fandt allevegne i Skovene smaae Braater.

Hurdals og alle øvrige Glasværker ere satte i meget stærk Drivt, og ere forsynede med Materialier, i Anledning af en uventet Afsætning til Nord-Amerika, hvor det norske Glas finder en ønskelig Afsætning. Paa det Ankerske Fideicommisses Godser har man fundet brugelig Quartz, som Fideicommisset tillader Glasværket at bruge, imod Forpligtelse, om noget Ædelt ved Brydningen skulde findes, at da Fideicommisset dertil skal være berettiget. Conferentsraad Anker og Glasværket har betydelige Qvantiteter af Tømmer liggende i Vasdragene, og med Veed er Glasværket vel forsynet.

I Garslø fandt ieg en bedre Plov end i Hedemarken, men derimod en slettere Ahl. Megen dyrkelig udyrket Jord findes undervejs. Granne-Skoven er paa denne Trakt meget høj, og Aarringene paa Tømmeret fandt ieg store. Totens Alminding er yderlig mishandlet. Der ligger meere og raadner, end der staaer og groer. Major *Haffner* har forpagtet Tømmerhugsten paa 10 Aar, hvilket, til igemed Dermestes typographus, der har ødelagt store Strækninger, vil give Almindingen sit sidste Banesaar, og denne forstum store og skjønne Skov forsvinde.

Toten er en skjøn, frugtbar, og vel beboet Landstrækning. Vi laae Natten over i Sukkestad, hvor vi fandt en ret smuk af forrige Amtmand *Sommerfelt* anlagt Have.

Den 12te Julii. Vejen til Giøvig Glasværk langs Miøsen er en idelig Forandring af skjønne, tildeels meget udvide, Udsigter, men paa samme seer man mange Øde-

læggelser af skønne Skov-Pletter ved Braatebrænding. Man pløjer her 3 til 5 Gange, eller ahler saa ofte til Rug, og 3 Gange til Byg. Anledningen til denne bedre Agerdyrkning er, som allerede sagt, den saakaldte Landhavre, der fortrængede al Sæd. Nogle gjøde til Rugen, andre til Bygget.

Almindelig er her, som fleere Steder, Glæden over Indskrænkningen af Odels-Retten, men Taxeringen ved Laugretten yndes af ingen, og ansees for at være aldeles utilforladelig. Birk og Ask findes her mange Steder i gode frugtbare Enge. I haarde Fjeldstrækninger synes mig disse Træer at kunne være til Nytte paa Engene, men her formeener ieg, at de maae være skadelige. Man finder her nogle Steengjerder. Skulde de, og levende Gjerder, kunne blive indførte paa alle de Steder, hvor Localet tillader det, saa vilde Skovene derved betydeligen spares, da til Schigaards-Gjerderne den unge Skov ikke udblædes, men sædvanligen, hvor den staaer, hugges for Fode, og megen Tiid vilde spares, da Schigaardene ikkuns vare faa Aar. Skulde ikke noget kunne gjøres fra Regjeringens Side, for at afskaffe eller formindske dem ved Befaling eller Opmuntring? Noget burde skee aarlig.

Vardalens Samejes Skovs Udskiftning henhviler nu i 3 Aar. Aarsagen hvorfor, vidste man ikke at sige. Imidlertid har Major Haffner af Almuen kjøbt Tømmerhugsten paa 10 Aar. Ploven i Mustad fandt ieg tung og slet og til 3 a 4 Heste. Ahlen var maadelig.

Natteleje toge vi i Land, hos Provst *Berg*, en Mand som ieg holder for at være en kundskabsfuld og ivrig god Mand til at udbrede Oplysning og christelig bibelsk-practisk Religion. Skade, at han er meget svagelig. Han danner selv sine Skoleholdere. Ved at see Braatebrændingerne, har ieg havt den Tanke, om den ikke kunde sættes i Forbindelse med Opdyrkingen af Agerjord,

saaledes at endeel af den dyrkelige Jord i Braaten maatte renses og forblive dyrket Jord.

Den 13de Julii. Grannene fandt vi paa denne Dags Reise at have $\frac{3}{4}$ til 1 Alen lange Skud. Langs den skjønne Randfiord til Gran fandt vi megen ubrugelig Kratskov, paa en Jordbund, der var brugelig til Ager og Eng. Vi toge Natteteje hos Provst *Lassen* i Grand, een, efter det udvortes at dømme, velhavende Mand. Han synes, ligesom de fleste Geistlige, ieg paa denne Reise har besøgt, at være en agtværdig fornuftig Mand.

Den 14de Julii. Ieg tog med mine Sønner til Hakkedals Jernværk. Man bruger der ved Teglværket til Tagsteenene Underformer, der forhindre de strøgne Steen at forandre deres Form, og mueligen ogsaa befordre deres hastigere Udtørring. En horizontal Eltemaskine findes der, der synes mig at være hensigtsmæssigere, end den verticale, og den drives ved Vand.

Her er opført en meget skjøn solid Broe af Kampesteen under Bergmester Boumanns Direction, der boer paa Værket. Han har der nogen Jordvej, et meget godt Huus og af Hakkedal, Eidsvold og Feyringe tilsammen 1400 rd. aarlig Løn. Til Sikkerhed, i Tilfælde af Ilds-vaade, ere Bælgene i Marsovnen indrettede saaledes, at de i Øjeblikket kunne nedtages og udføres af Bygningen, og Geblæset da fortsættes, naar Ilden er slukket og Malmene følgelig ikke blive staaende i Ovnene, hvilket er til stor Besparelse. Ieg har derved havt den Tanke, om ikke saadan Indretning kunde gjøres, at, saasnart Ild opkom, Bælgene, saaledes som her er skeet, udtages, og tillige en svær Sugeværks-Sprøjte burde anhænges Krumtappen, til med Magt, uden at behøve at samle meget Mandskab, med tilstrækkeligt Vand, at kunne modstaae Ilden.

Bergmester *Steenstrup* paa Kongsberg fandt min Idee god, og lovede at ville udføre den. Marsovnen paa

Hakkedal er meget skjønt opført af Boumann. Om man i Norge er plaget med Landhavre, som vi i Danmark ikke kjende, saa har de derimod den Fordeel, at de næsten ikke kjende Heyre og Klinte og blaae Urter.

Den 15de Julii. Vi besaae den nye anlagte Boutteille-Fabrik i Jevnager, saavel af hvidt som af grønt Glas. Den bærer Vidne af Interessenternes store og gode Virksomhed. Især har Herr....., som før eene var Ejer af Stedet, og endnu boer paa samme, viist megen klog Virksomhed. Han søger at gjøre Arbeidernes Kaar tillige blide ved gode Boeliger og Haver, og er selv en god Agerdyrker. Ogsaa er det hans Hensigt, at benytte sig af Naturens Skjønhed til Have-Anlæg.

Man klagede her over den aldeles Mangel paa oplærte gode Jordemødre, som næsten er almindelig i heele Norge. Dette synes mig at være en Rest af Barbarie, som hastigen burde lægges Haand paa at afhjælpe.

Kammerherre Anker og Grev Wedel mødte os, for at viise os Ankers saakaldte Kehrradter ved Tyrifjorden, der har kostet ham over 80.000 rd., men, efter hans Sigende, aarlig besparer ham over 14 a 15.000 rd. Det er en Opfordrings-Maskine, en halv Miil lang, over en høj Bakke, ved hvilken en betydelig Mængde Tømmer bringes til Kammerherre Ankers Sauge. Den er 5000 Alen lang, og, om, ieg husker ret, drejes den af 9 Vandhjul, anbragte paa forskjellige Højder, hvoraf den eene slipper, naar den næste begynder, og Tømmeret hægtes ud af den ene, som har bragt det til sin Højde, og hægtes ind i den anden, og saa videre.

Vi toge til Vands over Tyri-Fjorden til Krogs Kløven, over hvilken er anlagt en bred men meget stejl Vej. Udsigten igjennem en snæver Aabning, imellem høje med Skov begroede Fjeldvægge, er meget romantisk og udmærket skjøn. Den heele Egn, som vi denne Dag gjennemreiste, er malerisk skjøn. Om Aftenen

ankom vi paa Bærum, hvor Marsovnens lyste os imøde.

Den 16de Julii. Vi besaa Marsovnens, som, efter Oversvømmelsen, er meget skjønt opført, og vi saa et Udslag af Gryde-Støbning. Mange Huuse ere her opførte af Slagsteen. Elven har anrettet store Oversvømmelser og megen Skade, og er gaaet op ind i Værelserne, og havde rimeligviis bortskyllet endeel af Huuset, om ikke en stor Hob af Ruejern havde afvendt dens Hæftighed. Værket er i meget god Stand.

Den 17de Julii. Vice-Statholderen vilde ikke, at ieg skulde komme til Ladegaards-Øen for at tage Afskeed, men havde den Godhed, selv at komme til Bærum, for at tage Afskeed fra os.

Den 18de Julii. Jeg forlod Bærum med mine Sønner, i Selskab af Grev Wedel. Nær ved Bærum ligger Kierboe Gaard, som Kammerherre Anker har solgt til en Agerdyrker, der stod i hans Tjeneste, og hedder *Graner*, der ingen Formue ejede, men der ved Fliid har opdyrket den til Exempel for heele Omegnen, og har afbetalt Kjøbesummen til Anker, uden at være bleven Mindet om samme.

Vi besaa Gillebeks ældre og nyere Marmor-Brud, som ligger nær Vejen. Man paastaaer det nye Brud at være bedre end det gamle, men om det ogsaa er noget friere for gule Jernpartikler, som Erfaringen har viist at forvittre saameget, saa er den dog saa grovkornet, at ieg derfor frygter, at den ikke kan være varig, og til Statuaires Arbejde er den ubrugelig.

Drammen fandt ieg ligesaa skjøn og skjønnere end før, og Husenes Maling ikke som i Christiania og Tronhjem, for Oliefarvenes Kostbarheds Skyld, udsat til bedre Tider. Jeg besaa Korn-Magazinet, og fandt Kornvarene af Forvalter *Rørbye* vel conserverede, men Magazinbygningen ikke repareret siden 1803, fordi Re-

gjerings-Commissionen havde afsendt en Officier til at eftersee den, som havde formeent, at den burde nedrives og en mere udvidet bygges i sammes Sted, hvilket kan være meget skjønt, men vist ikke er oeconomisk, da Bygningen, om den ikke forsømmes, endnu kan staae i 100 Aar, og aleene behøver, at Grunden paa det ene Hjørne, hvor den er sunken noget, nedtages og igjen opmuures, at en Bordforklædning anbringes langs Fjorden, for at holde Skvalp fra at udvitre den, at forkiiles under Bjelkerne, hvor disse, under Kornets Tyngde, har noget nedbøyet sig, og Taget at eftersees. Udgivten af et stort Magazins Opbygning, vilde blive meget stor, og bedst vil være at bygge et nyt Magazin ved Siden af det gamle, om man ikke, ved at transportere endeel Kornvare til Magazine i Kongsberg, der næsten staaer ledigt, kan undgaae at bygge.

I Hogsund saae vi Laxefiskeriet, hvor Laxen paa den eene Side fanges i Kasser, som hænge løse over Fossen, hæftede paa lange Stager. Heele Indretningen kan neppe koste 10 rd. og indbringer aarlig over 2000 rd. Paa den anden Side er indrettet Løb for Vandet gennem tillukte Rum, igjennem hvilke Laxen søger at gaae op imod Strømmen, og ikke kan komme tilbage. Eggen, denne heele Dagsreise igjennem, er af Naturen og ved Cultur meget smuk. Faa Egne i Norge ere saa beboede. Om Aftenen ankom vi paa Blaaefarveværket.

Den 19de Julii. Arbeidernes Løn er her ansat saaringe, at de næsten gaae nøgne, og Overberghauptmandens alt for vidt drevne Oeconomie frygter ieg for, vil skille det ved alle duelige Arbejdere, endskjøndt Bergsfolk ikke gjerne forlade det Arbeide, de ere opvante til. Det bedste for dem er, at enhver har paa Værket sin Boelig og Have, som de vel benytte. Hyttemester *Klems* Søn, som skal være et haabefuldt ungt Menneske, var det at ønske, kunde paa Kongelig Bekostning blive oplært

som Bergcandidat. Hele Værket synes at være i meget god Orden, og Forvalter *Michler* er en brav, virksom Mand. Kasserer *Schive*, frygter ieg, er i Kassemangel, dog er Sagen, i Anledning af nogle Liqvidationer, endnu ikke ganske oplyst. Til Arseniken, som hidindtil har henlagt unyttet, haaber ieg, vil til Glasværket, til at forfærdige ugjennemsigtigt hvidt Glas, aabnes en Af-sætning til begge Værkernes Fordeel.

Vi saae paa Vejen til Kongsberg gode Fyr og Gran og nogle skønne Skove, i hvilke der kunne voxer og virkelig staaer Maste-Træer, men i Nærheden af Kongsberg var Skovene aldeles ødelagte. Her maae ved Kunst frembringes, hvad Skjødesløshed og Egennytte har ødelagt. Vi modtoges af alle Kongsbergs Honoratiores paa Dunserud og ieg logerede hos Gjæstgiver *Zimmermann*.

Den 20de Julii. Overberghauptmanden viiste mig sin betydelige Samling af Kort og Manuscripter, Bergværkerne betræffende. Vi besaae Fattigvæsenets Væve, Drejer- og Snedker-Værksteder, i hvilke den største Virksomhed hersker og ligesaa de betydelige Spinderier, som alle bære Præg af Directionens heldige Virksomhed. De nye Bygninger haaber man vil før Vinteren blive færdige, ere meget hensigtsmæssigen indrettede, og ville væsentligen bidrage til Industriens Fremme.

Den 21de Julii. Jeg gik i Kirke, og besaae derefter Seminariet og Mineral-Samlingerne i samme, der staae hver for sig. Assessor *Esmark* læser over sin egen, der er nyere end disse, og ordnet efter nærværende mineralogiske System. Assessoren har en smuk Samling af Instrumenter, og er ligesom Broderen, en tusind-Kunstner i den gode Forstand. Utilladeligt er det, at der saa lidet læses, og ieg har i den Henseende talt med alle Vedkommende, og anseer fornødent, at Collegiet sætter denne Sag bestandig i Bevægelse ved Paamindelser, ind-

til der læses som der bør. Ogsaa vil det være nødvendigt, at duelige Subjecter igjen oplæres for Kongelig Regning; thi alle de, som hidindtil ere oplærte, ere vel anvendte ved Kongens eller Particulaires Værker til megen Fordeel for Landets Mineral-Production. Middagen spiste vi hos Overberghauptmanden, og ieg skrev endeel.

Den 22de Julii. Med sand Fornøjelse har ieg seet Industrie Anstalterne, Spinding, Vævning, Snedker-Arbejde, Drejning, Værkplukning. Skolerne ere endnu meget ufuldkomne, og ieg har opmuntret Vedkommende at foreslaae nogle Subjecter til at oplæres ved Seminarierne. De nødvendigste Bøger og Regnetavler mangle der ogsaa. Sangen er ganske god, men Læsning og Regning maadelig. Vi besaae Mynten og Hytten og den gamle og nye Hammer og Marsovnen. Alt det, som nyt er anlagt og bygget, synes meget hensigtsmæssigt.

Den 23de Julii. Vi begyndte vores Forsttour og kom først igjennem Stengelsrud Skov, som Kammerraad Collet paastaaer, at være sig og ikke Sølvværket tilhørende, og rimeligviis vil kunne beviise. Dernæst kom vi til Trollerud Skov, hvilke begge Skove ere ret gode og haabefulde. Dernæst kom vi til [Lindboe] Skov, i hvilken vi pletteviis fandt Ødelæggelser af Dermestes typograpus. Dernæst til Giellerud Skov, hvor vi toge Natteleje. Jorden besaaes her i Omegnen 3 Gange med Byg, 2 a 3 Gange med Havre og derefter faaer den 8 a 10 Aars Hviile. Man saaer endel Hør. Ploven er maadelig. Jeg fandt her en udvortes Elegantz paa Lacht-Bygningerne, med gothiske Søjler, som omgive Staburene og Hoved-Facaden. I Huusene findes ingen stor Reenlighed. Bikiens Kullebund maae, om Værkerne ellers skal kunne forsynes, igjen sættes i Brug og udviides. Brøttningen standsede her, fordi Laug-Elven havde forlidet Vand og Vinden var imod.

Den 24de Julii. Vi kom afvexlende igjennem skønne

og forhuggede Skove. Vi saae her Brugen af en lille Lee, der er Tellemarken egen, der er nyttig til imellem Fjeldene at afslaae Græsset, hvilket skeer med megen Behændighed. Vi saae Juva-Elven falde 80 Alen ned i en dyb Bjerg-Kløft, et meget malerisk Syn, da den er omgiven med Skov, og da Fjeldene selv ere meget romantiske. I denne Egn holdes ingen Hopper, og allene Hingster og Vallaker (Gielker). I *Gulik Høymyhrs* Skov blev, efter mit Forlangende, en Fyr omhugget, 38 Alen lang, havde 150 Aarringe, 23 Alen glat Stamme, 22 Tommer i Diameter ved Roden, paa 20 Alens Længde havde den 12 Tommer i Diameter og 115 Aarringe, havde følgelig opnaaet i 35 Aar 20 Alens Højde. Paa 26 Alens Højde havde den 10 Tommer Diameter og 98 Aarringe, følgelig brugt 17 Aar til 6 Alens Højdevæxt. Natten tilbragte vi i Bergraad *Petersens* Gaard, til hvilken der er meget god Skov. Gaarden er ellers maadelig i Bygning, blot indrettet til Bondebrug.

Den 25de Julii. Vi besaae Bøigdemagazinet i Fledsberg hos Provst *Engelhardt*. Det er stort og meget vel indrettet, men i dette Øjeblik alt udleveret. Disse Magaziner ere af megen Nytte, naar de holdes inden deres rette Grændser, aleene nemlig at skaffe de dertil Trængende fornødent Sædekorn. Provsten, som bestyrer det, tog megen venligen imod os, og vi fortsatte fra ham vores Vej igjennem skønne Skove.

Ved at see Virkningen af Braatebrændingen paa forskjellige Steder, søgte ieg at udgranske, hvor samme maatte være nyttig og hvor skadelig, hvortil Samtalen med de tvende Overførstere var mig meget nyttig. Hvor der findes meget Sprag og mange Urter, Mos og Græs-Væxter, der er Braaten unægtelig fordelagtig, naar Frøetræer staae i Nærheden, og disse bære Frøe det Aar, Braaten brændes; og Erfaringen synes mig at viise, da ingen kunstige Culturer finde Sted i Norge, at den unge

Opvæxt der ingen steds stærkere opkommer end der. Men, hvor ingen Frøe-Træer staae i Nærheden, og Jorden efter Braatebrændingen flere Aar igjen begroes med Græs og Urter, forinden et Skov-Frøe-Aar indtræffer, og hvor Jordskorpen er meget tynd, der meener ieg, at Braatebrændingen er højst skadelig, og at Overførster Capitain Müller med flere norske Forstmænd forgjæves ville vente efter at Naturen seenere skal tilsaae saadanne Pletter. Vi besaae Herr..... dobbelte Tjære-Ovn, som skal indbringe ham et reent Overskud af 600 rd. Ovnenes Bekostning er neppe saa stoer. En Tønde Tjære betales med 20 rd. og Rødderne leveres efter Accordt, saaledes skeer ogsaa Brændingen. Schichtmester Knoph er een af de største Tjærebrændere og Kullene, som kaldes Tyri-Kul, betales $\frac{1}{3}$ dyrere, end andre Kul. Aftenen kom vi tilbage til Kongsberg og spiste hos Overberghauptmanden.

Den 26de Julii toge vi, gelejdede af Overberghauptmanden, igjen til Skovs, og besaae Jondals-Skoven, der er meget stærkt angreben af Dermestes typographus. Man besluttede, for at standse denne Ødeleggelse, at strax indstille Arbejdet i Juliane Marie Grube, og at anlægge sammes Belæg, 50 Mand, til at nedhugge og paa Stedet at forkulle de angrebne Træer. Tillige blev besluttet at anmode Statholderen om, at give 50 Mand Militaire til Hjælp, til hastigen at nedhugge og forkulle de angrebne Træer, paa det Skovenes, og derved Kongsbergs, Undergang kunde forebygges. Vi besaae Jondals og Stadens Sauge, der begge, især den sidste, ere yderst slette, og ikke til Ære for Saugforvalter Kopp, da de skønneste Materialier ved dem skamskjæres, ind og ud og med lange Skieg ved de stumpe Sauge. Vi besaae Møllerne, ved hvilke Sigte-Værket ikke er godt, og paa hvilke flere Qværne ere aflagte, uden Overbergamtets Forevidende, til Afsavn for Malegjæsterne. Assessor Henkel fore-

viiste mig en Beregning over Hyttekosterne, efter hvilken 190.000 rd. skulde være vundne paa Sølv, som tilgodegjøres for Interessenterne. Jeg formaaede ikke at bedømme den, men formoder, at alle Data nøje vil blive gennemgaaede i Rentekammeret.

Jeg besaae den Plads, som Bergmester Steenstrup har foreslaaet til nye Myntbygning, i Tilfælde at Mynten skal forblive paa Kongsberg. Pladsen anseer ieg for at være beqvem, og, fordi den ligger afsides, at være bedre, end den nærværende; men Bekostningen vil rimeligviis ved Indkjøb af Pladsen og Bygningerne blive betydelig, og da vi i lang Række af Aar formodentlig mere vil have at mynte Kobber end Sølv, saa meener ieg, at Tronhiems Omegn, hvor Kobberet haves i Nærheden, vilde være bedre skikket til Myntning end Kongsberg, og skulde dette ikke bifaldes, og Mynten forblive paa Kongsberg, maatte man heller søge at foreene sig med Steenstrup, om at beholde den gamle Mynt, end bygge en nye. I alle Tilfælde maae man søge at træffe saadan Foranstaltning, at Steenstrup ikke skal kunne for flere Aar fordre en Skadesløsholdelse af 1200 rd. aarlig, for Avsavnet af den ham solgte Mynt-Bygning, i hvilken han var i Begreb med at indrette et Brescian Staal-Brænderie, som vilde have været ham meget indbringende. Denne meget duelige Mands Ideer ere mange, og hans Hjerte varmt, derfor komme sommetider enkelte Ideer frem, uden at være fuld modne, men Alder og Erfaring vil rette denne Fejl.

Til Middag spiste vi hos Overberghauptmanden, og efter Bordet besaae ieg Assessor Esmarks Drejer-Fabrik uden for Byen, der, tilligemed Fiil-Huggeriet, med Tiden vil kunne blive vigtig. Al Drejning gaaer ved Vandhjul, og skeer af Smaa Drænge, som i Tiden under en god Mesters Bestyrelse kunne bringe Arbejdet til megen Fuldkommenhed. Maskineriet selv synes mig at

være hensigtsmæssigen indrettet, men ikke med Nøjagtighed opført, da næsten alle Hjulene gaae ud og ind.

Om Aftenen havde jeg en Conference med Overberg- amtets Medlemmer, og mundtlig søgte at paadrive Virksomhed og Eenighed til Kongens Tjenestes Fremme. Ieg talte af mit Hjertes Fylde, og haaber, at det ikke har været uden al Nytte. Begge Overførsterne vare derved nærværende, med hvilke tillige aftaltes det fornødne om Skov-Effecternes Fremdrift.

Den 27de Julii. Jeg tog Afskeed fra Kongsberg og alle sammes Beboere, og sagde endnu venligen og alvorligen til enhver hvad ieg troede kunde gavne. Ad Fiskum Vandet tog ieg til Herr [*Jørgen v. Cappelen Omsted*] paa [*Fossesholm*] der tilligemed er en meget stor og smuk Ejendom, til hvilken der hører megen Skov og Jordbrug, hvis hensigtsmæssige Dyrkning meget beskjæftiger dens velhavende Ejer.

Derfra toge vi over Egervandet til Herr *Peter Capeln* på Eidsfoss Jernværk. Vinden var fjøelig, og derfor fuldførte vi Reisen i faa Timer, men Bølgernes Størrelse viiste os, hvor vanskeligt denne Indsøe ved stærkere Vind og Modvind maae være. Vi besaae Mars-Ovnen, og ved samme en Malmknuse-Maskine, opfun- den af Bergmester Steenstrup, der bestaaer af en riflet Cylinder af Ruejern, indsluttet imellem tvende svære Ruejerns-Plader, der nærme sig i en Vinkel af omtrent 60 Grader. Denne Malmknuser, som drives ved Vand, udfordrer ikkuns den 5te Deel af Mandskabet, som behøves til Haandpukning, og har den samme Fordeel, at nemlig intet af Malmen knuses til Støv, men alt bliver omtrent af Nødders Størrelse, eller hvilken Størrelse man ved Cylinderens større eller mindre Afstand bestemmer, hvilket ikke kan skee ved Malm-Pukværker. Vi saae endvidere en Maskine, med hvilken man paa een

Gang udhugger Tænderne i Vand-Sauge, og tilsidst en god Maskine, til ved Vand at dreje svære Jern-Skruer.

Haven er beplantet med skønne Frugttræer, og den heele Omegn udmærket skøn, og da han har Overflødhed af Vand, og selv ejer betydelige Skove, saa er Værket vel eet af de meget gode i Norge. Han viiste os et Bord, skaaret ud af en Eeg, 2½ Alen i Diameter, og en utildannet Bord-Plade, som var endnu noget større og i Skoven viiste han os endnu 2 Eege, af hvilke den ene havde over 3 Alen i Diameter, men var afstændig, den anden noget mindre, men Bullen, efter Anseelse, endnu friskere.

Den 28de Julii. Vi gjorde en Tour til Hest i Herr Capelns Skove, og fandt dem vel conserverede og temmelig vel, ogsaa i Henseende til Vegetationen, behandlede; men vi fandt ogsaa i denne Skov Spor af Dermestes typographus, hvilket vi ogsaa havde gjort paa Vand-Reisen paa Eger-Vandet, hvor endeel god Skov var bleven rød. En udmærket *Fyr* havde 4 Alen i Omkreds, var, efter mit skøn, 42 Alen høj; og Kronen havde 12 Alen i Diameter. En *Gran* var 50 Alen høj, Kronen havde ikkuns 8 Alen i Diameter, Peripherien af Stammen ved Roden var 3 Alen. En *Esp* var 45 Alen høj, havde en Stamme af 3 Alen og 10 Tommer i Peripherie ved Roden og 16 a 18 Alen til Kronen. En *Fyr* havde 3 Alen 14 Tommer i Peripherie, 30 Alen glat Stamme, 46 Alen i Højde og Kronen havde 12 Alen i Diameter.

Vi toge til Holmestrand ad den nye meget gode Vej, som er anlagt med megen Bekostning langs Stranden, istedet for før over Angers Kløe, der gik ud ved en stærk Flom. Vejen, der for endel er opmuret, har aleene den Ulejlighed, at der fra de overhængende Fjelde undertiiden løsriver sig store Steen af hvilke en for en Tiid siden saaledes havde spærret Vejen, at man saae sig nødt til, paa det Sted, at gaae over i Færge.

Hos Herr Grosserer *Christensen*, som havde den Godhed at logere os, antraf ieg igjen min Kone og mine Døttre.

Den 29de Julii. Ieg besaae Real-Skolen i Holmestrand for Drænge og Piger, som Borgerne have oprettet, der bevidner deres gode Sands for Skolevæsenet. Bygningen er god, og Lærerne vel valgte og betalte. Alt, saavidt ieg kunde bedømme, bærer Præg af en god Skole. Byen er liden, men smuk, og viiser allevegne Kjendemerker paa Velstand. En god Aand skal herske i den.

Til Middag ankom vi i Valløe. Den gamle Kunst bliver aldeles ikke mere brugt, men al Bevægelse skeer ved den af den unge Saltforvalter gjorte Forandring ved Vejermøllerne. Han formeener, at have funden, at gamle Bundter i Graderhusene langt bedre gradere, end nyere ved deres forstørrede Superficier. En Middelvej bør deri vel træffes, saaledes, at Riiset i Bundterne ingen Steder sammensintrer. Den unge Saltforvalter har gjort et Forsøg med tildækkede Saltpander, under hvilke han tillige har borttaget Circulair-Ilden, hvilket ieg ingenlunde kan bifalde, da han har compliceret to Forsøg sammen, af hvilke det ene kan være nyttigt og det andet skadeligt, uden at han kan udfinde, hvilket har gavnet eller skadet. Han seer ikkuns Summen af Resultaterne. Omtrent 8000 Tdr. findes i Behold.

Jeg har glemt at anføre, at Bergmester Steenstrup formeener, at de paa Fourland i Jylland af Bergmester *Münster* fundne, saakaldte Klagsteen, vilde kunne blive brugelige til Pibe og Stelsteen, efter de Forsøg, han med dem har gjort. Et Forsøg maatte dermed gjøres, da de rimeligviis lettere kunne transporteres til Værkerne, end de norske Stelsteen, der meget langt maae føres til Lands.

Den 30te Julii. I Behold findes paa Saltværket, til 34000 Tønder, Bunde, Baand og Rafter. Skolen mangler

de fornødneste Bøger, som ikke kunne bekommes i Norge, ogsaa Skriver-Tavler og andet nødvendigt Inventarium. Skoven, igjennem hvilken man kommer til Værket, trænger til Udplænkring, og er vel conserveret. Roksalt mangler nu aldeles, hvorfor dette Aars Production vil blive meget liden.

Vi toge til Jarlsberg. I Skoven fandt ieg der en Eeg av skjøn udvortes Anseelse, som var omhugget, som havde 1 Alen og 6 Tommer i Gjennemsnit, men som var 320 Aar gammel, og var i Kjernen rødmøllet. Jarlsbergs Omegn er ret smuk. Huuset kunde ogsaa uden stor Bekostning blive det. Om Aftenen ankom vi i Laurvig, hvor vi indlogerede os i Bergraad Petersens lille men smukke Vaaning, ud af hvilken han var udflyttet, for ganske at overlade os den, og lade os føre vores egen Huusholdning, saalænge vi opholdt os der.

Den 31te Julii. Jeg modtog mange Visiter, gjorde med Grev Wedel, Bergraad Petersen og Bergmester Collet Planen til min Reise vester efter, og skrev Breve, og i min Journal, der var 3 Uger tilbage.

Den 1ste Augusti. Vi gjorde en Visit til General Staf-feldt, der boer i Grevens Residentse, om hvilken ieg har havt højere Tanker, end dem ieg, ved at see den, fandt den at fortjene. Om Eftermiddagen toge vi til Helgeraae, og der i Havblik embarquerede os, og ankom efter Klokken 12 hos Stigeren paa Langøe i et meget maadeligt Qvarteer.

Dn 2den Augusti. Paa Langøe befoer vi *Grev Fride-richs Grube*, hvis Malme indeholde fra 15 til 20 procent Jern. Man opbryder maanedlig omtrent 150 Tdr. Malm, og betaler Arbejderne 1 rdl. pr. Tønde. 6½ Mænd ere anlagte ved samme. Med Redskab holde de sig selv. De have noget Fiskerie og en Huusmandsplads. Rugen leveres dem for 12 rd. Tønden og Bygget for 8 rd., Malt for 9 rd., Havre for 6 rd. Paa Malmpladsen ved Stran-

den ligge 1000 Tdr., og ved Gruben 1800 Tdr. Gruben er at ansee som et uordentligt med døde Midler blandet Stokværk. En Myhr findes uden for Gruben, der burde afgraves, for at benytte sig af samme til Eng, og for at skaffe Gruben Lejlighed til i et større Dyb uden Bekostning at skille sig fra Dagvandet. Men Myhren tilhører Kammerherre Anker, med hvem man om Deeltagelsen i Bekostningen maatte foreene sig, eller søge at afkjøbe ham den ham unyttige Myhre. Spørgsmaal, om ikke i en Anordning, om skadeligt Vands Afledning, ogsaa burde bestemmes Deeltagelsen af Grund og Grube-ejerne i lignende Tilfælde?

Videre toge vi til *Kruserød Grube*, ved hvilken 4 Mand ere anlagte, som maanedlig omtrent bryde 50 Tdr. Malm, og nye for Tønden 1 rd. 16 s. Den er besværligere at opdrive og 54 Lachter dyb. Opfordringen, saavel af Vandet som af Tyet, skeer med Tønde ved en Gaipel. Malmen indeholder 30 procent Jern. Jern og Steenkul leveres paa begge Gruberne til Arbejderne til Redskabernes Vedligeholdelse, men sammes Beløb aftrækkes dem i Betalingen for Arbejdet. Stiger *Marcus Andresen*, som forestaaer begge Gruberne, nyder en Gaard hvorpaa kan holdes 4 Køer og 10 Faar, og udsaaes $1\frac{1}{2}$ Td. Byg, $\frac{1}{4}$ Td. Rug, 4 Tdr. Kartoffler, og 20 rd. maanedlig, og desuden besørger han Gaipelen for 24 rd. maanedlig, hvilken Betaling dog er forliden i nærværende Tiid.

Derefter besaae vi Kammerherre *Ankers Gruber*, ved hvilke Stiger *Falkenberg* er ansat. De ere meget rigere af Gehalt, og Ertzlageret meget mægtigt og udbredt, og drives meget vel af den duelige og vel lønnede Stiger. Alle Malmene paa Langøe ere letflydende, blandede med Kalk og frie for Uarter, hvorfor de ere ypperlige til at blande med mindre dydige Malme. Kammerherren har med Kongen her oprettet en Skole, til hvilken det vel vil være nødvendigt, at Kongen, ligesom Kammerher-

ren har gjort, forøger Skoleholderen, som er duelig, hans Løn.

Præsten i Kragerøe, Hr. *Dreyer*, tager sig meget ivrigen af Skolevæsenet, som er underlagt hans Diocæs. Fra Langøe toge vi til Kragerøe, hvor vi toge Nattequarteer hos forrige Overførster paa Kongsberg, Capitain *Boeck*, der nu er en meget formuende Mand ved det Givtermaal, han har gjort, og er en særdeles virksom, og med almeen Gavn beskjeftiget, Mand. Vi saae Industrie- og Fattigskolerne, som Byen meget vel, og ved hans Medvirkning, har indrettet, og til hvilken han personligen anseeligen har bidraget. Der spindes med Skotrok af Voxne, og af Børn paa mindre til dem indrettede Skotrokke. Der væves, plukkes Værk og gjøres Træeskoe, som Capitainen bortskjenker til Fattige, og som ere nettere gjorte end vore danske. De beslaaes med Jern-Nagler, for ikke at glide med dem. I Byen staae 12 Skibe paa Stapel, og mig til Ære løb et Skib af, som blev opkaldt efter mig. Ridder af Dannebrogen, Gros-serer *Peter Andreas Heugh*, fortjener her af mig at nævnes. Han har bidraget og bidrager paa den ædleste Maade, til at fremme alt Godt og gavne sine Medmenesker; men han har havt den Ulykke, ved en Byld og et Slag, han som Dreng af en af sine Skole-Kamerater har faaet paa samme, og Forsømmelse af Lægerne at miste sin Næse, hvilket giver ham en afskyelig Anseelse, men gandske uskyldig er han kommen dertil.

Den 3die Augusti. Til Kragerøe hører nu 30 a 40 store Skibe. Vasdraget, ved hvilket Tømmeret fremdrives, er Kammerfoss-Elven. Til Vands toge vi fra Kragerøe til Kiel, hvorhen Vejen ligner et Labyrinth, da man ingensteds seer Aabninger for sig, igjennem hvilke man kunde roe videre, indtil man kommer tæt ved Klipperne, hvor man da finder et Smuthull, igjennem hvilket man kan roe videre. Saaledes er ogsaa en stor Deel af Vejen til

Langøe, og derfra til Kragerøe, da alt er fuldt af Bugter, smaae Øer og Skjær, som rage frem ud af Havet, der ganske har Udseendet af en Indsøe. Fra Kiel toge vi til Hest til Moe, og fandt undervejs endeel gode og endeel forhuggede Skove af Gran, blandet med Fyr, Birk, Eeg og Asp og Hæssel-Underskov. I heele Christiansands Stift ere Miile-Pælene langs Landevejen af støbt Jern, med Paaskrift, hvormange Miile man er fra Christian-sand. Al Grannelast udskibes her i Kragerøe i fiir-skaarne, skarpkantede Bjelker.

Vi toge videre til Egeland's Værk, som tilhører Herr *Carstensen*, og som han søger at faae forflyttet en god Fjerdingsvej længere i Vester, hvorved han vilde vinde paa Malmenes Land-Transport, men derimod tabe mere endnu paa Kulle-Transporten. Værket ligger i øvrigt saa fordeelagtigt som mueligt, i Henseende til Dæmningen, som er sat imellem tvende Fjelde, der støde ganske nær sammen, og Vand er der tilstrækkelig, naar han, istedet for at flytte heele Værket, vil flytte Stangjerns-Hammeren derhen, hvor Spigerhammeren nu staaer, og Spigerhammeren igjen ned, hvor Stangjerns-Hammeren staaer, hvorved det meget Vand, som Stangjerns-Hammeren bruger, igjen vilde komme Mars-Ovnen tilgode, og aldrig Vand-Mangel kunne existere, hvorom Berg-raad Petersen med Bergmester Collet og Herr Ridder *Aal* ere eenige. Han betaler ikkuns 2 rd. 1. $\frac{1}{2}$ 8 s. for Kullene, og Bønderne, som han ved sin Behandlingsmaade ganske har opirret, svare, at de ikke kunne og ville virke Kullene for mindre, end 4 a 5 rdl. Læsten. Han giver dem ikke, som andre Værks-Ejere, afslag paa Korn-varernes Priiser, men tager 24 rd. for en Tønne Rug, 18 rd. for en Tønne Byg, 12 rd. for en Tønne Havre. Han har ogsaa den Hensigt, at flytte en anden Stangjerns-Hammer til Kammerfoss-Elven, til megen Ulempe for Kragerøe, under Forevending, at mangle Kull til den,

der hvor den staaer. Capitaine Boeck har tilbuden sig, at kjøbe Værket af ham, da han paastaaer, at mangle Kul og Vand; men han har ikke villet forstaae sig til at opgive Priisen. Captainens Hensigt var, i Tilfælde at han havde opgivet en modereret Priis, at kjøbe Værket, der i sig selv er et meget skjønt Værk, og ikkuns ved Carstensens Forhold, hvorved han bringer alle Menne-sker op imod sig, er i Forfald, eller i den høje Priis, Carstensen vilde forlange, at bringe ham i Modsigelse med sig selv. Carstensen har idelige Processer; men derhos antager han sig faderligen af mange af hans Paa-rørende, og er ventelig ved al hans urigtige Forhold dog ingen ond, men en forstemt Mand.

14 Sætninger bruges til Mars-Ovnen af Langhevs Malm, 4 af Dreyes, 2 af Staalkers og 4 af Hjemme-Grubers Malme. 70 a 80 Sk^Ů giver Marsovnen ugentlig, naar den er i Gang. Nu er intet i Gang, af Mangel paa Kul, som ingen nu vil fremdrive, endskjønt der er tilstrækkelig Skov. Kullebund findes paa Værket selv. Vi saae meget velstøbte Jern-Hjul. Mars-Ovnen er i god Stand. Forflytningen til Sandeløv vilde koste Ejeren meget, og Bekostningen meget forøges, ved at indløse de skjønne Gaarde, hvis Ejere for hans Grillers Skyld maatte overlade ham dem efter Taxering, for at han kunde indrette Værket paa et mindre beqvemt Sted; men Udsigten vilde blive skjønt, istedet for at den ved Egeland er styg. Han vilde ogsaa faae Vanskelighed at afhandle med Tømmerhandlerne, som benytte sig til Flaadning af Elven, og med dem, som til Laxefiskerie i Elven ere berettigede, endskjønt dette ikke skal være betydeligt.

Jo længere vi er komne vester efter, jo mere har Kartoffeldyrkningen tiltaget, men almindelig begaaes den Fejl, at de ikkuns plantes i Rader, som staae en halv Alen fra hinanden, og igjen i disse tætte Rader for nær hinanden, hvorved det bliver umueligt, tilstrække-

ligen at hygge dem, eller at hygge med Plov, og de derfor blive mindre frugtbare. Paa Vester Rod besaae ieg en Plov, som ieg fandt at være af slet Dan-nelse. Ahlen er her og videre vester efter et aldeles ukjendt Redskab. Sandeløv Fjord, som vi kom nær forbie, seer her ud som en Elv, og er Vasdrag for Øster Risør. Her fandt vi alle Vegne Vinter-Eege. Den meste Rug var sat paa Stør, og Høsten bliver meget riig. Jeg saae her ingen Sommer-, aleene Vinter-Eege. Egnen, heele Vejen igjennem til Næs Jernværk, er overmaade af-vexlende og skjøn ved Skove, Søer, Fjelde og opdyr-kede Gaarde. En Miil fra Næs mødte Herr Aal og Stift-amtmand *Cederfeldt* os, og vi forbleve paa Jernværket.

Den 4de Augusti. Vi besaae den nye Saug, som er indrettet med ordentligt Vandhjul, istedet for de saa-kaldte [Kværnkaller]. Saugen er fæstnet paa en nye og god Maade ved Skruer. Bygningen er meget stor og kost-bar, men, ligesom de sædvanlige Sauge ere af en man-gelfuld Indretning, saa synes mig denne bedre Indret-ning vel kostbar til en Saug med enkelt Blad. Vi saae Maals-Saugtømmer der ikkuns havde 80 Aarringe. El-vens Løb har man givet en bedre Retning, og ved en Steenmur sikkret sig mod samme.

Herr Aal har et skjønt Bibliothek, gode Skilderier og et smukt vel meubleret Huus, som ligger i en dejlig Egn. Heele Værket er vel indrettet ved dets kundskabsfulde Besidder; men det staaer, som de fleste Værker, af Man-gel paa Kul, fordi Tømmerlasten og det Militaire absorberer hele Folkemængden. Her gjøres meget smukke og hensigtsmæssig indrettede Kakkellovne. Om Aftenen, næsten i Mørkningen, kjørte vi Ahrendahl forbie til Tor-bjørns Grube, hvor vi fik Natteqvarteer hos Gesch-worner *Michelsen*.

Den 5te Augusti. I Torbjørns Grube arbejder 11 Mand, og de faaer 1 rd. 1 $\frac{1}{2}$ for hver Tønne Malm, de udslaer.

Stigeren for alle Laurvigs Gruber ved Ahrendahl, *N. H. Skauer*, nyder 30 rd. maanedlig. Der brydes ved Torbjørns Grube omtrent 300 Tdr. maanedlig. Hjulbørene, med hvilke Malmen udfordres ud af dette Jernfjeld i Dagen, fandt ieg meget ufuldkomne, og man lovede at forandre dem saaledes, at Lasten mere kom til at hvile paa Hjulet og ikke paa Arbejderens Haand. Endvidere besaa vi *Clodebiergs* Grube, i hvilken 11 Mand arbejde og udbryde maanedlig 200 Tdr. For Tønden nyde de 1 rd. 1 $\frac{1}{2}$ 8 s. Endvidere *Brostads* Gruber af hvilke ikkuns een er under Belæg, og de øvrige staae under Vand, men man er beskjeftiget med, at gaae under de gamle Afsynkninger, og saaledes komme til de store Rigdomme, som ere tabte ved ubergmæssigt Drivt. Her ere ikkuns ansatte 6 Mand, der for Grubens Dybdes Skyld af 55 Lachter, nyde 2 rd. 16 s. for en Tønde Malm. Vi besaae *Astad* Gruberne, som tilhøre Kammerherre *Løvenskiold*. Han ansøger, hvilket Bergmester Collett ommeldte og Bergraad Petersen ansaae for uskadeligt, at maatte faae sit Feldt udviidet nogle Lachter. Vi befoer i Dagen Kammerherre *Ankers Soelbergs* Gruber, og saae hans Kunstgestænge, som en Svensk har indrettet. Alle Gruberne om Ahrendahl have lignende letflydende og tildeels meget nye og dydige Malme.

Man viiste mig megen Høflighed i Ahrendal. Ieg besaae adskillige offentlige Bygninger, og fandt til min Forundring paa Kirkegaarden trende store Løn-, istedet for tvende Valnødetræer, som ieg troede vist at have seet der første Gang, ieg var i Ahrendal; Beviis paa, hvorledes den Reisendes flygtige Øje ofte seer Ting, som ikke existere, med den bedste Villie at see rigtigen. Byen er i en blomstrende Tilstand, og Alt vidner om den Virksomhed, som hersker i den. Til Vands toge vi fra den til *Clodebierg* Gruberne og saae allevegne paa Øer og smaae Fjelde, Huuse, Gaarde og imellem dem

Skibe. Blandt andet besaae vi et paa Stapel staaende Skib, som bygges til Laurvig Grevskabs Brug, der er opsat av skjønt Eegetømmer af Laurvigs Skove. Vi foer forbi en, Kjøbmand *Herlufsen* tilhørende, Laurvig til Brug, i mere end 100 Aar, lejet, Malm-Plads, som han ønsker flyttet, for at faae et Hauge-Anlæg uden for sit Landsted. Bergraad Petersen anseer Flytningen for at ville forvolde Værket endeel Udgifter og Herlufsen uberegtiget til at forlange den.

Den 6te Augusti. I Vejen, som ellers var god, fandt vi dybe Hjulspor, forvoldede ved Tømmer- og Malm-Kjør-seler, men som ikke vilde finde Sted, om ikke enhver Reparation udfordrede en vidtløftig Correspondence imellem Stiftamtmanden og Vejvæsenet, istedet for at alt Reparations-Arbejde burde være Stiftets og Amtets Sag, og Vejene repareres til Vedligeholdelse paa Almuerne, saasnart de ere færdige. Ved Folkelønnens og alle Fornødenheders stigende Priiser, er det nu kommen saavidt, at ingen Foged i dette Christiansands Stift mere kan holde Folk til Contoiret, men maae forrette alt Skriverie selv.

Efter at være passeret Bringsvær, kommer man til Rydi Fos, som er ret smuk. Man seer i denne Egn mange, men uædle, Faar. Ploven er slet. Hestene ere smaae; man begynder her at lade skjære Hingsterne. Paa hiin side af Tvede saae ieg ved Landevejen en Fyr, som i Roden var 3 Alen, og 15 Tommer i Omkreds, havde 20 Alen glat Stamme til Kronens Begyndelse. Fra Vejen saae man ellers god væxterlig Skov af Fyr med enkelte gode Gran. Alle Eegene vare styvnede, og Løvet bruges til Foering til Kreaturene. Paa enkelte Steder i Agerne findes nogen Rust, men ubetydelig, og ellers god Grøde.

Baron *Wedell* mødte mig med Fogden i hans Amt. Vi toge efter Consul *Isachsens* Indbydelse til Boen, et smukt Sted, hvor vi saae det besynderlige Laxefiskerie

ved [Boen] Foss, hvor man med [Lyster] tager Laxen ud af Fossen, selv ud af Huller, i hvilke man veed, at han plejer at skjule sig. Deels paa steile Klipper, deels i Fossen. selv gaaer Fiskeren paa en yderst dristig og pittoresk Maade, og udtager Laxene, og dræber dem strax med nogle Slag i Hovedet. Derefter saae vi den mangebladede Saug, med hvilken Consulen erklærede sig meget fornøjet, og overbeviiste mig end mere om alle Indvendingers Ugrund imod disse fordeelagtige Sauge. Han seer sig nu i Stand til, alvorligen at forbedre sit skjønne indbringende Landsted, da Odelsrettens Indskrækning nu sætter ham i Sikkerhed mod Prætendenternes Indsigelser. Til Vands toge vi med Admiral *Lütken* i to Chalouper til Christianssand, hvor Herr *Ole Clausen Mørk*, en riig Kjøbmand, havde den Godhed at indlogere mig hos sig.

Den 7de Augusti. Ieg besaae Toldboden og Havnen, som ligger opfyldt med Skibe, for en stor Deel priis- og ikke priisdømte. Derefter gik vi til Værftet, som Herr Capitain *Stibolt* havde den Godhed at viise os. Alt synes meget hensigtsmæssigt, men man siger, at det skal koste utroeligt, og det har den Fejl, at Skibe, som stikke dybere end 7 Fod, ikke kunne lægge til samme. Her er Indretning til at have under Tag, ligesom ved Petersværft, Kanon-Chalouper og Kanon-Joller. Man troer, at Folkemængden i Christianssand nu er voxen til 8 a 9000 Mennesker, og nogle meene endog til over 10.000 Mennesker. Ved Handel, Kaperie og den stærke Indqvartering ere Priiserne paa alle Ting stegne til det urimelige. For en priisdømt sort Kjole betales ved Auctionen 240 rd., for et Par Støvler 60 rd. Stiftamtmanden betaler 500 rd. for en maadelig Lejlighed til hans Contoir, og ligesaa meget for sig selv, for at være slet logeret. Hans Contoir, som bestaaer af en 19 Aars gammel Fuldmægtig, en Underofficier og 2 halvvoxne Dreng, koster ham at

lønne 2300 rd. Han betaler altsaa Kongen endeel for at være Stiftamtmand. Baron Wedell betaler, som ved en særdeles Gunst, ikkuns 700 rd. for maadeligt, eller rettere, slet Logis og Lejlighed til Contoir. Paa Stapel staaer 12 Skibe. En Broe er ført over Elven nær Byen, som har voldet, at Omegnen paa hiin Side, som før laae øde, nu aarlig mere og mere opdyrkes. Stiftamtmanden gav mig et stort Dineer paa Klubben, ved hvilket ieg lærte at kjende den Russisk afgaaende Consul *Adlerkast*, og den nye ankomne, begge meget artige Folk, og den franske Consul *Frammery*. Liebhaber-Theatret er ret smukt, og man siger at der spilles ret godt. Bygningerne ere stegne til uhyre Priiser, saaledes, at de vist i Forhold til deres Størrelse ere i det mindste dobbelt saa dyre, endskjønt byggede af Træ, end i Kiøbenhavn. Det regnede meget stærkt, og alt svømmede i Vand.

Den 8de Augusti. Baron Wedell havde den Godhed at følge mig, ikke aleene igjennem hans Amt, men ogsaa til Stavanger og tilbage til Christiansand. Vi tiltraadte Reisen i Regn. Fra Rosland af fandt ieg meget udyrket Jord, og, til min Forundring, Kornet ikke opsat paa Stør, men næsten opstilt i Kierve, som i Danmark. I Lunde fandt vi igjen Kornet opsat paa Stør, hvilket derefter afvexlede, og hvortil Aarsagen skal være Mangel paa sine Steder, af Træe til Størene. Fra Christiansand af fandt vi aleene Hingster. Vi saae en stoer Deel Linde, Eege, Aske, Alme, alle styvnede og Løvet anvendt til Kreaturene.

Mandal, hvor vi toge Nattequarteer hos Herr *Giersing*, overgik omtrent for et Aar siden en betydelig Ildebrand, og da man ved den Lejlighed var betænkt paa, at forebygge lignende Ulykker i Fremtiden, saa skal man, efter Planen dertil og Resolutionen fra Cancelliet, have ventet et heelt Aar, hvorved de Brandlidte har lidt en meget stor Skade formedelst deres Haandteringers Standsning og

Bygnings-Materialiers og Arbejdslønnens stigende Dyrhed. I Mandal og Flekkefjord tilhøre alle tilstødende Jorder Private, i første Giersing, i sidste Brødrene *Lund*, hvorved snævre Grændser er satte for disse Steders Tilvæxt. Vi besaae Herr Giersings Landbrug, som han har udvidet til omtrent 200 Tdr. Land. Han finder Kløver-Sæden, som man ellers anseer utjenlig for Norge, fordeelagtig, og viiste os skjønne Kløver-Marker. Han har en god forædlet Faare-Race ved engelske store Faar, og han bruger en Skotlænder til hans Agerdyrkning. Ogsaa har han, og er bekjendt med, de bedste engelske Landhuusholdnings-Skrivter.

Paa Vejen til Mandal vare adskillige Enge og Agere af den megen Regn satte under Vand, og vi maatte over en Aae, som havde overskyttet Vejen lade ride for Vognen, for ikke at forfejle Vejen.

. *Den 9de Augusti.* Til Lands toge vi til Vigeland, og reiste igjennem den saakaldte Christiani 7 Skov, som ieg fandt ganske anderledes end beskreven. Ikke let har ieg seet nogen Skov, i hvilken mindre Toppe og Affald ligger tilbage, end i denne, saavidt ieg fra Landevejen kunde see. Heele Vejen saae man god og væxterlig Skov. Mine Sønner fandt undervejs *ilex aquifolium* efter Oeders nomenclator botanicus paa Dansk Maretorn eller Skov-Tidsel, som paa tydsk kaldes Hülse, og som ieg ikke troede kunde groe i Norge, da den er sjelden i Danmark. Undervejs saae vi en Gaard, som Amtmanden meener, at kunne være tjenlig til Foged-Gaard, og han vilde endnu viise mig een, som han ønskede kjøbt til Amtmands-Gaard, og dertil anvendt endeel af de Penge, der indkomme for beneficeret Gods; men ieg ansaae det for rigtigere, ikke at see den, da den ellers, om den fandtes beqvem, mueligen vilde blive endnu dyrere. Over Mangel paa Veterinair-Smede klages overalt.

I Vigeland indskibede vi os i tvende Chalouper, og

foer paa dem, først langs Vigelands-Elven, og dernæst indenskjærs til Spannereid, hvor vi gik et kort Stykke over Land, og dernæst igjen embarquerede os paa hiin side Jordtungen, som foreener Lindesnæs med det faste Land, og toge med tvende andre Chalouper langs Grøn-fjorden forbi Rosfjorden, imellem Thærøe og Skarøe uden om Langøe til Fahrsund. Projectet som er gjort, at grave en Canal, ved hvilken Skibene kunne i ondt Vejr og i Tilfælde af Fjendtligheder undgaae at sejle om Lindesnæs, skal være bleven undersøgt af en kyndig Sø-Officier, Capitain *Bille*, og Jorden være bleven boret, og ingen Vanskeligheder være bleven funden, til at skaffe Passage til Skibe af maadelig Størrelse, om ieg ret erindrer af 9 a 10 Fods Dybgaaenhed. En Afgift burde da vel at betales af de Skibe, som af samme betjene sig. Localet synes dertil meget beqvemt, og Bekostningen, naar Arbejdet hensigtsmæssigen angribes, ikke at kunne blive betydelig, med Hensyn til Fordelen i Krigs- og Freds-Tider, da mange Skibe pleje at strande her. Vel-tænkende Private maatte vel kunne paatage sig det. Rosfjorden skal kunne gjøre Fahr vandet meget uroeligt. Brødrene Lund havde den Godhed at give os Natteleje. Fahrsund er lidet, men smukt, og Alt vidner der og i Flekkefjord om Handel og Virksomhed og Velstand, i hvor liden Udvidelse disse Steder end have.

Den 10de Augusti. Vi besaae de betydelige Forbedringer i Agerdyrkningen, som Brødrene Lund og deres Fader har gjort. De boe broderligen i et meget skjønt Huus sammen, og har, da Faderens Omstændigheder ved hans Død, uden hans Brøde, var bleven maadelig, og Conjuncturerne siden forbedrede sig, betalt Kongen og Creditorerne reent ud, og ere agtværdige og virksomme Mænd. De har i Aar plantet 72 Tønder Kartofler. Deres Farve-Fabrication af Mos synes at være meget fuldkommen, og mange Fordeele, især med Urinens Destillation,

derved anbragte, som Herr Justitsraad Lysholm i Tronhjem neppe kjender. En Skotlænder, som de har givet anseelig Løn og Part i Gevinsten, forestaaer Fabricationen. Man fabricerer her omtrent 40.000 R Farve, som meest udføres til Tydskland.

Lister har endeel frugtbar og udyrket Jord og en stor Deel Tørvemoser, der meget uordentligen, formedelst det herværende store og skadelige Fældskab, benyttes. Endeel af Jorden er ogsaa utjenlig til andet end Skov, der maatte anlægges i store Strækninger, for at kunne modstaae Vindens Voldsomhed. Jeg lovede Herr Sorenskriver *Bøckmann*, som der har en betydelig Gaard, at sende ham en Arbeids-Tegning af en Tørve Ælte-Maskine, en Forme-Presse og en Kulle- og Tiære-Ovn. Han synes at være en virksom Mand, og har i sinde, da der paa Lister omtrent findes 800 Hopper og ingen Hingster, og man der paa Landet anser det for en Skam at holde Hingst, at ville holde en Hingst, for at betage Beboerne Fordommen om Skammen. Besynderlig ere disse forskjellige Skikke, paa visse Steder aleene at have Hingster, paa andre aleene Hopper, og at lade disse gaae gælde, med mindre de hændelsesviis kunne stjæle sig til Hingst paa Marked, eller anden saadan Lejlighed.

Vi besaae endnu et Farverie, som en Bonde har anlagt, som er meget compendieus og i sit Slags ret smukt. Vi roede med de Herrer Lunds Chaloupe i Fjorden til Jordtungen, som foreener Lister Land med det faste Land, og gik derefter over samme til Eidsfiorden. Ogsaa denne Tunge er bleven projecteret at skulle gennemgraves til, ved en Canal, at kunne skaffe sig Skibsfarten inden for Lister, men det Locale synes aldeles ikke at begunstige et saadant Anlæg, da Tungen er høj, og tildeels bestaaer af Klippegrund. Ogsaa tvivler ieg om, at Fjordene der mange Steder ere meget smalle, uden stor Bekostning kunde gjøres skibbare. Men, skjønt vilde det være, om

det, tilligemed Canalarbejdet ved Lindesnæs, fandtes iværksætteligt, hvorved Kanonbaadene ogsaa fra begge Siderne vilde indbyrdes kunne understytte sig. Den yderste Pynt af Eidsfjord, hvor denne krydser Tadde og Lister Fjordene, skal ved svær Sø være farlig for Baade og Skibe. Vi følte næsten ingen Bølger ved vores Overfart. Vi kom i kort Tiid langs den smukke Fjord til Flekkefjord, hvor Herr *Larsen* havde den Godhed at modtage os. Vi ankom i Regn, og havde Regn heele Tiden, vi vare der. Vi spiste hos Herr *Sorenskriver Hagerup*.

Den 11te Augusti. Herr *Larsen* havde den Godhed, selv i sin Baad at styre os langs Flekkefjorden, der er saa smal og siid, at vi aleene havde Regnen at takke, at vi ikke flere Gange maatte staae ud af Baaden af Mangel paa Vand. Endnu toge vi over Lunde-Vandet een Miil til Lunde, hvor vi antraf Herr Amtmand *Schouboe*, Fogden *Krogh* og Vejmasteren Capitaine *Klau*, som vare tagne os i Møde. Farten over Lunde-Vandet er ret smuk. Vi fandt her alle Mennesker klædte som Søfolk, og saaledes over hele Stavanger Amt, og alt benævnt Skibrede. Vi saae undervejs mange Tørvemoser.

Drangedalen, som er udraabt saa vanskeligt at passere, fandt vi meget godt fremkommelig til Hest, og megen Fliid adskillige Steder at være anvendt paa Vejene. Til Vejene i Stavanger Amt er bestemt til Reparationer og nye Anlæg 1500 rd., hvilket er overmaade lidt, og meget urigtigt, at Reparationerne og Vejenes Anlæg blandes sammen; thi de istandsatte Veje burde ikke videre at komme i Betragtning; men til evig Tid af Almuerne efter rigtig Repartition holdes vedlige. Drangedalen er, som Fjeld-Egn, ved sine store fremragende Fjelde, og ved de uhyre store Steenmasser, som ere nedstyrtede fra samme, og endeel Cascader og den hastig løbende Elv meget malerisk skjøn.

I Stavanger Amt ophører Plovens og Ahlens Brug, og Spaden træder i deres Sted, saavel hvor der kunde pløjes, som der, hvor Stykkerne dertil ere for smaae; men Fordelen af denne flittigere Behandling, end ved en eeneste Pløjning, der mange Steder i Norge er sædvanlig, synes ogsaa at viise sig ved den større Frugtbarhed. Spaden synes mig alligevel ikke at have nogen ret god Form, Skaftet er for langt, og har intet Haandgreb, og Jernet er for kort. Fra det vilde Drangedalen kommer man til det romantiske skønne Helland, der er prydet med smukke Fjelde, tildeels beklædte med Birke- og anden Løvskov. Imellem dem ere mange opdyrkede frugtbare Jord-Pletter og en dejlig Elv. Vi toge Natteleje hos Provst *Rejner* i Helland, hos hvem vi vare meget vel, og der er en formuende, virksom, oplyst Mand.

Den 12te Augusti. Jeg besaae Provstens skønne Hjord af engelske Blandings-Faar og hvide Gieder. Hans Plov er ikkuns maadelig, men saaledes som alle Plove i Stavanger Amt, Virkningen af egen Speculation. Hans Hingst er smuk men ikke ganske god. Her holder Bønderne meest Hopper og Hingsterne paa Stald, og sælge aarlig Heste, naar de ere et Aar gamle, og faaer da ofte 100 rdl. for Føllet. Fra Birkrin af er Egnen heslig og øde. Langs Søerne er anlagt endeel Steenveje af store Steenplader, som tildeels ligge løse og med Huller imellem, hvorfor de ere ubehagelige at ride paa, men kunde, om Vejvæsenet ikke var indskrænket til 1500 rd., ved nogen Paafyldning med Gruus let blive gode, endog til Kjørevej. Husene er øde og sviinske, men Menneskerne ere gode og Mændene flinke Søfolk. Hvoraf mon det kommer at næsten alle norske Bønderkarle har gode Lægge og Jyderne især, som vel ere lige saa stærke, har dem meget sjelden?

Jeg lærte en Maade man her bruker at conservere Kornet i Laderne mod Rotter og Muus, som her haves i Overflødighed. Det er nemlig, at man opsætter til alle

Udvæggene en tæt sammenpakket Væg af Høe, og fylder det indvendige Rum med Korn. Ud til Loen opsættes intet Korn. Man paastaaer, at aldrig Rotter og Muus i saadanne Lader beskadiger Kornet. Denne Maade synes at være almindelig i Stavanger Amt. Allevegne seer man store, ilde nyttede Tørvmoser, som vel burde give en Anledning til en Lovgivning om Maaden, hvorpaa Tørvmoser, som ligge i Fællig, bør benyttes og hvilke der kunne udskiftes og hvorledes, og hvilke ikke. Lehnsmanden *Jonas Gabrielsen* i Nedre Østrod, en meget fornuftig og drivtig Mand, yttrede meget levende det Ønske, at maatte komme ud af Fælledskab, da man forhindrer ham at opbryde i Udmarkerne. Han siger gierne at ville tage Udlodder. De sidste 1¼ Mile til Stavanger ere meget god Chaussee, Kjøre Vej, ikkuns nogle Bakker ere for steile. Man havde den Godhed at sende mig 3 Eqvipager i Møde, de eneste der findes i Byen, og der neppe kunne bruges paa andre Veje, end den benævnte Chaussee. Da Gaderne ere saa smalle, at man ikke kan kjøre giennem dem, saa gik ieg med Amtmanden og mange Honoratiores, som vare komne mig i møde, giennem meere end den halve Bye.

Den 13de Augusti. Med Amtmand Schouboe gik ieg Byens Gader igjennem. Der er en øvre Gade og en nedre Gade, som indslutte Havbugten, og imellem hvilke begge Gaders smaae Haver støde sammen. Faa store Huse findes i Byen, men der findes dog endeel gode Huse og mange Pakhuse langs Havnen. Ogsaa har Byen endeel Skibe. Bordene, som her bruges til Handel, ere meest af fransk Gadning, ikke fuldt en Tomme tykke, og skjeres efter Sigende endnu engang over i Frankrige, og bruges derefter til Citron-Kister. Jeg besaae Radesygehuset, i hvilket de Syge ikke siges at forplejes som de burde, fordi Physicus skal være for magelig, og sjelden see til dem. Der ere ogsaa ikkuns faa Patienter, og

efter sigende skal Radesygen aftage og de fleeste Tiider være venerisk.

Ieg besaae Kirken, som er en af de ældste i Norge. Choret er noget gothisk, ellers har den intet udmærket, men i samme er endeel ret gode Familie-Monumenter, som ere vel malede. Kongsgaarden, som Agent *Kielland* siger igjen at ville sælge Kongen til Amtmands-Gaard, er en meget skjøn Gaard, og meget godt Kjøb, om han efter Sagnet vil sælge den for 4000 rd. Amtmanden havde indbudet alle Honoratiores, og ved Bordet gjorde man mig ved smigrende Sang meere Ære, end ieg føler at fortjene.

Efter Maaltidet viiste Agent *Kielland*, som er Chef for det borgerlige Artillerie, de af Borgerskabet opkastede Batterier, og endskjønt det regnede, bleve dog trende skarpe Skud affyrede efter en Baad, som var henlagt dertil, og Skudene saa vel rettede, at de vilde have truffet et Skib af nogenledes Størrelse. Han bad mig meget at ville sige Kongen, at han vel havde anvendt de Krigs-Fornødenheder, som ere ham blevne overladte. Amtmanden roste meget Capitaine *Rosenkilde* for den store Umage han havde gjort sig til at udeele hensigtsmæssigen de Kornvare, som fra Proviuderings-Commissionen vare sendte til Undsetning. Told-Inspecteur *Blom* for hans store Retskaffenhed, ligesom ogsaa Overkrigscommissair *Terkelsen* og begge Fogderne *Krogh* og *Brederup*. En kjøbmand *Zetwik* [sic!] skal være en Mand af megen Forstand. Oberst *Ahrenfeldt* i Christianssand, som nu tager Deel i Sessionerne, skal være en meget retskaffen Mand, men alle Misbrug fra hans Formands, *Tobiesens*, Tid skal ikke være standse.

Den 14de Augusti. Fra Stavanger til Jedderen kommer man strax, paa afskyelige Fladbierge, til Sand og Tørvejord og øde Strækninger, paa hvilke sjelden en-

gang en Fugl, end sige noget andet Kreatur, er at see. Nar man er kommen til Udhale[!] begynder Flyve-Sanden, der ikke er farlig, men dog aarlig fra Havet udbreder sig videre, da der ikkuns findes liden Marehalm, der af Kreaturene afædes, Sanden af dem optrædes og, saavidt ieg har seet, ingen Klittag der findes, ligesom ikkuns svage Skud af *Salix arenaria*, der formodentlig ogsaa af Kreaturene afædes. Endeel af Sanden oversvømmes, paa hvilke Steder rimeligviis ingen anden Plantning end den af Sivagtig-Hvede, vil kunne finde Sted. Her er visse Mænd, der holde Hingster, der bedække indtil 300 Hopper, af hvilke man paastaaer at de fleeste blive drægtige, og Hingsterne, naar de ere gode, at udholde det i mange Aar. Føllene sælges for omtrent 100 rd., naar de ere et Aar gamle. Hesteslaget er af Væxt lidet, men temmelig vel bygget, og har ikke slette Hoveder, findes med og uten Spat. Mange Heste i denne Egn have den slemme Vane, at bære med Hovedet, saaledes at de, saalænge de gjøre det, ikke kunne see hvad der ligger for deres Fødder. Koe-Racen synes mig langt fra ikke at være saa god paa Jedderen som ellers i Norge. Jeg holder den ogsaa for at være mindre. Faarene findes temmelig gode, dog ikke forædlede, men man malker dem, og, som i Almindelighed i Norge, klipper dem to Gange. Man har her den besynderlige Fordom, at Rughalm skader Kreaturene, og især bringer Hopperne til at kaste Føllene. Plov og Ahl existere saa at sige ikke paa Jedderen.

Herr *Birkland* paa Haalund Præstegaard besøgte vi. Boeligen og Indboe ere usle, men han skal være velhavende, har mange Børn og skal være en brav Mand. Herr *Storm* til Lye fulgte os et langt Stykke af Vejen. Han skal, ligesom den Førstnævnte, være brav og oplyst og har den største Gaard paa Jedderen. Lehnsmanden paa Seele skal være en god Agerdyrker. Vi toge Natte-

leje hos Præsten *Castrup* paa Haug, en hjertens god, svag Mand, som har den Ulykke at have en vanvittig Søster og en Datter, som er fra Forstanden.

Den 15de Augusti. Endeel Bønderkarle klagede til mig over Confiscationen af deres Vare, fordi de uberegtigede, uden at have fast Tjeneste, have drevet Handel. Amtmanden har ladet bekjendtgjøre Advarsel imod saadan Handel, som er gaaet saa stærkt i svang, at Bønderkarlene ikke har villet søge fast Tjeneste uden uhyre Løn, f. Ex. 200 rd. i Løn, og Klæder, fordi de kunne for tjene mere ved Handelen, derved opdrive de tillige Varene langt over det, de efter Coursen kunde være. At en Grændse derfor sættes for denne overdrevne Handelssyge, holder ieg for meget nyttigt, endskjønt berettigede Handlende i tilstrækkeligt Antal ikke vil kunne undværes paa Landet, hvor Kjøbstæderne ere saa langt fraliggende.

Paa Jedderen har i nogle Aar været endeel Faaredød af Flynder og vil, om den megen Regn vedbliver, vel ikke blive mindre i Aar. Amtet har ladet oplære en Cuur-smed, men denne har etableret seg i Bergen, saa at nu ingen i samme findes. Billigt var det dog, at i saadant Tilfælde en nye Lærling oplærtes paa hans Bekostning, og vel endog at han blev tilstæde i Amtet, indtil den anden har udlært. Til Middag spiste vi hos Loots-Oldermanden *Hiort*, hos hvilken vi fandt i hans Have Æbler og Axelbær i god Groening. Han paastaaer at der findes megen Marehalm i Nærheden af hans Gaard, som ieg ikke fik at see. Flyve-Sanden gjør ham efter hans Sigende megen Skade. Paa Jedderen vilde Flyve-Sands-Forordningen blive meget anvendelig, saa meget mere, som man der er vant til at vogte Creaturene. Over heele Jedderen saaer man næsten aleene Blandingskorn af Havre og Byg og Kartoffler. Tørve-Moserne ere meget store. Alle Jorder er uudskiftede. Endeel ere Middel Jorder, endeel

slette, men ved Udskiftning maatte Jorderne kunne blive meget mere beboet og frugtbringende.

Mange Gaarde bestaae nu af saa mange Opsiddere, at en Gaard seer ud, som en dansk Landsbye. Man har der bygget endeel Steen-Fjose, men alle Stalde for Heste og andre Kreature har den Fejl, at de har forliden Luft. Fra Ougne til Hagestad er et skjønt Anlæg af Vej, omtrent $\frac{3}{4}$ Miil lang, som aleene har den Fejl, at nogle af Bakkerne ere for steile til Kjørende med betydelig Læs. Capitain Clouw har store Fortjenester for Vejene, og burde vel have en passende Løn, og ikke affindes aleene med $1\frac{1}{2}$ rdl. Diæter. Han har ingen Løn, og Ritmester von Krogh Løn og ingen Diæter. Natten tilbragte vi igien hos Provst Regner, som foreviiste os endeel skjønt Dækketøj og andet, som han har ladet spinde og væve ved hans Søsters Hjelp.

Den 16de Augusti. Jeg gik igjennem Drangedalen $1\frac{1}{2}$ Miil, for ikke at blive for stiv af Ridningen, og endnu engang ret at nyde Synet af den vilde Natur, men jeg fortrød det næsten, da ieg blev noget varm og ikke turde sætte mig paa Hesten, for ikke at blive kold, da man ikke kan ride meget andet end Fod for Fod. Det var en Pladsk-Regn, og Vejen var mange Steder fuld af Vand og Rullesteen. Vi toge Natteleje hos Herr Skive i Lunde.

Den 17de Augusti regnede og stormede det hele Dagen, hvorfor vi maatte blive liggende i Lunde Præstegaard, og ieg fik derved Lejlighed til at bringe Restancerne i mit Journal a jour.

Den 18de Augusti. Over Lunde Vand toge vi til Siernes. Vandet var ligesom sidste Gang roeligt, men skal ofte naar det stormer, være ufremkommeligt. Eggen er meget smuk, bliver derefter til Øystad meere og meere vild, med stejle Fjelde, snævre Defileer og vilde Bække og Cascader. Adskillige Steder fandt ieg nødvendigt at

staae af Hesten og gaae ned; men Vejen er allevegne saa breed, at man med liden Umage kunde indrette den til Kariolvej. Men den repareres ikke, er fuld av Rullesteen, og nogle Steder alt for steil, og gaaer tillige over Fladbiørg. En Mængde nedstyrtede Steen af uhyre Størrelse findes paa de Veje, ieg kom denne Dag, og de ligge nogle Steder saa tæt paa hinanden, og Fjeldene over dem rage saa lidet frem over dem, at ieg ikke kan antage at de ere nedrullede ved Fjeldskrede, men Jordskjælv synes mig rimeligere at maatte have forvoldet disse Omveltninger og Knusninger, af hvilke Fjeldene selv mange Steder ved dybe Revner synes at bære Præg. Endog oven paa Toppen af Fjeldene findes meget store Steene opkastede, som neppe med Menneske-Hænder har kunnet henføres. Hvorledes de ere komne derhen vil Naturgrandskerne ikke let udfinde.

Ved at nærme sig Fedde, blive Udsigterne blidere. Trende af dem fortjente at males. Den ene, hvor man først, igjennem en snæver af Klipper indsluttet Dal, seer Fedde Kirke, den anden, hvor man ikke langt derfra seer et skjønt Vandfald og stejle Klipper, rigeligen pynkede med Træer, Buske og Græsvæxter; og den tredie, hvor man seer et andet Vandfald nærmere Fedde. I en smuk Dal nærmer man sig Fedde, og seer der igjen Skibe, som langs Fjorden komme hertil. Efter at vi vare tagne over Fjorden, paa hvilken man kan see ud i det aabne Hav, kom vi op af en meget høj og stejl Bakke. Allevegne saae vi styvnede Eege, Birk og Asp. Mod Aftenen kom vi til det dejlige Lyngdal, som er omgivet med høje, vel prydede Fjelde, og er en stor Slette, der meget er opdyrket, men endnu meget mere vil blive opdyrket, og for faa Aar siden endnu næsten gandske var begroet med Lyng.

Den 19de Augusti. Vi besaae Gaarden Quilland, som Fogden *Erichstrup* ønsker, og Amtmanden anseer, tjenlig

at maatte udlægges til Fogedgaard, paa samme var en Opsidder, som nu er bortdød, og trende Deele af samme ere bortbyxlede til tilstødende Naboer, saaledes at de kunne opsiges. Bygningen er meget maadelig, men Situationen meget smuk. Endeel Frugter og Kirsebær voxer i Haven, og i et lille Laxefiskerie har Gaarden Deel. Dette Fiskerie er nær ved Gaarden ved en Foss og under Klipper, som ere meget malerisk skønne. Gaarden ligger i Midten af Fogderiet, og ganske nær Postvejen, og derfor til Fogedgaard meget belejligt.

Vi kom Vejen, paa hvilken Bønderne for lang Tid siden skal have ihjelslaget en Foged, hvorfor visse Gaarde endnu betale aarlig en Straffe-Skat under Navn af Udaads-Skat. Præsten til Lyngdalen, Herr *Holbye*, ønsker at faae en Plads, som han har opdyrket, til Enkesæde for hans Kone, hvilken han foreviste os, og hvilket ikke synes mig ubilligt, naar Opsidderen, som har opført en god Bygning paa Jorden, tilfredsstilles. Han har vaxineret mange Børn, og troer at have opdaget Koe-Kopper ved norske Køer. Han har opfundet og medgivet mig til Velfærds-Selskabet en Talg-Lampe, som ikke er smuk, men om hvilken han paastaaer, at den besparer det halve af Talgen med lige Lysning af Talg-Lys. Vægen spares ogsaa for endeel, da den er af Fyr, beviklet med Bomulds-Garn. Forrige Foged Kammerraad *Heibergs* Bekjendtskab gjorde vi her. Han synes mig at være en fornuftig Mand, der vel kunde have tjent længere. Vi vedbleve at see paa den smukke Vej styvnede og nogle ustyvnede Sommer- og Vinter-Eege, Asp, sort Elle, Aske, Linde, Hülse og Alme.

Vi kom nu tilbage til Vigeland, der ligger ligeledes i en skøn Egn. Der bygges Skibe, men Elven er sædvanlig ikkuns 3 Fod dyb, hvorfor Skibene, naar de ere løbne af Stabel, maae vente højt Vand, for at kunne gaae i Søen. Vi toge igjen Natteqvarteer hos Herr Giersing i

Mandal, og fik hos ham den Efterretning, at en fransk Kaper havde taget Herr Ole Clausen Mørks Skib ved Udløbet fra Christiansand, og havde mishandlet og røvet Equipagen, men at Kaperen af Capitain *Budde* var bleven anholdt, og det danske Skib sendt tilbage til Christiansand, efter at have til Admiral Lütken sendt Pa-piirerne forseglede.

I Henseende til de styvnede Eege maae ieg gjøre den Bemærkning, at mange Eege, som ikke ere styvnede, ere udgaaede i Toppen, at ieg er uvis om Jordbunden er skikket til at frembringe store Eege, og at derfor Styvningen ved mange Træer ikke mueligen er saa meget til Skade, som ved første Øjekast synes, da de Styvnede gjøre sterke Skud. Men bedre holder ieg for at det vilde være, at forvandle saadan Eege-Styvne-Skov til Rodskuds-Skov.

Den 20de Augusti. Paa hiin Side af Mandal ligger en Slags af Forstad, Malmøe kaldet, paa hvilken der findes et Garverie og til samme en Væjr-Garve-Mølle, men som stod stille. Væjrmøller har ieg ogsaa seet trende i Christiansand, men ingen seet gaae. Med Tingholds-Pengene forholdes det forskjelligt i Norge; nogle Steder holde Almuerne Amtmand og Foged frie, andre Steder er derom sluttet Accord med Lehnsmanden, andre Steder er bestemt hvad Almuen skal give til Amtmanden og Fogden, der da selv bekoste deres Fortæring. Man klager nu, at Tingholds-Pengene ere for ringe, til med dem at kunne udrede Bekostningerne ved Tingholdet, og skal have sat Sagen i Correspondents med Rentekammeret.

Med en Færge gik vi over Trysfiorden ved Sannes. Undervejs opvakte en hvid Gjød vores Opmærksomhed, der havde lange Haar næsten, som Gjederne fra Angora. Amtmanden, Baron Wedell, satte undervejs igjen den Sag i Bevægelse om de smaae skyldsatte Parceller, som ved Forordningen om Nytte og Brug ere frietagne at svare

Skatten, som ofte igjen foreenes med andre Jord-Ejendomme, ofte ogsaa i sig selv ere betydelige, skjønt ringe skyldsatte, om disse ikke, da Almuerne med megen Misnøje seer Besidderne sidde frie for Skatten af Nytte og Brug, medens endeel skyldsatte Pladse af mindre Værdie men større Skyld maae betale, skulde ansættes til Skat. Sagen vil nøjere blive ventileret i Rentekammeret og overvejet, om Forandringen kan skee, uden at medføre større Ulejligheder, end den, man vil have ved at indgaae i et uoverkommeligt Detail.

Paa Vejen til Christianssand findes mange skjønnne Bakker og Egne, zirede med blandede Naale- og Løv-Træer, og at undre er det, at saa faae Beboere fra Christianssand kjøbe sig Lyststeder, og ikke ved deres Exempel i de beste Egne opmuntre Agerdyrkingen, f. Ex: i Lunde, 2 Miile fra Christianssand.

Den 21de Augusti medgik til et stort Middags- og Aftens-Maaltid hos vores Vært, Herr Ole Clausen Mørk, og med Visiter, som ieg gjorde til de fornemmeste i Byen.

Den 22de Augusti. Efter den gamle Mørkes Ønske toge vi til Vigelands Værk, og besaae til Vogns, til Hest og til Baads Omegnen og Værket. Hans flerebladede Sauge beviise, ligesom Consul Isachsens, at aleene Fordomme og Mangel af Formue at udrede de første Udlæg kunne forhindre deres Indretning. Ieg saae ved dem en meget smuk Indretning til at fæstne Tømmeret under Saugningen, uden at slaae Klamper i det, og at fæstne de tynde Bord, saaledes at Saugsnittene blive lige. Fosserne ere meget betydelige, og give Anledning til mange Industrie-Indretninger, men uheldigt er det, at den gamle Mørk her har anlagt en Mars-Ovn, som alle de, som kjende det Locale, paastaae aldrig at kunne faae de fornødne Kul, endskjønt han meener at der findes Kul til 6 Mars-ovne. Hans Ejendomme af Jordvej og Skove og Sauge ere

betydelige, og hans tvende duelige Sønner har han at takke, at han, efter en lang Tid at have sat og funden sig i Forlegenhed, nu igjen er en riig Mand.

Tømmerstokkene viise, at der groer svære Tømmer-Træer, og at de groe meget hastigen. Tilbage toge vi heelt ned med Strømmen ad Torridals Elven, og gjorde derfor en hastig og meget behagelig Tour. Her ogsaa ere mange skjønne Lejligheder til Landhuuse for Indvaanerne af Christianssand, hvis Smag for den skjønne Natur endnu meget maae ligge i Dvale. Ved vores Tilbagekomst fik vi at viide, at den franske Kapers Sag venligen med vores Vært var tilendebragt ved den franske Consul Frammerys gode Medvirkning.

Den 23de Augusti. Vi forlode Christianssand, hvor ieg har nydt megen Høflighed, og gjort nøjere Bekjendtskab med endeel værdige Mænd, iblandt hvilke ieg her vil opregne Admiral Lütken og Oberst Ahrenfeldt, der begge have viist sig Hadere af Misbrug, Capitaine Stibolt, som forestaaer Verftet, den russiske Consul *Brunet* og hans formand Aderkast, Capitaine Bille, som har gjort Forslag til Gjennemgravningen ved Spangerud, Politimesteren *Lahn*, der skal være meget virksom og duelig, men nødes for Stedets Kostbarheds Skyld at søge at forflyttes, Assessoren i Stifts-Overretten *Dircks*, der flere Gange har været constitueret Stiftamtmand, Rector *Amberg*, der tilligemed alle Lærerne ved Latinskolen meget roses. Stiftamtmanden og Amtmanden over Mandals Amt have begge megen Iver for den Kongelige Tjeneste og Stiftamtmanden er og Amtmanden bliver meere og meere duelig og øvet i Forretningerne.

De fleeste Eege fra Christianssand til Ahrendal ere styvnede, men af dem, som ikke ere styvnede, findes de fleeste toptørre og ingen af betydelig Størrelse. Spørgsmaal vil det derfor være, om det ikke vilde være fordeelagtigt, at forandre Eege-Skoven til Rodskuds-Skov, da

endog de styvnede Træer skyde stærke Skud, og de fleeste Steder Grunden synes mere skikket til Fyr end til Eeg. De fleeste Eege ere Vinter-Eege. Om deres hensigtsmæssige Behandling og om deres Vegetations Kraft har ieg ingen Erfaring, men Overførster Wiinholt bør paalægges at søge at erhverve Kundskab derom. De fleeste af disse Eege vare opvoxne med Fyrretræerne, og havde derfor uforholdsmæssig høje Stammer til deres Kroner, hvilket, om de følge samme Regler i deres Vegetation som andre Eege, hvorom næsten ingen Tvivl kan være, maae have standset dem i deres Væxt.

Nær ved Christianssand har en Lieutenant *Jæger*, der selv ingen Formue skal eje, men har megen Virksomhed og Retskaffenhed, gjort adskillige Industrie-Anlæg, bygget Møller, anlagt en Kalkfabrik og staaer i Begreb med at anlægge et Kniv-Smederie, og skal ved sit gode Navn finde Credit til det alt. Temmelig sildig om Aftenen ankom vi paa Næs.

Den 24de Augusti. Herr Aals nye Saug var nu sat i Gang; den kan i mine Tanker aleene svare Regning derved, at han ved den, ved et ordentligt Vandhjul, sparer Vand, frem for ved de saakaldte Kulle-Hjul, der aleene omdrives ved det Stød, som Vandet giver imod dem, og ikke ved Vandets Vægt. Hjulværket ved Saugen var ikke ganske concentrisk. Saugen befæstes og stilles ved en Skrue, hvilket synes at være bedre, end ved Kiiler, som sædvanligen bruges. Ingen Stopper var anbragt ved Saugen, hvorved Snittene bleve ulige. Aarringene paa Tømmeret fandt ieg meget store, og omtrent 80 Aar til en Tømmer-Stok. Her er et Snedker-Værksted, i hvilket der forfærdiges meget skjønne Meubler, især furnerede med Lindetræ, som man veed at give forskellige Farver ved Beitzning. De styvnede hule Lindetræer, af hvilke her findes mange, bruges fortrinlig hertil, og en vis ufuldkommen Grad af Forraadnelse giver samme

en skjønn naturlig grøn Farve, der, naar Arbejdet er ferniseret, viser sig meget smuk. Ved Hammeren smedes, ligesom i Laurvig, Ankere; men ikke sværere end af 1800 Punds Vægt. De smedes ligesom der, ikke af Stang-Jern, men sveises sammen af heelt Jern. Man smedede her rundt Jern i Sink til Stiftamtmand *Rosenkrantz*'s Traadtrækkerie, som bedre vil svare til Øjemedet, end det paa Bærum smedede fiirkantede.

Om Eftermiddagen saae vi de ikke ubetydelige Jordstrækninger, som Herr Aal har sat under Kultur, og den Maade, han bruger at forøge Gjødningen, ved at blande den med Grannebar. Besynderligt er det, at Fyrrebar det er: *Naale*, aldeles ikke skulde være gjødende. Vi saae Formerne til Kakkellovnene, som man meget søger at forbedre, og hvortil Herr Aal holder et Menneske paa Tegne-Academiet i Kjøbenhavn, der skal danne sig til at modellere. En meget god Meel-Mølle har Herr Aal ogsaa indrettet med fleere gode Sigter, men uden Børster, hvilket er en Mangel i Fuldkommenheden.

Den 25de Augusti. Jeg begyndte min anden Reise til Vands og til Hest.

Fra Næs til Fladen er skjønn Skov. Jeg fandt der to Træer, som vare angrebne af *Dermestes typographus*: Her saae ieg ogsaa den gamle Maade at brænde Tjære. Man tager nemlig Fyrre-Rødder og bedækker dem ligesom Kullemler med Jord, men med meget mindre Jord. De lægges sammen i en Brede af 2 a 3 Alen og i en Længde af 8 a 9 Alen. Derefter sætter man en Blæsebælg for den øvre Ende, som man antænder, og efterhaanden, som man avancerer med Brændingen, flytter man Blæsebælgen nedefter. Milen anlægges paa en Skrendte, og Tjæren løber da til den nederste Ende, i hvilken er anbragt et Hul, igjennem hvilket Tjæren nedløber i et dertil indrettet Kar. Ploven er her meget maadelig. Undervejs fandt vi store Strækninger af Fyr, af hvilke alle

Naalene havde været afædt af Larver, af hvilke nu ingen meere vare at finde. Fyrrene begyndte igjen at skyde nye Naale, og man maae derfor haabe, at om disse Orme næste Aar ikke skulde komme i lige saa stor Mængde, Træerne vil kunne conserveres. Jeg frygter at det maatte være *Phalena pini perda*, og traurigt var det, om baade Fyr og Gran paa en Gang i Norge skulde angribes af nye, hidindtil næsten ukjendte, Fjender.

Vi satte os i meget slette Pramme med meget maaelige Roersfolk, som i godt Vejr roede meget slet og langsomt. Vi saae meget cultivabelt ucultiveret Land, og et skjønt Vandfald og skjøne Skove, forinden vi gik til Baads, og ankom om Eftermiddagen i Omblie hos Provst *Diurendahl*, en Mand, der har de bedste Testimonia fra Universitetet, og selv omhygeligen danner sine Skoleholdere, men beklager sig at være glemmt af Cancelliet paa dette Befordrings-Kald i nogle og tyve Aar, da andre Præster efter faa Aar plejede at beforders derfra, hvorover han er bleven ganske mismodig. Vi forefandt i Omblie Fogden *Florentz*, som var inderlig glad over sin Ansættelse.

Den 26de Augusti. Igjennem en god Skov kom vi paa en meget jævn og god Vej til Øen. Fra Øen til Hauksiasundet havde vi meget slem Vej, steile Bakker med Fladbierg og Rullesteen. Vi embarquerede os paa Nisservandet. Vind og Vejr vare gode, og 8 Mand roede Prammen, men den tog strax Vand ved den tiltagende Storm og Søgang, og vi holdt det derfor for raadeligt at lade os sætte i Land $\frac{1}{2}$ Miil fra Fione, en gaard som Herr Aal har kjøbt, for at anlægge et Jernværk paa samme, og vi ankom der i Storm og Pladsk-Regn ganske vaade. Gaarden er forsynet med god Jordvej, en skjøn Skov og godt Vandfald til Maskiners Anlæg.

Præsten *Musius* var i vort Følge, en meget brav Mand, som hidindtil har været Capellan, men nu, da Kaldet er

bleven deelt, er bleven Sognepræst for endeel af An-
exerne, men har tabt derved i sine Indkomster, og
Deelingen er desuden gjort saaledes, at disse Anexer
ikke støde sammen. Han er i stor Gjeld, men med Kone
og 5 Børn, uden Tag og Fag altid glad. Den værdige
Justitsraad *Cloumann* var ogsaa i vort Følge, men blev i
Prammen, da han ikke kunde udstaae at gaae saa lang
Vej. Lensmanden som har solgt Fione til Herr Jacob
Aal, var vores Vært, er en usædvanlig adret Mand og
derved brav og duelig. Han har opspurgt en Morder
over vilde Fjelde, og ene ført ham bunden tilbage over
een ham næsten ukjendt Vej.

Den 27de Augusti. Vejret havde forbedret sig Natten
igjennem, og vi toge med godt Vejr over Nisser-Vandet
til Nissedals Gruber eller rettere Schurfer. De ere meget
rige, og udgjøre et Malm-Fjeld over Vandet, næsten som
Torbiørns Grube; men de Malme, som i Malmlageret falde
nederst i Fjeldet, ere strengflydende, de Øverste derimod
letflydende, og bruse lidet med Skede-Vand, men man
troer, at de ville afgive koldskjørt Jern, som dog vil
blive tjenligt til Støbegods.

Vi toge tilbage til Fione, derfra over Nisser-Vandet
til Eistone, derfra til Lands til Hvidsøe, hvor vi gjorde
Bedkjendtskab med Herr *Zetlitz*, Sognepræsten der, som
har gjort sig bekjendt ved sine Poesier, og derfra til
Vands igjen til Justitsraad *Cloumann* i Moe. Paa Vejen
til Hvidsøe fandt ieg mange Træer angrebne af Der-
mestes typographus, som ieg lærte Fogden og Bønderne
at kjende. Justitsraad *Cloumann* bruger en temmelig
god Plov, og har oparbejdet Gaarden til mere end det
dobbelte i Udsæd og Indbringende. Gaarden ligger i en
meget skjøn og frugtbar Egn.

Den 28de Augusti. Med meget skjønt Vejr og Vind
toge vi fra Moe paa en Pram over Bandal og Hvidesøe
Vandene til Fergesund og Saltevie, i alt 3½ norske Mile

til Vands. Prammene vare bedre dannede, skjønt mindre store. Undervejs saae vi nogle, dog ikke betydelige, Spor af Dermestes typographus ved udgaaede Granne. Fjeldene vare de fleeste Steder beklædte med skjøn Skov, som afvexlede med Gaarde og Pladser. Et Sted stod høje Fjelde næsten lodrette ud av Søen, og dog vare alle Afsatser og Revner beklædte med Træer eller Grønt. Vi passerede Forrisdals-Elven igjennem en lille Foss, der dog var langt mindre, end den ved Vigelands Værk. Tilsidst kom vi til den dejlige Flaabøyd, der bestaaer af frugtbare skjønne Sletter, og er ganske opdyrket. Flaabøyd, som er 3 Mile Vands fra Hvidsøe, fører dog til dette Præstegjeld. Nogle af Skyds-Hestene i Saltevie havde Træbidsler. Vi fandt der ved Landingsstedet en stor Mængde Brynesteen, som bruges i England til at vette. De koste 1 rd. 1 ƒ 8 s. Hundredet. Gjæstgiverens Plov besaae ieg, og fandt den temmelig god, men Ahl bruges ikke i denne Egn. Derimod brugte Gjæstgiveren og Fleere den Maade, at lade Jorden hvile; men Kartoflerne plante Alle i Rader, omtrent $\frac{1}{2}$ Alen fra hinanden, og hyppe dem lidet.

Herfra toge vi til den bekjendte Vrangefoss, i hvilken, efter Herr Niels Aals, Raadmandens, Sigende, omtrent ligger 18000 Tylter Tømmer, og det som aarlig passerer Vasdragene er 6000 Tylter, følgelig ligger her Tømmeret omtrent 3 Aar og nogle Aar gaae hen, for fra Vasdragene at bringe Tømmeret til Vrangfossen, hvorfor en saa lang Tid til Fremdrivten medgaaer, at ingen, uden den, som er indviet i Handelen, tør vove at speculere paa samme. Fire Familier siges derfor at have deelt sig i samme, og denne Fordeel, ligesom ogsaa at Tømmeret i Vrangfossen ligger allerbeleiligst for Uhlefoss Saugbrug, skal have kunnet bidrage til Fossens umaadelige for Skov og tilstødende Jordejere skadelige Opfyldning med Tømmer, hvortil Bønderne hidindtil alt for længe havde tiet. Det

kan ikke heller fejle, at meget Tømmer ved saa lang Henliggende og stærk Bryden i Fossen, deels bedærvs, deels synker til Tab for Ejerne og Staten. Fossen er tilstoppet med Tømmer, omtrent en halv Fjerdingsvejs, og har, hvor den er smallest i Trangen, ikkuns egentlig 12 Fods Vidde. Den har indskaaret sig dybt imellem Klipperne, saaledes at det er meget vanskeligt at løsne Tømmeret, der fæstner sig i samme, hvilket mange Steder ikkuns kan skee ved at nedlade sig i Touge fra Klipperne. Til den egentlige Vrangen maatte ieg ogsaa gaae ned, ved at holde mig fast i Touge, uden hvilke man vilde staae Fare at nedstyrte.

Amtmand *Selmer*, da han her var Amtmand, saavel som Justitsraad *Cloumann*, har afgivet udførlige og oplysende Betænkninger om denne Sag, den første om ieg ret erindrer 1802, hvilken ieg dog ikke fik Tid paa Fossum ganske at gennemlæse. Men *Cloumanns* og *Capitaine Cramers* nyere Betænkninger stemme deri overens, at det første som bør skee er at Fossen bør oprensnes, og et nøje Politie anordnes, hvorledes Tømmeret efterhaanden bør slippes gennem Fossen for ikke at kunne binde sig i samme. Med Rensningen er begyndt, og *Herr Niels Aal*, een af de fire Handlende i Vasdraget, meener, at den vil kunne fuldføres i 2 a 3 Aar, men forbinde, meener han, kan Tømmerhandlerne sig ikke dertil. Ogsaa er *Lastens Tilførsel* til Fossen endnu ikkuns stoppet fra det ene Vasdrag, som siges at være Hoved-Vasdraget, men fra det andet flyder endnu Tømmeret til, som tilforn. Han paastaaer, at omtrent $\frac{1}{4}$ af Fossen er oprenset, hvilket for andre er vanskeligt at bedømme, da det oprensnes i Trangen, hvorhen Tømmeret altid igjen efterskyder fra de over samme højt opfyldte Tømmerstabler. Oprensningen er forbunden med Fare for Arbejderne, da Vandet ved denne Masse af Tømmer i Trangen saa stærk bindes, at det i Stedet for at løbe langs

med Fosseløbet ud af Bunden af Trangen udspruder, som af en Kilde og Kraften af dette opsprudende Vand i den halve Time, vi stode der, opkastede trende Stykker Tømmer fleere Alen højt op over Vandspejlet, hvilke maatte have beskadiget eller dræbt det Mandskab, som havde rensset paa det Sted. Desuden behøves megen Forsigtighed ved Rensningen, for at forhindre, at ikke formeget Tømmer paa en Gang løsnes og nedriver Mandskabet med sig. Fossen, som er indsluttet imellem høje svære Klipper, er 1500 Alen lang og, paa Trangen nær, fra 12 til 50 Alen bred. Vandets højeste Speil i samme ved Vandflom, skal, efter Mandskabets Opgivende, saavidt ieg med Øjemaal kunde bedømme efter de Kiendemærker de opgave, være 15 Alen højere, end den Dag ieg besaae Fossen. Ikke aleene ere Fjeldene paa mange Steder i Fosseløbet fremspringende saaledes, at Tømmeret imod disse udstaaende Kanter maae tørne, og derfor vende sig og paa snævre Steder binde sig; men Fosseløbet indskrænkes ogsaa i forskjellige Højder af Fjeldvæggene meere eller mindre, saaledes at andre Fjeldvægge standse Tømmerets Gjennemgang ved højere Vandspejl i Fossen, andre ved mindre. Desuden findes under Vrang og fleere Steder i Fossen Virveler, som, naar Tømmeret er løsnet og gaaer ud af Fossen, igjen fører det tilbage indtil Tømmerets Mængde opfylder den og Tømmeret efterhaanden slipper ud af Virvelerne. Hastigen kan Vrang-Fossen ikke bringes i Orden, for det vigtige Vasdrag, det opholder, men snart maatte bestemte Foranstaltninger træffes, for ikke at forhale Tiden til det Uafseelige.

De klagende Skovejere og Jordbrugerne af de Ejenomme, som nu ved Fossens Tilstopning ere satte under Vand, maatte synes mig af Amtmanden med Tømmerhandlerne sammenkaldes, for med dem og Justitsraad Cloumann og Fogden Florentz og mueligen med nogle i

Brøtnings-Væsenet kyndige Mænd at aftale hvorledes og hvor snart Fossen bør renses, ligesom ogsaa, paa hvilke Steder og hvorledes Lendserne bør indrettes, til at forhindre, at ikke Fossen efterhaanden igjen fyldes paa den ene Side, imedens den paa den anden Side renses, og for at holde den ved godt Politie bestandig aaben, efter at den er rensat. Disse Lendser maae have den Fasthed, at de ikke i Flomtiden ved Tømmerets Mængde kunne brydes. En Kjøbmand aleene skal, efter Justitsraad Cloumanns Indberetning, have sagt, at have liggende i Vasdragene 12000 Tylter Tømmer, af hvilket dog vel en stor Deel ligger i Vrangfossen. Kjøbmændene ansee sig pligtige at rense Fossen, men i hvor lang Tid det skal være fuldbyrdet, og under hvilke Forpligtelser, eller med hvormeget Mandskab, og under hvilket Tilsyn, maae nødvendig, enten ved Overenskomst med dem, eller ved Øvrighedens eller Kongelig Resolution, i Mangel af mindelig Forening, bestemmes. Vel veed ieg, at i lignende Tilfælde en Commission har været nedsat, og denne har dømt, hvorsnart Oprensningen og under hvilke Tvangsmidler den skulde skee; men mig synes, at denne Sag, ligesom i Danmark Sager om skadeligt Vands Afledning og Fælledskabs Sager, ikke qualificere sig til Domstolenes Afgjørelse, og om Lovgivningen ikke giver Anledning til deres hastigere Afgjørelse, at en Lovgivning maatte utstædes, efter hvilken Skov- og Jordejere og Tømmerhandlere, der ville prøve Handelen i et dem fremmet Vasdrag, kunde komme til at nyde hastigen Ret imod dem, som tilstoppe Vasdraget.

Capitaine Kramer har i hans Indberetning yttret den Formeening, at Vrangfossen vilde faae tilstrækkelig Udvidelse, om den udvidedes til 30 Fod, og at da Lang-Tømmer af 40 Fods Længde, uden at volde Ophold, vilde kunne gaae igjennem samme, fordi langt Tømmer, ikke som Saug-Tømmeret, under Flaadningen dreier sig, men

ved sin egen Længde afholdes fra at flyde paa tværs igjennem Fossen, og, om det skulde støde an mod nogen af Væggene ved et paafølgende Stykke Tømmer, let igjen vilde afstødes. Af denne Meening kan ieg ikke være, men holder for, at den anden Ende, naar den første har stødt an, vil lægge sig tværs over Fossen, og forhindre videre Flaadning, saalænge Langtømmeret er stærkt nok, til at modstaae Trykningen af det mod samme sig støttende oven fra kommende Tømmer. Følge flere Langtømmer-Stokke hinanden, saa kan saavidt ieg skjønner, Faren for nedenfor liggende Damme ikke blive stor, at ved en Stoks Brud en alt for stor Mængde Tømmer paa en Gang skulde nedgaae af Fossen og beskadige dem, men i det modsatte Tilfælde kunde Bruddet eller Løsningen af et Stykke Langtømmer, der opholdt en Mængde Saugtømmer i Flomtiden, vel blive farlig. Jeg er derfor af den Formeening, at enten Saugtømmeret aleene maatte slippes gjennem Fossen, eller Langtømmeret ved Lender skilles fra Saugtømmeret, og i en bestemt Orden slippes gjennem Fossen, eller Fossen udvides til en 40 Fod saaledes, at intet Tømmer nogensteds kunde naae over heele Fossens Brede. Fra Saugbrugs-Ejerne og fra Uhlefoss Jernværk er gjort Indvendinger imod ikke aleene Udvidelsen af Fossen, men ogsaa fordem imod sammes Oprensning, som Saugbrugs-Ejerne og Tømmerhandlerne dog nu selv erkjende at paaligge dem som Pligt. Capitaine Kramer har ved Beregninger gjendrevet denne Meening, men han har ikke, ved Samtale med dem, eller med Amtmanden, eller med Fogden Justitsraad Cloumann, søgt at erhverve sig Kundskab om de gjorte Erfaringer; men stødt derover, at Amtmanden af ham forlangte at see Rentekammerets Brev, ved hvilket Undersøgelsen af Fossen blev ham paalagt, og mistænkelig med alle andre har indskrænket sig til egen Undersøgelse og Eftertanke, der dog vist vilde have vunden

ved flere locale Efterretninger. Justitsraad Cloumann sætter i Tvivl, om Sprængning til Fossens Udvidelse vil være nødvendig, og formoder, at naar det fornødne Politie holdes med Lendserne, naar Fossen er rensed, saavel kort som langt Tømmer uden Ophold vil kunne passere Fossen, naar Flomtiden behørigen benyttes. Umueligt er dette vel ikke, men dog meget uvist, da det er at formode, at ikke aleene i Trangen, men ogsaa paa endeel flere af Capitain Kramer opgivne Steder, Tømmeret vil standses mod udstaaende Fjeldvægge, og Løjligheden til Brøtningen er heel besværlig formedelst Fjeldvæggenes Stejlhed.

Capitain Kramer har beregnet Bekostningen til Tragens Udminering til 1500 rd., og de øvrige angivne Steder til noget over 3500 rd., og saaledes heele Bekostningen til noget over 5000 rd., men Udgiften, om ogsaa Overslaget, den Gang det gjortes, har været rigtigt, vil nu ved de forhøjede Priiser langt fra ikke blive tilstrækkeligt. Skulde imidlertid Bekostningen ogsaa blive 10 Gange saa høj, hvilket ikke er at formode, saa synes mig ikke, at den kunde komme i Betragtning paa et Vasdrag, der aarlig afgiver over 6000 Tylter Tømmer. Skov-ejerne har ogsaa tilbuden sig at erstatte dem efter rigtig Repartition; men ikke de aleene, men især de Handlende, som benytte sig af Vasdraget, synes mig at burde betale noget vist for hvert Tylt Tømmer, som slipper igjennem Lendserne til Lendsernes og Fossens Indretning og Vedligeholdelse, indtil den udlæggende Capital bliver afbetalt. En Stul ved Siden af Fossen, igjennem hvilken Tømmeret kunde slippes ned, uden at komme i Fossen, vilde blive det fuldkomneste, men rimeligviis blive alt for kostbar, saameget mere, som den ved sit stærke Faldende og Længden vilde udfordre endeel Lichtlocher. Mueligt er det, at man ved nogle Dæmninger i Fossen selv kunde løfte Vandspejlet i samme

over endeel trange Steder, og Dæmningerne kunde ved begge Enderne paa de trangeste Steder stytte sig imod Klipperne. I Betragtning af den store Højde vilde een Dam neppe blive tilstrækkelig, eller kunne udholde den høje Vand-Colonnes Trykning. Ved Siden af Fossen kunde ogsaa, hvor Tømmeret plejer at binde sig, anbringes Reposer og Forter, fæstnede i Klippen, til uden Fare at kunne løsne Tømmeret, og paa de trangeste Steder maatte, efter min Formening, Bieloche kunne inddrives, til at nedlægge Stempler i dem i forskjellige Højder, paa hvilke man kunde lægge Planker og opsætte Gelendere, saaledes, at Brøtnings-Mandskabet uden Fare kunde staae over den fæstnede Tømmerlast, og løsne den. Stemplerne og Broerne maatte være saa lette, at de kunne flyttes op eller ned efter Vandspeilets Stigende eller Faldende, aftages og igjen opsættes i den beqvemmeste Højde. Ved Jernkjeder eller Touge, som spændtes højere eller lavere, og paa hvilke Broer anlagdes langs de vanskelige og trange Steder paa Fossen, kunde Hensigten maaske ogsaa opnaaes. Nøjere local Undersøgelse ved Sagkyndige vil kunne angive de bedste Midler.

Efter at have beseet Vrang-Fossen, toge vi Natteleje hos Raadmand Aal paa Uhlefos, et dejligt Sted, paa hvilket en meget elegant Bygning er opført.

Den 29de Augusti. Raadmand Aals Huus er opført af Slagsteen efter en Tegning af Bergmester Collet, som der igjen var saa god at møde mig. En Skolar af Professor Ravert har udført den, men med nogle Forandringer, som man siger ikke at skulle have været til Bygningens Forskjønnelse. Bygningen er meget smagfuld. I samme findes tvende store Skilderier, som ere malede af Grev Mörner i hans Fangenskab. De ere malede på Muuren, og det ene forestiller Vrangefossen, det andet en Foss, ikke langt fra Fossum. Endskjønt det ikke er Mester-

stykker, saa vidner Arbeidet dog for hans Genie, og faa Liebhavere vilde frembringe noget saa godt. Paa Fossum har han malet den sidstnævnte Gjenstand og et andet Vandfald i mindre end halv Størrelse mod disse.

Vi besaae de oeconomiske Bygninger, der, i nogen Fra-stand fra Vaaningshuset, ere meget smukt opførte. Fiøsen er til et betydeligt Antal Køer, og saaledes indrettet at Køerne staae med Hovederne imod hverandre, og at Krybberne lukkes for dem, naar Foderet er fortæret, hvorved de, ligesom paa Dovre-Fjeld, kunne forhindres fra i de korte Baaser at gjøre sig ureenlige. Hver Koe har sin afdeelte Baas for sig selv, og Giødningen er ved siden af Fjøsen under Tag i en dertil indrettet Bygning. Saugene som tilhøre Herr Aal ere forsynede med tvende Opfordrings-Maskiner, som her, ligesom Kammerherre Ankers, urigtigen kaldes Kehrrater. Træerne opvoxe i Almindelighed til Saugtømmers Førlighed i 80 Aar. Saugene ere fra alle Sider omgivne med skønne Skove, og jo meere man rejser i Norge, jo meere overtydes man om Urigtigheden af den Meening, at Skovene skulde kunne udhugges og tilintetgjøres. Dertil er Folkemængden og Kreaturenes Antal forliden, endskjønt man mange Steder synes at have anlagt det paa Ødelæggelsen og Klimaets Haardhed og Jordbundens Slethed nogle Steder bidrage til, at enkelte Skove forsvinde.

Vi toge fra Herr Aal over til Uhlefoss Jernværk, som tilhører den unge Baron *Løvenskiold*, der nu opholder sig der, og har Tilladelse at blive der i Vinter. Paa Værket er en Forvalter og en Inspecteur, og rimeligviis den ene af dem overflødig. Mars-Ovnen og Stangjerns-Hammeren staae, af Mangel paa Kul, og denne Mangel reiser sig ikke af Mangel paa Skov, men dels deraf at Saugene af Baronens Farfader bleve bortsolgte fra Værket, og at Tømmerhandlerne nu betale Tømmeret og Kjørselerne med Tømmer saa dyrt, at Værket ikke troer at kunne

betale saa høje Priiser til Bønderne, at disse kunne finde sig tjent med, at befatte sig med Kulleleverancen, da de fortjene meere ved at hugge og kjøre Tømmerlast; deels deraf, at Værket i den seenere Tiid ikke har været forsynet med de fornødne Kornvare til Undsætning for Værkets Arbejdere og Kullebønderne; deels ogsaa at Baronens Fader for endeel har inddrevet en betydelig Deel Restancer, hvorved mange ere blevne fortrydelige, og ere komne ud af Forbindelse med Værket, deels endeligen at Vrangfossens Tilstopning forhindrer Kulleveds Nedflaadning fra Skovtrakter ovenfor samme. Næsten alle Bygninger ved Værket ere i god Stand. Gryderne ere vel støbte, Stangjernet godt og Valseværket gaaer meget godt. Spigerne synes mig ikke at være saa smukke som de ved Oudals Værk, da Spidserne ikke smedes under Spiger-Hammeren, men, ligesom ved Næs Værk, af Haanden ved den Dræng, som slaar Hovedet paa Sømmet. En meget skjøn Skole har Baronens Fader bygget. Forvalteren skal være en duelig Mand, men noget indtagen af Fordomme maae han dog vel være, da han erklærer sig imod Vrangfossens Rensning, der dog maatte blive meget nyttig for Værket.

Til Baads eller rettere til Prams toge vi over Nord-søen til Fierstrand meget imod mit Ønske, da ieg langt heller var tagen en besværligere Vej igjennem Kammerherre Løvenskiolds betydelige Skove, og havt Vished om i rette Tiid at ankomme til Fossum, hvor min Kone efter en temmelig lang Fraværelse ventede mig. Vinden, som Dagen over havde været god, forandrede sig ogsaa til Modvind, da vi indskibede os, og blev stærkere og Bølgerne gjorde det vanskeligt at roe; men, efter at vi havde roet til Morken, en Miil fra Uhlefoss, blev Søen roeligere og Vinden formindskede sig. Undervejs saae vi mange skjønne Skove at beklæde Fjeldene og et Hul i et Fjeld, som man kalder St. Michels Kirke, hvorom Sagnet gaaer,

at de første Christne i Norge i samme skulle have holdt Gudstjeneste for at undgaa Forfølgelse. Især paa den sidste Vej til Fierstrand fandt vi megen opdyrket og dyrkelig Jord. Fra Fierstrand besøgte vi Undervejs Geheimeraad *Adeler* paa Giemsøe Kloster, og kom i god Tiid an paa Fossum, der tilhører Amtmanden Kammerherre Løvenskiold. Scheen og sammes Omegn udmærke sig ved Skjønhed. Det er ikke længe siden at man endnu troede, at intet stort Skib kunde gaae op til Byen, men *Diderich Capeln*, den rigeste Kjøbmand i Byen, har ved det første Forsøg, han gjorde derpaa, beviist det Modsatte.

Den 30te Augusti. Paa Fossum besaae ieg Mars-Ovnen, der er frie for Revner, fordi den er bygget med dobbelt Muur og Mellemmrummet er fyldt med Sand, hvilket ikke er Tilfældet med Marsovnen paa Bolvigs Værk, der paa gammel Maade er bygget med fuld Muur. Bergmester Collet har her opført Marsovnen og de øvrige nye Bygninger. Ydermurene ere alle opførte af Slagsteen, hvilke dog alle have den Fejl, at de ikke ere mere end dobbelt saalange som de ere brede, at der følgelig for at holde Forbandt mangler en Fuges Længde. Bælgene ere efter Bergmesterens Opfindelse sammenføjede med Skruer saaledes, at man kan tage beskadigede Stykker ud af samme, uden at cassere heele Bælgen. Piben af Bælgen er af støbt Jern, og ikke den nederste Deel af Bælgene bevæges op og ned, men den øverste nedtrykkes ved de paa Vandhjulets Axe anbragte vel dannede Knager, hvorved vindes, at Bælgene ved Piberne blive langt lettere, end naar den underste Deel af dem bevæges op og ned. Kullehusene ere opførte af Slagsteen, hvilket meget skal bidrage til Kullenes Forbedring, og Marsovnen siden denne Indretning give større Udslag end tilforn. Fossum Marsovn er en av de faa, som paa nærværende Tiid ere i Gang, fordi Kammerherrens Skove

ere saa betydelige, at de kunne for en stor Deel forsyne den med Kul.

Et Maltgjøriere, der i Norge er en Sieldenhed, er næsten ferdigt. En Kalk-Ovn er her ogsaa anlagt, og Kalken brydes i Nærheden. Ved at indskjere Hjul-armene i rette Vinkler i hinanden, har Bergmesteren givet Vandhjulet en stor Fasthed, og sparet meget Jern-Beslag paa samme. Til et nyt stort Vaaningshuus lægges nu Grunden, i stedet for det maadelige, som nu beboes af Kammerherren. Ladegaarden er heelt opbygget af nyt, og smuk og hensigtsmæssig. Det nye Vaaningshuus skal bygges af Slagsteen, og Træmaterialierne til samme ere for største Deel allerede anskaffede. Jeg besaae Markerne, som alle synes at være i god Bedrivt. Den hollandske Kløver staaer meget godt, men Timothy-Græsset ikke stærkt, hvorfor Kammerherren for samme foretrækker den røde Kløver. Haugens Anlæg er ret smuk, og vil om nogle Aar, naar Træerne kunne give Skygge, meget bidrage til at forøge Stedets Behagelighed, der ligger i en meget opdyrket smuk Egn. Jeg har lovet Kammerherren ud af Laurvigs Skove at skaffe ham nogle Bøgeplanter til at beplante en lille Slette.

Den 31te Augusti. Igjennem Giemsø Klosters Skove toge vi til Bolvig Jernværk. I en Skov forefandt ieg flere Træer, som vare angrebne af Dermestes typograpus, og ieg bragte paa Hjemvejen Gehejmeraad Adeler nogle af disse farlige Insecter levende med, for at underrette ham om den Fare, hans skjønne Skove ere underkastede. Endskjønt disse i de senere Aar ere meget blevne medtagne under forrige Ejere, saa findes her dog et betydeligt Antal af svære Fyrre- og Granne-Træer, hvoraf endeel ere af norske Maste-Træers Størrelse. Bolvig ligger omgivet af Klipper ganske nær til Stranmelig nær op til Værket, og Hensigten er at opfylde den, saaledes at Skibene med Malm kunne lægge tem-

endnu, foruden det meget som er opfyldt, en Jordtunge til med samme i en Bugt at danne en Havn. Her stod et ikke ubetydeligt Skib til Malmtransporten paa Stabel.

Her findes en overmaade lang Rende fra Hoveddammen til Marsovnen, som har maattet opføres for at kunne finde Lejlighed til at fæstne Dammen paa begge Ender til Fjeldet. Dammen er beklædt med en dobbelt Beklædning af Bord af meget god Bonitet, der da de bleve indsatte havde en middelmaadig Tørhed, paa det Dammen lige saalidt skulde blive utæt, som Plankerne, naar de udviidedes af Vandet, kaste sig op efter, og siden naar de igjen sammentørres blive utætte. De ere paa-naglede med 5 Tomme-Søm og ikke falsede i hinanden, $1\frac{1}{2}$ Tomme er de tykke og lagte saaledes, at af den øverste Garnering altid alle Samlingerne af den nederste Garnering bedækkes med Midten af Plankerne og hvor Garneringerne paastøde Fjeldet, ere de digtede med Værk, ligesom Skibe pleje at digtes. Ingen Jord eller Fyld er lagt op til Dæmningens inderste Væg, paa det man strax kan see, hvor Leccage kunde viise seg, Stedet som bør forbedres. Forinden Dæmningen saaledes af Bergmester Collet opsattes, havde man forgjæves forsøgt at faae Dammen tæt, ved at forskrive Folk fra Kongsberg, der med Lachtværk og Grønsvær, saaledes som i Kongsberg brugeligt, opførte Dammen, men da Fjeldet adskillige Steder, hvor Dammen slutter til det, er overhængende, saa maatte Grønsværen naar den ved Ælde og sin egen Vægt, sammentrykkedes, levne en Aabning imod Fjeldet, hvorfor saadanne Damme, som ellers ere meget gode, kunne under disse Omstændigheder aldrig blive tætte. Bergmester Collets Construction har ogsaa den Fordeel, at Plankerne, fordi de ere uden Pløjning og Luften kan berøre dem paa den ydre Side, mindre forraadne. Han tapper Vandet ud af Bunden af Dammen ved en Munch som med Nøgle er saaledes indrettet, at han kan formere

eller formindske Udløbet efter Fornødenhed. Derved beholder Vandet i den stærkeste Kulde en saa høj Varme-Grad, at det ikke kan fryse i Renderne eller i Radstuben.

Bergmester Collet viiser her som alle Vegne megen Eftertanke og Evne til at opfinde nyttige Forbedringer. Han har ogsaa her gjort en Indretning til at afslibe Overfladen af Ambolterne til Stangjerns-Hammerne, hvorved Stangjernet, som smedes paa den, faaer en bedre Anseelse. I Snedkerværkstedet forfærdiges meget smukke Meubler og Rødderne af Elle-Træe (svart Or kaldet) bruges meget fordeelagtigen til atournere dem. Bergmester Collet nyder for Tilsynet ved Bolwig 800 rd., en Gaardsbrug, paa hvilken han kan holde 10 a 12 Køer, frie Ildebrand, og Vaaning i Hovedbygningen. Desuden nyder han for Fossum Værk 300 rd., hvilket herefter vil blive forøget til 600 rd.

Vi toge tilbage over Giemsøe Kloster, hvor vi besaae Laxefiskeriet, der er saaledes indrettet, at Laxene selv løbe ind i et indtømmret Rum ved Siden af Fossen, ud af hvilket de ikke kunne slippe, og i hvilket et Menneske nedstiger, og saa længe jager dem omkring, indtil han faaer dem fat med Hænderne eller i [en Hov] der er et lidet Garn befæstet ved et Haandgreb, hvorefter de ubarmhjertigen ihjelslaaes. Fiskeriet har forrige Besidder bortforpagtet paa Livstid for en usigelig ringe Afgift. Det skal være betydeligt.

Den 1ste September. Vi forlode Fossum, hvor vi havde tilbragt Tiden meget behageligen, og besøgte undervejs Kammerherre Løvenskiold, Faderen, i Porsgrund. Eggen er, som bekjendt, een af de meest opdyrkede og derved og ved Skeens Fjorden een af de smukkeste i Norge. Adskillige Steder saae ieg Grannetræer, som vare udgaaede, formodentlig ved Angreb af Dermestes typegraphus.

Eggen er fra Porsgrund til Laurvig meget skjøn; dyr-

kede og romantiske Egne afvexle. Vejen er bred, men mange Steder Bakkerne steile og Vejen slet vedligeholdt. Bøgeskoven blander sig, jo nærmere man kommer til Laurvig, mere og mere med Granne- og Fyrreskove, men da den mindre endnu, end disse, taaler at blottes for vestlige Vinde, hvor den før har staaet beskjermet, saa ere de fleste Bøge toptørre, og meget liden ung Opvæxt af Bøg seer man paa denne Side af Laurvig, derimod megen af Gran; besynderligt fandt ieg det at være, at ieg maatte betale 1 rd. 2 ƒ for Miilen indtil Laurvig, endskjønt den sidste Station er meget jævn let Vej, og, om Bakker skulde saaledes forhøje Betalingen, saadant maatte skee med meere Føje paa mange andre Steder i Norge.

Den 2den September. Jeg skrev paa mit Journal og gjorde Planen til mine Tourer i Laurvig.

Den 3die September. Vi toge igjennem de forbeholdne Skove, der i forrige Tider synes at have været aleene Bøgeskove, men i hvilke, paa faa Steder nær, Bøgene synes at borttørre, fordi Hugsterne ere skeet uforsvarlige, og unge Granne opfylde de blotte Steder. Aleene der, hvor disse Skove kunne tjene Omegnen af Byen til Prydelse, meener ieg at disse næsten ødelagte Bøgeskove igjen ved Kunst maatte opfredes og Grannene vige. Jeg besaae Gaardene *Øster og Vester Halle*. Paa den første ere 3 Opsiddere, enhver til Skyld 1 Hud og 2 Skind. Alle Bygningerne ere maadelige, smaae og tildeels meget forfaldne, og siges disse Garde at være af de bedste paa Grevskabet. Deres Plove ere ikke af de allersletteste, men for svære, og Muldfjelden forlang og ikke nok udsveifet. Harven bestaaer af 2 smaae Harver med Jern-Tænder.

Ole Hansen og de øvrige Opsiddere paa disse Gaarde, saaer først Havre uden Hævd (det er uden Giødske), dernæst giødes og saaes Byg og Havre, og dernæst igjen

Havre; til ingen Sæd gives mere end 1 Pløjning, men til Byg en Høst-Pløjning, i hvilken om Foraaret saaes og aleene overharves. Derefter hviler Jorden 6 til 8 Aar, indtil Græsningen ved Mossens Tiltagelse formindskes. Ole Hansen har nogen Ejendoms Jord, og ved Hjælp af samme saaer henimod 5 Tønder i alt; de øvrige Opsiddere saaer ikkuns 4 Tønder; de saaer fra 1 til 1½ Skjeppe Hør og 3 a 5 Tønder Kartoffler. Kartofflerne lægge de $\frac{3}{4}$ til 1 Alen i Rader, men de holde dem ikke rene nok, ikke heller hyppede dem tilstrækkelig. Denne Mand har 4 Køer, 1 Quie, 2 Heste, 6 Faar, et stort og et lille Sviin. Ole Larsen har en Væverstoel og man paastaaer at næsten alle Bønder har Vævstoele, 1 Hest, 3 Køer, 1 Qvie, 5 Faar og saaer 4 Tdr. Korn, har en Brønd uden Indfatning, og den følgende, Andreas Larsen, en indfattet ganske af Træe, hvilket baade er skadeligt for Helbreden, og utilgiveligt paa et Sted, hvor Steenene ere i saa stor Overflødighed; men meget almindelige skulle disse Træebrønde være paa Grevskabet. Andreas Larsen har 3 Køer, 1 Qvie, 1 Hest. Til alle 3 Gaarde er en stor Buskads meest Myre, men frugtbar Jord, som bør opryddes og afgraves til Agerjord. Nu bruges den til en maadelig Græsning. Vestre Halle har 2 Opsiddere, og hver af 1 Hud og 9 Skind. Hans Hansen har 4 Køer, 1 Quie, 1 Hest, 3 Faar, og, ligesom de forrige, 4 Tdr. Udsæd. Lars Hansen har 4 Køer, 2 Heste, 4 Faar. Vi saae Sønnen her slaae Havren med en Lee. Disse Gaarde anseer Overførsteren for at være meget vel skikkede til i nogle af dem at indrette en Skovridergaard.

Herfra toge vi til Barkevigs Marsovn. Undervejs kom vi igjennem en betydelig Skovstrækning, i hvilken ingen Træer mere staaer, som kunde bruges til Tømmer eller Kulleved; men mange ganske unge Træer ere opkomne, og ieg formeener derfor, at denne for Barkevig og Laurvig belejlig liggende Skovstrækning bør fredes. I Barke-

vig mødte mig Grev Wedell. Bergraad Petersen opmudrer her en Canal, ved hvilken man vil kunne anlægge med Malm- og Kulle-Skuder saa nær Kulle-Husene og Rosterne, at man ikke behøver at kjøre dem. Ieg fandt Slagsteenene for korte, da de ikkuns ere dobbelt saa lange som brede, og følgelig i Længden mangler en Fuges Brede til at skaffe Forbandt. Man lovede at forandre Formen. Dammen er opsat temmelig langt fra Marsovnens, og kan, efter Bergraadens Forslag, i sin Tiid naar den forfalder, til Besparelse flyttes temmelig nær Mars-Ovnen paa et meget nærmere Sted, hvor tillige et Qværnebrug kan anlægges, der nu savnes for Værkets Arbejdere og Omegnen. Marsovnen stytter sig paa den ene Side til Fjeldet, hvilket vilde have været nyttigt, om den saaledes, som nu brugeligt, var bleven opført med en dobbelt Muur, og Mellemrummet opfyldt med Sand, men nu fører det Fugtighed til Ovnen, og giver Anledning til Revner. Et Slag-Pukværk er her, som nu af Mangel paa Hænder staaer, men som kan oparbeide 10 Sk Ⓔ Jern maanedlig med en Fordeel af $19\frac{1}{2}$ rdl. pr: Skip-pund. Fuldmægtigens og Marsmesterens Boeliger saavel som alle Værkets Bygninger er gode, Arbeidernes Boeliger undtagne. Marsovnen var først tendt for faae Dage siden, af Mangel på Kul.

Paa Hjemvejen besaa vi den af Gjæstgiver *Ingstad* i Helgeraaen opdyrkede Myre, der er gennemtrukken med mange betydelige Grøvter, og omgivet med et højt dobbelt Steengjerde, over 2 Alen tykt, af bare Steen uden Jord opsat, og dog er endnu endeel Steen i et Stykke af Myren tilbage. Ikke langt derfra er en anden langt betydeligere Myre, som Bergraaden meener at burde tillegges Barkevigs Marsovns Arbejdere, men ieg meener, at Helgeraaens Fiskere, som ligge nær ved samme, ikke bør ganske udelukkes fra Myren. Derfra toge vi til Amorvad-Gaard, hvorpaa ere tvende Op-

siddere, og som Bergraaden ogsaa meener at burde bruges til Arbeiderne, men fra denne meener ieg at Nebbelung Fiskere og Lotser, ikke i sin Tid bør udelukkes, om ingen beqvemmere Jord ved Udskiftningen skulde findes til dem.

Den 4de September skrev ieg paa mit Journal, expederede Posten og opskrev Momenta til de Puncter, som nu maatte i Laurvig tages under Ventilation.

Den 5te September rejste ieg med 2 af mine Døttre og min Søn Einar samt Vedkommende fra Laurvig, langs Farrids-Vandet, til Moholt. Vi havde det dejligste Vejr. Undervejs hørte vi et berømt Ekko imod den saakaldede Præstestoel, men som ikke den Dag, fordi det luftede noget, var saa skjønt som Rygtet om samme. Paa et Sted stod Vandspejlets Højde anmærket, som det var 1620, da Damme og Værker aldeles ødelagdes ved en stærk Vandflom, og Udløbet ganske forandrede sig. Nøje Efterretning om denne Tildragelse vilde være interessant, for at viide med Vished, om Løbet saaledes har udviidet sig, at man ikke tør frygte, at en lige Naturbegivenhed engang igjen skulde kunne ødelægge Værket, da man i det modsatte Tilfælde maatte saameget mueligt være betænkt paa, at sætte det fuldkommen i Sikkerhed.

Farridsvands Bredder ere næste allevegne beklædte med Løv- og Naaleskov, og nogle ret smukt opdyrkede Gaarde, ligesom man ogsaa seer nogle usle Pladse undervejs. Fra Farridsvandet gik vi en kort Strækning til Fods til den nye Moholt Marsovn, der er opført af Sienit i hvilken der findes Labrador. Den er sammensat med saa stor Omhyggelighed, at den maae formodes at vare evig. Men under Tag er den endnu ikke bragt, ikke heller Rosterne vidt avancerede. Jeg tog ad et lidet Vand, op ad Slemdal, til to Gaarde der hedder *Kistegaarde*, der skylder 4 Skippund, og ere deelte imellem 4 Opsiddere. Jeg

besøgte *Johan Kiste*, der holder 2 Heste, 6 Køer; han har en skikkelig god Bygning og Indboe; driver Jorden i 3 a 5 Aar og lader den hvile i 4 a 5 Aar. Han bryder Jorden i Høsten og saaer og harver Jorden til i Foraaet. Han saaer 2 a 3 Tønder Kartoffler. Saugen ligger ved en Foss, der nu havde meget lidt Vand, fordi man samler Vandet ved Dæmninger til næste Flom, men den maae være skjøn og betydelig, naar Dæmningerne aabnes.

Arbeidernes Huuse ere alle byggede i een Længde, hvilket ieg ikke kan bifalde for Ildsfares Skyld, og meener, at man, naar den svenske Barakke nedbrydes, maatte søge at skille dem noget, og give hver Arbejder noget meere Huusrum. Kullehuset er bygget paa en Bakke lige over for Marsovnen, og skal en Broe opføres fra samme til Marsovnen. Kullehusets Fundament synes mig at være alt for solid, til at bære saa lette Byrder.

Den 6te September. Til Vogns, til Vands og til Hest tog ieg til Hagenæs Hammere. Arbeidernes Familie-Huse ere overmaade smaae, og bestaae af et Kjøkken og et Værelse, og de har ingen Jord, og aleene Lejlighed at sætte nogle faa Kartoffler. En Gaard eller fleere bør nedlægges, for at skaffe Arbejderne saa megen Jord, at de kunne holde en Koe hver. Skolen er nogenledes rummelig til 25 Børn; men Skolemesteren, som er Skomager, har ikkuns 35 rd., og maae meest ernære sig af sit Arbeide. Jeg lod en Jernstang brække over, som ved sit jævne Brud beviiste Jernets Godhed.

Efter at have beseet Hammerne og spiist hos den gamle Hammermester, besaae vi *Fiends Gaarde*. *Atter Arvidson* staaer for 1 Sk ⌘ 5 L ⌘ , har 2 Heste, 6 Køer, 12 a 14 Faar, 2 Gjeder, saaer 10 Tdr. Havre, $\frac{1}{2}$ Td. Byg, driver Jorden 7 a 8 Aar; den hviler 6 Aar; han saaer $1\frac{1}{2}$ Skp. Hør, 4 Tdr. Kartoffler, faaer 3 a 4 Fold Korn. *Halvor Evensen* staaer for 1 Sk ⌘ 5 L ⌘ . Holder 2 Heste,

8 Køer, 6 Faar, saaer 10 Tdr. Havre, $\frac{1}{4}$ Td. Hvede, 3 Skp. Blandingskorn, 3 Tdr. Kartoffler, høster i Skoven skjøn vild Humle, gjøder til Kartofflerne og til 1 Tønne Land. Konen forfærdiger Filteryer ved i Lærred at indvæve smaa smalskaarne Lapper til Senge-Tæpper. *Tron Andersen* staaer for 1 Sk Ⓔ , holder 2 Heste, 5 Køer, 1 Qvie, 10 Faar; har en lille Selvejergaard, saaer 8 Tdr. Havre, 1 Skp. Byg, 1 Skp. Hvede, $1\frac{1}{2}$ Td. Kartoffler, 1 Ⓔ Hamp. 1 Skp. = 6 Kander. 1 Kande = 3 Potter, 1 Ⓔ = 2 Kander. *Andreas Arnesen* staaer for 1 Sk Ⓔ , holder 2 Heste, 5 Køer, 14 Faar, saaer 10 Tdr. Havre, $\frac{1}{4}$ Td. Byg, $\frac{1}{4}$ Td. Hvede, 2 Ⓔ Hørfrøe, 1 Ⓔ Hamp.

Ofrum Gaarde. *Hans Halvorsen* staaer for 1 Sk Ⓔ , har 2 Heste, 6 Køer, 12 Faar, 2 Gieder. Nærmere maae erfares hvilket Forbud der er gjort imod, at holde Gieder, af hvilke vi dog nu har funden nogle. Han saaer 9 Tdr. Havre, $\frac{1}{4}$ Td. Byg, 1 Skp. Hvede, 2 Tdr. Kartoffler, 3 Kander Hamp, 2 Kander Hør. *Hans Frandsen* staaer for 1 Sk Ⓔ , har 2 Heste, 6 Køer, 8 Faar, han saaer 8 Tdr. Havre, 1 Skp. Byg, $1\frac{1}{2}$ Skp. Hvede, 1 Td. Kartoffler, 1 Ⓔ Hør, 1 Skp. Hamp. Han gjøder 1 Td. Havre og avler 3 a 5 Fold. *Thor Guliksen* staaer for 1 Sk Ⓔ , har 2 Heste, 5 Køer, 1 Qvie, 15 Faar; han saaer 8 Tdr. Havre, $\frac{1}{4}$ Td. Hvede, $\frac{1}{4}$ Td. Byg, 1 Td. Kartoffler, 2 Kander Hør, 1 Skp. Hamp, dyrker Jordan 4 a 5 Aar, og giver Hvile 2 Aar. *Ole Hansen* staaer for 1 Sk Ⓔ , har 2 Heste, 6 Køer, 7 Faar, har saaer 9 Tdr. Havre, $\frac{1}{4}$ Td. Byg, 1 Skp. Hvede, 1 Kande Hamp, 2 Kander Hør, 2 Tdr. Kartoffler. I alle disse Gaarde findes Vævstole og temmelig god Velstand, og en temmelig god Plov. Jordan drives 3 til 5 Aar og hviler lige saa længe.

Den 7de September. Jeg tog til Frederiksværn. Jeg besaae Klippen, i hvilken den smukkeste Labrador findes, hvorpaa et Blokhuus, og Tellegraphen ere opførte. Jeg fandt der en Strækning af omtrent $1\frac{1}{2}$ Alens

Længde, som bestod af den skjønneste Labrador; men det vil være nødvendigt, at en øvet Steenhugger og en Mand, der har Sands for det Smukke, omhyggeligen gjennemvandrere alle nærliggende Fjelde af samme Steenart, for at vælge ikke aleene sadanne Steder til at udbryde Steene til Slottet, som spille i smukke Farver, til Colonner og Plader, men ogsaa saadanne, som ikke ere forvittrede eller giennemskaarne med Afløsninger, som gjør det umueligt at udbringe saa store hele Stykker, som vil behøves. Overbygningsdirecteuren maatte ogsaa opgive Størrelserne, de i det mindste bør have. Smukke vil ogsaa de Steen blive ved Lys, som ikke spille i Farver, men aleene viise hviide Speilflader, hvilket sees paa Porten af Kikud Fæstningen, der er forfærdiget af dem.

Et stort Batterie fra Søen har man før Krigen begyndt at forhøje til omtrent 10 Alen over Søens Overflade. Den lavere Del anseer ieg for 6 Alen. Man paastaar at dette var nødvendigt, for at kunne give den fornødne Elevation til at skyde i nogen betydelig Afstand. Dette kan ieg ikke indsee, og meener, at Batteriet ved den kostbare Forhøjelse maae have tabt, og, om det fuldføres, med alle Kanoner tabe i Styrke og ikke vinde. Briggerne og Kanon-Chalouperne og alle de Herrer Militaire viiste mig megen Ære og Høflighed. Ved de anlagte Blokhuse er Fæstningen nu fra Landsiden noget mere end før mod Fjeldene beskjermet. Alt synes her at være i meget god Orden, men meget snævert maae det være for de mange Militaire. Til Kanonbaadene og Chalouperne er de fornødne Skuure til at indlægge dem Vinteren over.

Fra Frederiksværn toge vi tilbage til det Stykke Myr, som Regimentsquarttermester *Zimmer* har opdyrket. Efter Øjesyn maae det vel være 30 a 40 Tdr. Land, men han siger, at det ikkuns er nogle og 20 Tønder. Det er et

sand Marschland, og den vegetabiliske Jord staaer paa feed Leergrund, hvorfor han ogsaa i Aar formeener at avle omtrent 300 Tdr. Havre. Bygningerne, han opfører, ere som til en stor Gaard. Han ønsker at faae et Stykke til af den endnu uopdyrkede lige saa store Myr, men det vil vel beroe paa nærmere Bestemmelse, hvortil denne og Brunlauggaard skulle anvendes. Fra Myren gik vi over Marken til Brunlaug Gaard, der for største Deelen af Generalmajor *Schlepppegrel* er opdyrket fra en lignende Myr, og af ham udgravet med mange Grøvter, og Agerne dannet med meget høje Rykke og dybe Reene, hvilke sidste igjen maae udjævnes, om Gaarden skal komme i behørig Drivt. Mange store Steene ligge ogsaa endnu allevegne i Agerne til Hinder for Pløjningen. Hovedbygningen er meget god, og denne, saavel som nogle Udhuse, tilhøre Generalmajorinde *Schlepppegrel*, som nu har erklæret sig villig til at afstaae Bøxlet paa de af hende foreslagne Vilkaar, som Bergraad Petersen anseer for at være fordeelagtige. Om hendes Tilbud bør antages eller ikke, og i første Tilfælde, om Gaarden bør anvendes efter Bergraadens Forslag, og til at afhjælpe de Kongelige Betjentes i Frederiksværn, Trang til Græsning, og om et Universitet skulde indrettes i Laurvig, tillige til practisk at vise paa den et forbedret Jordbrug, da den rimeligviis, den uopdyrkede Myre indbegreben, indeholder omtrent 300 Tdr. Land, foruden et langt større Areal Skov, af hvilken endeel indeholder dyrkelig Jord, derom forbeholdt ieg mig at søge at erverve den fornødne Oplysning.

Fra Brunlauggaard toge vi Hjem og undervejs besaae ieg et Stykke Bøxel-Jord, som Lieutenant[Bredal] har opdyrket og af de opbrudte Steen, der opfyldte hans Jord, ligesom Steenene endnu opfyldte den tilstødende Jord, opsat skønne Steengjerder. Af en næsten øde Plads har han gjort en indbringende Ejendom, og forsynet den

med smukke til Pladsens Størrelse passende Bygninger. Vejen til Frederiksværn er smuk, og endeel af Skoven kunne der med Fordeel opdyrkes, endeel vel ogsaa blive god Skov naar den frededes, endskjønt Frederiksværns og Laurvigs Naboelaug alletider vil udsætte den for Mis-handlinger af de nærboende.

Den 8de September. Vi besøgte Langestrands Kirke, i hvilken Provst Sass prædikede. Der var, saavidt ieg kunde tælle, ikkuns 12 Mennesker i samme foruden os, Provsten og Degnen, og den kan derfor vel undværes, og det ringe Personale finde Plads i Byens Kirke, der ikkuns til Højtider skal nogenledes fyldes. Til Middag havde vi et stort Diner hos Præsten, en god og vel-tænkende Mand.

Den 9de September. Vi anvendte denne Dag til at be-see Sverkholt, hvor man har den Hensigt at anlægge en Hammer. En betydelig Vandmasse haves her saavel til Tømmer og Kulleveeds Flaadning som til Hamme-rens Drivt. En nye Dam er opført, der er fæstnet paa den ene Side paa den Ejendoms Grund, som nu af Odels-berettigede er reclameret, og paa den anden Side paa den Grund, som er Odelsfrie, og hvorpaa Hammeren skal indrettes. At ønske er det, at man med den Odels-berettigede maae kunne affinde sig, om en billig Godt-gjørelse. Skovene, som kunne benyttes til denne Ham-mer, ere de betydeligste som henhøre under Laurvig, og udgjøre, efter det optagne Situations-Kart at dømme, vel ikke mindre end en dansk Qvadrat-Miil; og denne Skov, som Tiden ikke tillod mig at berejse, er hidindtil ikke bleven benyttet af de forrige Saugbrugs-Forpag-tere. Tvisten med Herr Peter Capel[en] ønsker ieg ogsaa i Mindelighed bielagt, da ieg vel troer, at man juridisk kunde vinde sin Ret; men hvad der kan vindes ved det Gode er bedre end ved Strid, og ieg haaber, at Grev Wedel vil slutte denne Underhandling til fælleds Til-

fredshed. Vist er det, at i begge Circumference-Acterne er Laurdal indført, og at Capel[en] aldri kan vente at faae noget leveret ud af Laurdals, Kongen tilhørende, Skov, hvorfor, om han ikke vil chicanere, han let maae lade sig foreene, naar ingen Pikkanterie indblander sig, hvilken ieg har søgt at rydde af Vejen. Fordeelen af Hammerens Flytning vil blive betydelig, ved Indskrænkningen af Skov-Forbruget, der, hvor hidindtil Skovene meest ere blevne medtagne. Derimod vil Ruejernets Transport fra Marsovn, en lang og vanskelig Vej, medføre en-deel Bekostninger.

Paa Vejen fra Sverkholt besaae vi *Romstad, Amund Nielsens* Opsidder-Part. Han staaer for 1 Sk $\text{L} \frac{1}{2}$ l L , har 2 Heste, 2 Køer, 12 Faar, saaer 12 Tdr. Havre, 1 Td. Byg, $\frac{1}{2}$ Skp. Hvede, lidet Boghvede, 2 Tdr. Kartoffler, 2 Skp. Hamp, 4 Skp. Hør. Han driver Jorden 6 Aar til 7 Aars Hvile, giøder 2 Tdr. Land, og siger at faae 4 a 6 Fold. Han har en god Opstue, det er at sige, en Stue i anden Etage til Stads og med endeel gode Klæder op-hængt i samme. *Halvor Larsen* staaer for $11\frac{1}{4}$ L L , holder 1 Hest, 4 Køer, 1 Qvie, 4 Faar; saaer 7 Tdr. Havre, 1 Td. Byg, 2 Potter Hvede, (naar her tales om Hvede, meenes altid Sommer-Hvede) 2 Potter Boghvede, $\frac{3}{4}$ Td. Kartoffler, 1 Skp. Hamp og 1 L Hør. Han driver Jorden 4 a 5 Aar, og lader den hvile ligesaa længe. Han giøder omtrent 1 Td. Land.

At ønske var det meget, at Boghvedens Udsæd, som aleene drives i det smaae, blev mere almindelig paa de Steder, hvor Jorden til denne Sæd er tjenlig, hvorved en Havre-Sæd kunde spares Jorden, og samme uden megen Pløjning blive taalelig vel tilberedet. Bønner, som næsten aleene saaes i Haverne, og som meget vel lykkes, var ogsaa at ønske, at de, hvor Jorden er god, nok maatte komme ind med Ærter og Vikker i Sæde-Ordenen. *Jens Larsen* $11\frac{1}{4}$ L L , har 1 Hest, 6 Køer, 2 Qvier, 10 Faar,

saaer 7 a 8 Tdr. Havre, $\frac{1}{2}$ Td. Byg, 1 Skp. Hvede, 2 Tdr. Kartoffler, 3 Skp. Hør, 2 Skp. Hamp. Giøder 1 Td. Land og har en god Opstue. Paa Marken saaie ieg Budeyer spinde paa Haandthene. At ønske er det, at, saasnart mueligt, i Grevskabet Laurvig Forbudet mod løse Hingster sættes i Kraft, da ingen Hopper nu kunne holdes, og ingen Føl avles, men alle Heste maae kjøbes.

Den 10de September. Vi toge igjennem Bøgeskoven i hvilken de gamle Bøge for en stor Deel ere toptøre, fordi Skoven paa en ufornuftig Maade er behandlet, og næsten allevegne, de tæt opvoxne Træer ere blevne blottede for Læ; men den unge Skov, som ieg anseer for at være fra 10 Aar til 30 Aar, er meget skjønt opvoxen under de gamle Træer i en Strækning paa Kongens Skov af omtrent 800 Tdr. Land og paa beneficeret og Selvejgrund omtrent 200 Tdr. Land. Dog synes endeel af samme at være Rodskud. Disse sidste 200 Tdr. Land, som støde sammen med Kongens Skov, maatte søges forbundne med samme imod Godtgjørelse og Betaling.

Sandeherred indeholder mange skjønnne og frugtbare Sletter, som kunne opdyrkes. Jeg besaae følgende Gaard. I *Vester Rostad*. *David Hansens*, $13\frac{1}{2}$ L $\text{L} \text{G}$. Han har 1 Hest, 6 Køer, 1 Qvie, 5 Faar, saaer 8 a 9 Tdr. Havre, $\frac{1}{4}$ Td. Byg, 1 a 2 Skp. Hvede, 1 Td. Potatos, 1 Kande Hamp, 1 Skp. Liin, driver Jorden i 4 a 5 Aar med 7 a 8 Aars Hvile indtil Qvik Roden er borte. Han har en skikkelig Opstue. Den anden Opsidder var ikke Hjemme. Jeg fandt hos hine den bedste Plov, ieg endnu har funden paa Grevskabet. Paa Vejen fandt ieg nogle faa onde Urter, de første som ieg har seet i Norge, ogsaa et par blaae Urter, begge Urter formodentlig hidbragte ved dansk Sædekorn. Vi besaae Sandefjords Kirke, der, endskjønt bygget af Træe, er meget smuk, og ikke uden Smag forsiret. Ogsaa besaae vi Skovridergaarden, der er ganske

skikkelig, men forsynet med alt for smaae Udhuse, og har en forliden Have. Til samme maatte vel henlægges nogen Jord til Hauger og Opdyrkning fra den nærmest til Sandefjord liggende Gaard, paa hvilken Lieutenant *Grønvold* skal af Rentekammeret have erholdt et Slags Løfte, endskjønt heele Gaarden burde have været anvendt deels til at forsyne Sandefjords Ladested med Jord, til større Fordeel for Indvaanerne, og den Kongelige Kasse, og deels til Skovridergaarden. Løftet bør eftersees, saavel som Betænkningerne, paa hvilke Rentekammerets Resolution er falden. Paa Gaarden *Houen Gulik Sivertsen* 1 Sk G 2½ l G . Har 2 Heste, 6 Køer, 2 Qvier, 6 Faar, saaer 12 a 13 tdr. Havre, ingen Byg, ½ Td. Potatos; driver Jorden i 6 a 7 Aar og lader den hvile i 8 Aar, faaer 4 a 5 Fold, saaer 2 Kander Hamp, 1 Skp. Liin. *Søren Hansen*, 1 Sk G , 2½ l G . Har 1 Hest, 6 Køer, 2 Qvier, 4 Faar, saaer 8 Tdr. Havre, 2 Skp. Byg, 3 Skp. Hvede, 3 Bismerpund Liin, 1 Bism G Hamp, 2 Tdr. Potatos, driver 4 a 5 Aar Jorden til 6 a 8 Aars hvile.

Den 11te September. Jeg havde Grevskabets Præster forsamlede, for med dem foreløbigen at aftale, hvor mange Skoler, faste og omgaaende, der ved Udskiftningen bør tages Hensyn til, og Amtsforvalteren opskrev Skoledistricterne saaledes, som de med Provsten ansaae dem hensigtsmæssige. De formeente med Grev Wedel og mig, at Kongen maatte bygge Skolerne, og at enhver Skoleholder burde have 5 Tdr. Rug, 7 Tdr. Byg og 8 Tdr. Havre efter Capitelstaxten af Districtet, og Kongen give 30 Favne Birk og Gran og 8 Tdr. Land. Til de omgaaende Skoleholdere skulde ingen Vaaning bygges, og dem aleene indrømmes et Huus. De angav ogsaa Tallet og Stedet hvor Jordemødrene burde ansættes. Til dem maatte et Huus med 4 Tdr. Land udlægges. Fattigvæsenet formeentes, ved de Fattiges Fordeling i Lægd, at være i saa god Orden, at ingen Forandring deri ansaaes

fornøden. Jeg besaae Langestrands Skole, af hvilken Bygningen er ganske hensigtsmæssig, dog Skolestuen til et stort Antal Børn forliden, og Skoleholderen for slet aflagt. Til denne, som er for Værkets Arbeideres Børn, maatte Kongen udrede herefter en større Løn end hidindtil. Nu har Organisten opsagt Skolen, og en Bogbinder-svend har maattet constitueres, endskjønt han aldeles ikke er skikket dertil, da Lønnen ikkuns er 120 rd., der nu er utilstrækkelig.

Den 12te September besaae ieg Overførster Wiinholts Boepæl paa Gaarden Unnersboe. Fra Gaarden er en betydelig Strækning borttaget til Exerceerplads. Jorden bestaaer meest af Sand-Jord, der ikke uden med Tiden ved megen Cultur og Bekostning kan blive indbringende. Det vil derfor være nødvendigt, at nogen bedre Jord fra nærmeste Gaarde, mueligen ogsaa en Strækning af det til Tømmeroplæg og Kullebund indtagne, der er større end det dertil kan bruges, og Exerceerpladsen tillægges Overførsteren, paa det at han ikke skal lide Mangel paa det, som han nødvendig behøver, naar Græsningen i Skoven, som han nu nyder, ham betages, hvilket til Skovens Cultur er nødvendigt. Hans Boelig er yderlig slet, og nødvendig maae noget endnu skee i dette Efteraar, for at mage det saaledes, at han og Familie kan boe der i Vinter. Overslaget, som af Kongen er bleven approberet, er nu ikke mere anvendeligt, da Priserne ere stegne langt højere, og Arbejdere har i Sommer ikke været at faae.

Jeg besaae den af Bergraad Petersen anlagte Canal jævnsides Glommen ved hvilken Brøtningen meget lettes og Hengselbrud afværges, da man til begge Sider af Canalen kan optage Tømmeret, og ved at fylde den med Tømmer efterhaanden som Tømmeret optages ved stærkeste Flom kan lette Hengslerne tilstrekkeligen. Oplaget af Tømmer er meget stort, men, efter Bergraadens

Sigende, dog ikke større, end at det i 4 a 5 Vintermaaneder kan opskjeres. En stor Deel af Pladsen staaer fuld af store Træestubbe af Træer, som for endeel Aar siden ere blevne afhuggede, hvilke nu ere til megen Hindring til Pladsens Afbenyttelse til Oplagssted eller til Jordbrug, og bør opryddes.

Vi toge derfra med Provst Sass til hans tilstødende beneficerede Gaard, paa hvilken ieg fandt en Plov fra Østerdalen, der har en bedre Muldfjeld, end de her brugelige, men dog ikke er at ligne mod Kammerraad Linds. Ploven er for lang, og har en Slæber, der staaer i Modsigelse med Stiverne, ved hvilke Plovens Gang er bestemt til en vis Dybde. Stilles den ved Slæberen højere eller dybere, maa den gaae paa Næsen eller paa Halen. Vi toge til Hovland, af hvilken Gaard $\frac{1}{4}$ drives af Bergraad Petersen til Værket. Derfra toge vi til Toftved, Bergraadens Gaard, paa hvilken han gjør mange Jordforbedringer ved at rydde. Paa Gaarden boer for nærværende Tiid en Snedker, der gjør meget gode Harper, dog uden Pedal. Hans øvrige Arbejde er ligesaa skjønt, som det der gjøres i Kiøbenhavn. Videre toge vi til Roelighed, som Generalmajor Staffeldt har faaet i Brug. Han er der i Arbejde med at bygge Udhuse og vil formentlig opdyrke megen Jord, som nu henligger ubenyttet, og som tildeels af forrige Grev Laurvig har været opdyrket, men nu igjen er begroet med Krat og Vandrygtet. Bygningerne paa Gaarden ere smaae og maadelige. De skjønne Bygninger bleve efter Grevens Død nedrevne og solgte.

Vi toge til Løve Myren, der ligger til Løve, Skalleberg og..... Gaarde, og af hvilken omtrent den halve Deel er udgravet, men Arbejdet er nu standset og beroer, saavidt ieg erindrer, paa Rentekammerets nærmere Resolution. Ingen Tvivl kan være om, at Arbejdet og Bekostningerne jo vil være vel anvendte. Herfra toge vi

til Store Myren, der er betydeligen større end den førstnævnte, men paa hvilken ikke Haand er lagt, tildeels ogsaa derfor, fordi Wittersøe Bøxel-Saug sætter den under Vand, og omtrent saa megen dyrkelig Jord, at tre Gaarde paa samme kunde opbygges. Øster Wittersøe staaer for $1\frac{1}{2}$ Sk $\text{\textcircled{U}}$, der holdes 2 Heste, 6 Køer, 1 Stud, 1 Qvie, 8 Faar, og saaes 8 a 10 Tønder Havre, $\frac{1}{2}$ Td. Hvede, $\frac{1}{2}$ Td. Byg, 1 Bismerpund Hør, 2 Potter Hamp, der er en god Humle-Have. Til 3 Tdr. gjødes og Jorden faaer 4 a 6 Aar Hvile og Drivt. Man maae enten søge at afhandle Saugen fra nærværende Besiddere, der neppe høster en forholdsmæssig Fordeel mod den Skade, Saugens Opdæmning anretter, eller i modsat Fald, om ingen Afhandling kan treffes, søge at bestemme et rimeligt Flademaal, og ved Bøxelledighed lade denne og flere lignende Sauge indgaae.

Det heele Kiøling Sogn har mange Sletter og gode Jorder, og det har i sin Sognepræst*) en ivrig Landmand, der søger paa mueligst Maade at fremme Agerdyrkingen. Han har foranlediget, at en overmaade stor Kartoffel-Kjelder til Sognets Nytte er bleven opbygget, i hvilken der er Afdelinger til hver Familie. Generalmajor Staf-feldt har bidraget til dens Opbygning, ved at tillade Jægerne at gjøre Haandarbeidet. Herr Stephansen er en Søn af Justitsraaden i Kjøbenhavn, der var ansat ved Tontinerne. Vi spiste hos ham i et stort Selskab. En Ulv har forrige Vinter havt den Dristighed, at forfølge hans Gaards Hund, ind i et af Husene, og at gaae op af Trapperne, og tage den ned med sig fra anden Etage.

Den 13de September. Vi besaae det af Bergraad Petersens nye anlagte Teglværk, til hvilket han, lige saalidt, som til det store Skibs Opbygning i Arendal, har indhentet Rentekammerets Samtykke, hvortil ieg nu har

*) Stephansen, Nils S. L.

opmuntret ham, og bedet ham om for Eftertiden at handle forsigtigere. Teglovnene er meget hensigtsmæssigen anlagt, og kan ikke fejle at svare Regning, da den har Leer og Sand i Nærheden. Transporten til Vands og til Laurvig er ubetydelig, og man har stor Mangel paa Tag- og Muursteen. Her bruges ogsaa Former, ligesom i Hakkedal, til at sætte under Tagstenene, saalænge de tørres. Jeg lovede at sende Arbeids-Tegning til Eltvoggen, som jeg holder for at være bedre end Eltemaskinen med Knive. Vi fandt, at alle Fjelde bestod af Labradorsten, og at meget store og stærke Blokke af fast Steen kunde ventes udhugne af Fjeldene i Nærheden af Laurvig. Vi besaae nogle nye Barakker til Arbejderne, som ere ret gode, og af hvilke flere behøves for at gjøre deres Kaar blidere.

Derfra gik vi til Snedkerværkstedet og Tørkehuset, som alle er nye opbyggede og hensigtsmæssige. Vi saae Ankere paa 16 a 1800 \mathcal{R} smede, en Industrie til hvilken Norge under Krigen meget trængte. Smedene synes at være af Einar Tamperskialvers Slægt, og gjøre Arbeidet med megen Behændighed. Det skal ogsaa meget vel betale sig. Paa Spigerhammeren arbeidedes ogsaa med megen Færdighed og Spigerne vare skjønne. Man smeder i et andet Værksted Plader, af Mangel paa Valdseværk, der her ikke burde savnes. Pladerne blive tykkere og ujævnere, end naar de valdses, og en betydelig Deel maae afskjeres for at gjøre dem fiirkantede, og man spilder saaledes Jern og Arbeide, for at gjøre mindre gode Plader. Den ene Marsovn er i Gang, og gjør rimeligviis sin sidste Campagne, den anden er i saa slet Stand, at den ikke mere kan bruges. Den høje Tiid er det derfor, at med den nye Marsovn begyndes, og med Arbeidet hastes, saameget mer som Mosse Værk er i samme Tilstand, og man derfor ikke nu er i Stand til i Norge at støbe Kanoner. Det ene Boreværk er gammelt,

det andet i fuldkommen Stand, og begge ere horizontale. Boer-Spaanerne blive sammenltede med Leer, og hensatte i Kasser, hvorved det bliver mueligt at tilgodegjøre dem. Vandrenden til Saugen er betænkt endnu i Aar om mueligt at gjøre nye, da den er aldeles forfalden, og alle Vegne slipper Vandet igjennem. Residentsbygningen har ieg allerede sagt ikke at være saa stor, som ieg havde formodet den at være, og at den er endeel forfalden. Haven til samme derimod er meget stor, og, saavidt ieg kan skjønne, vel 6 Tønder Land stor og overmaade vel beliggende til en botanisk Have, om her skulde indrettes et Universitet.

Hospitalet er stiftet af Dronning *Anne Sophie* og af Grev *Laurwigerne*. Det er en skøn grundmuret Bygning, som for endeel ikke bruges, da man nødes til at lade Pladse staae aabne, for ikke at lade de antagne Lemmer sulte ihjel.

Den 14de September. Da Malningen med Oliefarve nu er saa dyr, saa lovede ieg Bergraad Petersen et Exemplar af Afhandlingen om Melkemaling. Vi toge Stedet i Øjesyn, paa hvilket den nye Marsovn skal opbygges, som dertil er meget beqvem. En temmelig betydelig Dæmning er ført ud i Søen, for at gjøre Havnen bekvemmere, og den er bleven fordybet ved Opmudring, hvortil Bergraaden har faaet laant Maskiner fra Frederiksværn. Da man tillader Byen at benytte denne, Grevskabet tilhørende, Havn, saa er det nødvendigt, at man forebygger, at den ikke vinder Hævd paa sammes Brug, og at man derfor lægger en lille Afgift paa de Skibe, som løbe ind i samme. Her bygges ogsaa store Baade til Værket, der synes at være meget vel byggede. Saugene ere ligesom det øvrige temmelig forfaldne. Jeg fandt den Uorden ved dem, at man havde lagt Stopperne tilbage, hvorved Snittene maae blive ujævne, og Arbeidet, fordi Saugstokkene da ofte gaae tilbage, sinkes.

I Provianthuset, der er en betydelig Bygning, er Trappen meget stejl, og bør forandres for Arbeiderne, der med fulde Sække skulle gaae op og ned af den. Lufttræk mangler ogsaa aldeles, hvorved Kornormen, af hvilken alle Vegne i Tømmeret findes Kiendemærker, bliver saameget vanskeligere at udrydde. Forbedringen vil ikke blive bekostelig og er nødvendig. En Indretning til Korntørring saavel i Laurwig, som i Frederiksværn vil være nødvendig for at forebygge Kornvarenes Fordærvelse og til Laurwigs Magazin behøves Vindharper, der ganske mangle. Proviant-Forvalteren boer ikke langt derfra, og har et meget godt Huus at boe i, og en smuk Have med dejlig Udsigt til Havnen og Byen. Den nye Mølle er næsten færdig, og vil afhjælpe Mangelen paa Sigtemeel i Byen og Omegnen. Den synes at være vel bygget. Bergraad Petersen havde i Grevens Tiid kjøbt et Maltgjørerie, som ligger midt i Værkets Bedrivt, og burde tilhøre Kongen. Forvalterhuset, som nu beboes af adskillige Betjente, er en ganske god Bygning. Om Eftermiddagen havde ieg og Grev Wedel en Conference med Bergraaden, for, saameget mueligt, at gjøre os bekendte med alle Værkets Indretninger, Forholdet med Betjentene og Regnskabsvæsenet.

Den 15de September. Jeg fortsatte Grev Wedels og mine Conferencer med Bergraaden, Amtsforvalteren, Overførsteren og Major Olsen. Jeg gik derefter ud med mine Døttre, for at besee det saakaldte Jomfruebuur, hvori foregives, at i Oldtiden Jomfruerne skjulte sig, naar Kjemperne sadde og drak. Jeg anseer det for at være et Alter, fra den hedenske Tiid. Bergmester Steenstrup androg Nødvendigheden, for ikke at standses med det Kongsbergske Værks Indretning, at strax begynde med den nye Hammers Bygning, da ellers naar Mandskabet, han nu havde ved Bygningerne, engang blev forløvet, det ikke igjen vilde kunne faaes tilbage. Jeg raa-

dede ham da, at begynde, men strax derom at gjøre Indberetning til Rentekammeret, for at bevirke Kongens Resolution til Bygningen. Vi havde et stort Diner hos Amtsforvalter *Falch* og efter samme fortsattes Conferencen.

Den 16de og 17de September anvendtes ganske til de ommeldte Conferencer.

Den 18de September ligesaa, og vi fik et stort Diner hos General Staffeldt. Skolebørnene saae vi gjøre nogle gymnastiske Øvelser.

Den 19de September forlode vi Laurvig. Paa Vejen til Horten fandt ieg i Jarlsberg Grevskab, ligesom i Laurwigs, megen udyrket, let dyrkelig Jord, men Velstanden almindeligen endeel bedre, dog langt fra ikke som Øster og Nord paa i Norge. Her fandtes ogsaa nogle Frugttræer ved Gaarden, der ved Laurwigs Grevskab ere en Sjeldenhed; ogsaa saae ieg et Sted 2 Biestader. I Granneskovene saaes mange Pletter med tørre Træer i Skoven, i hvilke Jorden var god og Træerne ikke gamle, hvorfor højstrimeligen *Dermestes typographus* også der har forvoldet denne Tørhed. I meget stilt Vejr kom vi med god Vind over Vandet ved Horten paa Fartøjer, som ere meget vel indrettede til at holde Søe med Passagerer, men aldeles ikke til at overføre Kareter og Diabler, hvilke maae sættes tværs over Fartøjerne og derved give saadan Bovenlast og ved Modvind tage saamegen Vindfang, at det er umueligt, naar ikke alting fjøjer, at føre dem over Vandet.

Paa den Laurvigske Side ere alle Fjeldene Sionit; paa hiin Side af Vandet ere de Porphyrrarter af forskjellige Farver og Texturer. Ved Færgestedet selv er denne Steenart meget smuk, men endeel forvittret. Natten tilbragte vi i Moss, og toge Natteleje hos Agent Sem, der tog meget venligen imod os. Paa den Jarlbergske Side ved Horten forlod Grev Wedel os, og i Moss Bergraad

Petersen, om hvilke begge ieg haaber, at de vil komme til at harmonere sammen, endskjønt Petersens Uvenner, fra hvilke han har vindiceret endeel af Grevskabets Rettigheder, Kjøbmænd og andre søge at opvække Mistanke hos Greven om Petersens Retsindighed, og den Vane, denne i Grev *Ahlefeldts* Tiid er kommen i, at raade ene paa Grevskabet, og uden at indhente Resolution gjøre de vigtigste Foranstaltninger vanskeligen af ham vil glemmes, og let vil kunne give Greven og Collegiet grundet Anledning til nogen Misfornøjelse. Men ieg kjender ham og Greven ikkun som Mænd, der ere ivrige for Kongens Tjeneste og af retskaffen Tænkemaade. Med denne haaber ieg at alle Anstødssteen med Tiden ganske vil forsvinde, og Laurvig blive det, hvortil Naturen giver Anledning, en skjøn Klenodie i Kongens norske Krone.

Den 20de September. Første Gang kom vi om Natten igjennem Moss, og ieg var nu forundret over de mange nye Bygninger, som der opføres. Et gammelt Project er her at grave en Canal igjennem en Jordtunge, der bestaaer af Sand, hvorved Skibsfarten til Moss meget vilde lettes, men da ikkuns 3 Skibe høre til Staden, saa maae meget tvivles om Tidspuncten er kommen, i hvilken dette Foretagende er hensigtsmæssigt. Vi kom igjennem meget skjønne Egne, igjennem god ung grøn Skov, og derefter igjennem ødelagte Skove, som ikke vare opdyrkede til Agerland, og endeligen igjennem taalelig god ung Skov. Fra Carlshuset kom vi igjennem bestandig afvexlende ung Skov, Braater i den unge Skov, som var saa ung, at ingen naturlig Besaaening kunde ventes af de omstaaende Træer, og ødelagte Skovpletter. Høsten var meest tilendebragt. Plovene fandt ieg at have den Fejl, at de ikke tilstrækkeligen omvelte Furen. I Kornstakkene var i Midten opsat en Stang, der skal tjene til at holde dem stive imod Blæsten. Vi kom igjen-

nem endeel dyb Sand, der gjør Vejen meget tung. Nogle store Granne saae vi borttørrede, rimeligviis angrebne af Dermestes typographus. Alle Gran viiste en skjøn Væxt. Langs Glommen saae vi mange Leerfald.

Vi spiste til Middag i Hafslund, hvorhen Kammerherre Rosenkrantz hadde innbudet os, og hvor vi forefandt og toge Afsked fra endeel værdige Mænd, som paa vores Henreise havde viist os Høflighed. Her gjentog ogsaa begge Fogderne Foltmar og Radich til mig, i et næsten fortvivlet Sprog, deres Klager over Mangel paa Udkomme. Klagerne gik mig igjennem Hjertet, da de begge ere erkjendte retskafne Mænd, der ved deres gode Forhold meget under Krigen have formindsket den Nød, som den medførte for Indvaanerne av deres Fogderier. Natten tilbragte vi i Vestgaard.

Den 21de September. Vi forlod Norge, og de øde Egne, som vi kom igjennem i Sverrig, kontrasterede meget mod dem, som vi saa nyeligen havde forladt i Norge. Dog fandt vi paa endeel opdyrkede Agerpletter den fremspirede Rug allerede at skjule Jorden, hvilket vi ikke havde fundet i Norge. Ved at nærme sig Qvistrum, forskjønnede Naturen sig, og vi toge der Natteleje.

Den 22de September. Vi fortsatte Reisen til Holmen, der ligger i en smuk Egn. Med mine Døttre gik ieg hen til Grevinde *Mäklins* skjønne Gaard, Røm kaldet, der er omgivet med meget skjøn Eege- og Bøgeskov, i hvilken der er meget dejlige Promenader, der føre til et betydeligt Vandfald. Paa hiin Side af samme seer man mange velbyggede Huse; men Mørkningen, som indbrød, hindrede os fra at see os om, saa meget som vi havde ønsket. Holmen er det bedste Vertshuus paa heele Vejen, men dyrt.

Den 23de September. Vi kom forbie den ødelagte Baahuus Fæstning, hvis store Ruiner ere meget malerisk skjønne. I Kongsbakke toge vi Natteleje. Nær ved samme

brak vi Bommen paa Chaisen, men vare lykkelige nok til at faae den sammenflikket, uden at sveise den, saaledes at den kunde udholde den øvrige Reise.

Den 24de September. Undervejs saae vi mange Knipplinge-Gjerder, som man her, ligesom fleere Steder, anseer for at være gode til at frede, da Kreaturene frygte, at Stenene skulde rulle ned paa dem, og som ere de mindst bekostelige Steengjerder. Her bruges endeel meget brede Vogne, paa hvilke Haugerne ligge langt ud over Hjulene, der ere meget lave. Jeg kan ikke indsee, at de kunne være lette til at frembringe stort Læs, aleene til at transportere Kul kunde de være gode. Vi fandt paa endeel Heeder, Hede-Tørvene satte i Bunker og antændte, for at sætte disse hidindtil udyrkede Strækninger under Kultur, paa hvilke nu mange Udflytter-Gaarde opføres. Denne Operation kalder man i England to pare and to burn, og er meget nyttig. Natten tilbragte vi i Falkenberg.

Den 25de September toge vi Natteteleje i Engelholm, den 26de i Helsingør, hvor Gehejmerraad Numsen havde den Godhed at give os Natteteleje, da der ingen Plads var i Vertshuset, og den 27de kom vi tilbage til Kiøbenhavn, og fuldførte vores store Reise saa lykkeligen som muligt, uden at noget Uheld var tilstødt os, og i et Aar, i hvilket en almindelig Frugtbarhed forskjønnede alle Egne, og oplivede hos Indbyggerne de blideste Haab.

Gud give nu at Reisen maae kunne blive nyttig, som den har været behagelig.

KOMMENTARER

Side:

Frontispiece: Malt av Hans Hansen, ikke som anført i Rev.Pap. I. Velvilligst stillet til disposisjon av Reventlow-Museet, Pederstrup v/ direktør, dr. phil. V. Thorlacius-Ussing.

1. *Den svenske mil* var 10.688 meter.
2. *Leopold v. Buchs* «Reise durch Norwegen und Lappland» [1806-08] utkom i Berlin 1810.
3. *Ods herred*. På Nordvest-Sjælland, det minst fruktbare herred i Holbæk amt.
- 5-6. «*Rigsgjeld*». Ved nyordningen av det svenske pengesystemet i 1776 opphørte for alltid ikke bare den 150-årige kobbermyntfoten, men også hele den gamle regning i daler (og dens underavdelinger). Ny pengeenhet ble *riksdaler*, som nå etter 200 år igjen fikk plass i det innenlandske pengesystem og vel å merke med uforandret sølvgehalt. Riksdaleren, som ble inndelt i 48 *skilling* à 12 *runstycken*, ble kurantmynt, ikke bare verdimåler og handelsmynt.

Denne sølvmyntfot varte imidlertid denne gang bare 12-13 år (1789). Riktignok forble hovedmynten sølvriksdaleren — sågodtsom den samme like til 1855. men priser ble som regel ikke uttrykt i denne mynt, som fra 1835 offisielt ble kalt *riksdaler specie* til forskjell fra de betalingsmidler som var de sirkulerende. De eneste betalingsmidler som spilte noen større rolle var nemlig sedler. Heller ikke seddelmynten var enhetlig, resultatet ble en ny utgave av den forvirring som hadde forekommet før 1776 mellom betegnelsen «daler sølvmynt» og «daler kobbermynt».

Den nye overutstedelse av sedler som begynte 1789, gjaldt nemlig — i motsetning til sedlene fra 1720-72 og på grunn av de dårlige erfaringene fra dengang — ikke de sedler Riksbanken utstedte, bankomyntet, men et nytt slags sedler, en statspapirmynt som fikk navnet *riksgäldssedler*. I begynnelsen var bankosedlene likeverdige med samme beløp i sølv, mens riksgäldssedlene sank raskt i verdi jevnført med sølv og bankosedler. Derved fikk man den kjente skilnaden mellom *riksdaler riksgälds* og *riksdaler banko*.

Ved en ny pengesaning i 1803 ble riksgäldssedlene nedskrevet til $\frac{2}{3}$ av sin navneverdi, og det ble skapt en fast norm mellom riksgäld og banko, forholdet 1:1½. Også i overført mening brukte man uttrykket «å betale i banco», d.v.s. med 50 % tillegg. Viktig er og at lån i den ene seddelsort ikke kunne betales i den annen.

Fra og med 1803 opphørte bankomyntens uavhengighet av det øvrige pengevesen, og den langt sterkere økning av seddelmassen som satte inn i 1808, gjaldt framfor alt bankomynten. Nå begynte et voldsomt fall i den svenske seddelmynts verdi i forhold til sølv. Det inntrådte en inflasjonsperiode som varte helt til ca. 1830. (Heckscher: *De svenska penning-, vikt- och måttssystemen*. Sthlm. 1941, s. 13-15.)

Trollhättekanalen var under arbeid 1794 -1800 og for å være nøyaktig beløp anleggsutgiftene seg til 369.472 Rdl. 44 skill. 7 r.st. Aksjene var på 100 Rdl. og i løpet av 14 dager ble tegnet 765.200 Rdl. Dette var langt mer enn nødvendig til byggearbeidet og bare 382.600 Rdl. ble opptatt i bygningstiden.

(Beskrifning öfver Trollhättan, och dess Slussverk. Sthlm. 1817, s. 32, 41.)

Grev Ekeblads sluse den øverste av de gamle sluser, sprengt gjennom Malgø, med 26 fots vannfall, ferdig 1754. *Ekeblad, Claes* (1708-1771), greve, riksråd og kanslipresident. Sammen med grev *Tessin* fikk han i oppdrag å utføre slusearbeidet.

Polhems sluse nedenfor denne. *Polhem, Christopher* (1661-1751), grunnleggeren av svensk mekanikk, mannen som mot slutten av Karl XII's tid kastet fram ideen om slusene.

Elvius-slusen ligger sør for Helvetesfallet. Den var tenkt gitt samme dimensjoner som Ekebladslusen, men ble ikke fullført. *Elvius d. y. Pehr* (1710-49). Elvius var elev av Chr. Polhem, som var farens studiekamerat og venn, begynte som auskultant i Bergskollegium 1738 og hadde i oppdrag av rikets stender å utse høvelige steder til vannkraftverk; 1744 sekretær i Vetenskapsakademien og sekretær i direksjonen for Trollhätte Kanalverk 1747. (A. F. Skjöldebrand: *Descriptions des catharactes et du canal de Trollhätta en Suède*. Sthlm. 1804, s. 26, 31.)

- Gäddebäck* var en eiendom under Onsjø fideikommiss i Västra Tunhems socken, Älvsborgs län. Eiendommen ligger like nord for Trollhättan. Iflg. medd. fra SLA viser jordeboken 1805 at eieren er friherre *Erik H. V. Haij*, som forøvrig siden 1810 18/12 var oberst for Bohusläns regimente. (Elgenstierna: *Svenska Adelns Ättartavlor III* 417.) Friherren deltok i felttogene mot Norge 1808-09, 1813 og 1814 og er identisk med den omtalte oberst Haij hos Linvald: Chr. VIII, II 103 og S. H. Finne-Grønn: *Slegten Michelet Kri.a* 1919 s. 139.

Kvistrum bro har gang på gang vært et sentrum ved nordiske oppgjør. Det var tilfellet under revansjekrigen mot Sverige i 1659, under Gyldenløvefeiden,

i den store nordiske krig, og under den lille krig i 1788 sto den eneste krigsbegivenhet her.

«*Lagteværk*»: Lafteverk.

8. «*I Krigens Tid*»: Krigen 1808-09.
11. «*Skippund Tunge*»: Skippund har siden middelalderen vært handelsvekt i Norden. (1 skpd. = 20 lispund, i Sydvest-Norge 24 lispund). Enheten var 185.17 kg, i Sydvest-Norge 148.14 kg. «*Tunge*» angir (som regel faste, ikke flytende) varer som korn, malt etc. Gårdene kunne bli skyldsatt etter sin grøde i «skippund tunge».
«*Det Ankerske Fideikommis*»: Bernt Ankers (1746-1805) veldige forretning ble etter hans død — han var barnløs — omgjort til et fideikommis, som besto til 1819, da det måtte innstille sine betalinger. Fideikommisset eide bl. a. Moss jernverk. (Coldevin I 240).
12. *Skytsjordet*: Da gården lenge var skyss-stasjon, oppkom denne form istedetfor Skisjordet. (NG II 67.)
«*mine Sønner*»: De to sønnene som er med, er *Ernst* og *Einar*. (Axel Kielland: Fam. Kielland. Chri.a. 1897, s. 290.)
15. *Ploggen*: Jfr. F. Valen-Sendstad i Maihaugen 1947-49, s. 101-126, og min kommentar til s. 65.
17. «*compendieus*»: compendiosus (lat.) = fordelaktig.
Valkemølle: (vann-)mølle med stampeverk til valkning.
Valkning: Under tilsetning av forskjellige valkemidler, særlig såpe, alkalier, valkejord blir tøyene underkastet stampning eller gnidning.
Dermestes typographus har det norske navn *granbarkbilleren* eller «typografen». Den figurerer dessuten i litteraturen under navnene «boktrykkeren» og «8-tannet granbarkbille». Siden 1811 har den flere

ganger skiftet slektsnavn: til *Bostrichus*, *Tomicus* og *Ips*. Den heter altså idag *Ips typographus*.

Arten er vanlig overalt i eldre granskog og er påvist over hele landet unntatt Troms og Finnmark fylker.

Typografen ansees ikke idag for å være så farlig for skogen som man antok i 1811 og senere. Det er først etter langvarig strid mellom entomologer og forstmenn i 1840-50-årene og fremover at dette spørsmål er blitt avklaret. (Jfr. Melding om skadedyr på skogtrærne i 1942-1947. Oslo 1949, s. 2 og Norges Dyreliv IV 136) (Iflg. medd. fra statsentomolog T. H. Schøyen.) Jfr. også: Vargas-Bedemar: Reise nach dem hohen Norden (se nedenfor) I 272.

17. «*Evenstads Svoger*»: Reventlow sikter til Anders Gjermundsen Møkleby som var gift med Anne Olsdatter Evenstad (1742-1777), søster av Ole Olsen Evenstad (1739-1806), far til den nevnte Evenstad (Eidsvollsmannen). (A. Fosvold: Bygdebok for Stor-Elvdal. Hamar 1937.)
18. «...over *Mora-Bierget*»: Statsministeren følger altså og naturlig nok den gamle kongevei.
19. *Grev Vargas* har utgitt «Reise nach dem hohen Norden... 1810-1812 u. 1814. Fr.furt am M. 1819 — Alt i 1809 hadde Reventlow truffet ham i København. (Rev.Pap. I 141.), men traff ham neppe på reisen. Grev Vargas var i Foldal 1811 18/2, og 3/6 var han kommet helt til Alstahaug (DRA Pr.a. Schimmelmänn pk. 44: grev Vargas' brev nevnte data).
Om grev Vargas og Reventlow jfr. Linvald: Chr. VIII, I 174.
Prest på Rørås 1811 var Svend Lauritsen Aschenberg.
22. *Ungerske*: ungarske.

Vaskeherd: skrånende, vannoverrislet flate, hvorpå malmpulver sorteres.

«*Zekken-Huus*»: Zechenhaus (ty.) = bergstue, arbeiderbolig ved en gruve. (Iflg. medd. fra dr. philos Hallfrid Christiansen.)

Kongens gruve ble «oppdaget» 17. mai 1657 og var i drift hele tiden siden. (Iflg. medd. fra Johan Falkberget.)

23. «*Frysihjelbakke*»: «Frysihæl» er en snaublåst rabb, ca. 500 m. sør for Arvedalsgruven som ligger noe nedenfor Kongens gruve. Den tragiske hending Reventlow sikter til, er muligens den fra februar 1810 da to mosekjørere «la seg inntil lassene, i ly for snøstormen fra nord; da de ble funnet ihjelfrosne, lå de og holdt tømmene i hånden, hestene klarte seg». (Iflg. medd. fra Johan Falkberget.)

Å simesette eller simetrekke hester: Simi (norr.) = tau eller reip. Simesette eller trekke simer på et dyr, er å trekke tråder, oftest hestetagl, inn under huden på dyret. Inntil midten av forrige hundreår var sime-trekking en alminnelig metode ved behandling av forskjellige lidelser, f.eks. kverke (kversill) hos hest. I nærheten av det betente sted ble en skaftenål med kraftig øye stukket inn gjennom huden, ført et stykke under skinnet og ut igjen. En sime ble så satt inn i skaftenålen og trykket inn under huden når skaftenålen ble ført tilbake igjen. Simen ble gjort så lang at den raget 1 tomme eller mer ut av huden på begge sider. Den kunne derfor beveges fram og tilbake i såret. En trepinne i hver ende holdt simen på plass. Simetrekking har også vært brukt ved kroniske, ikke infiserte betennelser i ledd og andre steder for å akuttere disse, idet en ved sime-setting i nærliggende områder skaper øket blodtil-

strømning. Man mente at simetrekkingen førte til en raskere helbredelse av mange lidelser, og simesettingen ble brukt enkelte steder i Norge til ca. år. 1900. Det har vært nevnt at simetrekkingen skulle forøke blodtilstrømningen og fagocytosen, utvanningen av hvite blodlegemer i de betente områder, og dermed virke helbredende. Det er vanskelig å si hvilken realitet som ligger bak denne behandling. (Iflg. medd. fra prof. Per Slagsvold.)

23. *Garing*: omsmelting av kobberet for å brenne bort urenheterne, først i flammen, dernest ved en raffineringssmelting for å redusere det kobberforilte som er dannet. (Nå erstattet av konverterprosessen.)
Platthammer: hammer med meget bred og plan bane, verk hvor hamring med p. foregår. (Tolga.)
24. *Præcipice*: praeceps (lat.): stup, styrting.
25. *Pilotere*: ramme peler ned i jorden.
26. «*Perouet og Vibeking*»: Sikter til verk av den franske forsker J. Rodolf Perronet og den tyske Carl Friedrich von Wiebeking.
«*Colsmansk Samling*»: henspiller tydeligvis på et medlem av familien Colsmann. De to mest kjente av den er Colsmann, Johan Heinrich (1738-1790), prest (fra 1771 i Kbh.) og sønnen Colsmann, Johannes (1771-1830), lege, professor, generaldirektør for kirurgien. Iflg. medd. fra overarkivar dr. theol. Bjørn Kornerup, Kbh. var sønnen kjent som samler, jfr. katalogen Bibliotheca Colsmanniana. Hafn. 1831. «Innholdet synes noget broget».
27. *Grev Schmettows landsted*: Rotvold.
28. *Skotrokk*: Hånd- eller skotrokk var den opphavlige spinnemetode. Først senere kom trårokken.
28. *Grev Trampe og general von Krogh*: Om forholdet

mellom dem jfr. Jac. S. Worm-Müller i HT 5. R. III; Linvald: Chr. VIII, II 79-81, Knut Mykland: Trondheim bys historie III s. 79-81. Tr. 1955.

29. *Christen Grams personalia* iflg. medd. fra byfogd Harald Gram, Oslo.
30. *Segel*: sigd.
31. *Om Rønnows folkeopplysningsarbeid*: DRA Pr.a. Chr. H. Pram: Rønnows brev Opdal 1809 12/9.
31. *Beskeler*: opph. tysk betegnelse for en hingst som brukes til bedekning.
32. *Gedrungen*: tettbygd.
Landhavre: floghavre, svarthavre.
33. «*Fidtsteen*»: fettstein er forskjellige mineraler som er likesom fettete å ta på eller har en oljeaktig glans.
«*Toldsted i Vang*»: Det er meget vanlig å se formen Vang brukt om Vågå. (Iflg. medd. fra førstearkivar Jan H. Olstad). Vang har forøvrig ingen gård Toldstad; å sende stein fra Vang til nord i Gudbrandsdalen ville være to carry coal to Newcastle.
«*tvermoden*» dial. for tvemoden: uens modent, plettvis moden og plettvis umoden. (Da.O.)
34. «*Krumholtz Kiefer*», d.v.s. *krumholtfuru* eller *krumfuru*: bergfuru (*Pinus montana*).
«*Star*»: Stav (norr. Stafr).
Orgelet på Moshus var bygget av Tosten (Torger?) Halvorsen Moshus (f. ca. 1775), første organisten i Ringebu. Det har stått på Moshus helt til vår tid, riktignok noe defekt, men i de siste år er det blitt ødelagt. (Iflg. medd. fra bonde Tor Ile, Hunder; om Tosten Moshus som tonedikter og felespiller, jfr. Pål Kluften i Nationen 1923 23/6, Aftenposten 1923 6/7 og i Gudbrandsdølen 1930 28/6).
Gjestgiverens datter var Kari Trondsdatter (f. ca.

1792) «som skulle vera så overlag musikalsk», men ble syk straks etter faren hadde kostet orgelet på henne. (Husmann under Moshus, Even Svingen (1849- ?) til Tor Ile. Datterens navn og fødselsår fra RA Folketell. 1801.)

«*Jonsons Bog*»: *John Johnstone: Account of the most approved Mode of Draining Land, according to the System practised by Joh. Elkington; with an App. Edinb. 1797.* — Reventlow kjente denne muligens ved grev *von Podewils* tyske oversettelse. Berlin 1799.

35. «*I Ringsaker i Nærod*»: I Ringsaker finnes en gård Narud, ellers er det vel Nærensjøen som ligger til grunn for navnet her. — Under gården Narud flere sandsteinsbrudd. (Helland IV 53)

Steilsten: steinart som brukes til den innvendige mur eller til bunnstein i høyovner.

36. *Herschel, Frederick William* (1738-1822), engelsk astronom. Ute av stand til å kjøpe seg en kikkert begynte han å slipe speil og greidde i 1774 å lage det første større speilteleskop; han innledet speilteleskopenes tidsalder.

«*Dollandske kikerter*»: Dollond, John (1705-61) engelsk optiker som ved autodidaktikk ble en av sin tids ledende konstruktører av kikkerter med akromatiske linser. Han var den første som greidde å fremstille kikkerter som gjenga virkeligheten fri for fargespredning.

Compensations-Peduler: pendelstangen har en beholder med kvikksølv slik at ved temperaturvariasjoner forblir tyngdepunktet konstant. — Pihls konstruksjon nå på Astrofysisk Institutt, Blindern (Iflg. medd. fra cand. real. Truls Ringnes.)

Om Carsten Anker og Reventlow: jfr. Axel Linvald: Chr. VIII, I 201.

Strengtflytende: vanskelig å smelte.

40. «*Boutteille-Fabrik i Jevnager*»: Hadelands glassverk ble anlagt på Mo gårds grunn i 1762. Gården eides av *Christopher Moe* (1725-1773) som i 1765 forpaktet bort gårdparten *Torbjørnrud* til verket. Moe var oppsynsmann for verket og utnyttet så godt han maktet de muligheter som fantes til beste for de arbeidsledige. Han begynte med å drenere myrer og var også ellers en foregangsmann. Mo døde ugift, og gården ble solgt til svogeren *Stener Stenersen* (1721-1780); etter ham gikk gården over til sønnen *John Stenersen* (1752-1806) hvis hustru *Karen Tanche Anker Borch* (1759-1837) drev gården etter sin manns død. «Mor Mo» ble hun kalt, og en mor var hun for alle fattige. (Coldevin). — Det er ikke helt klart hvem Reventlow her sikter til. Høyst sannsynlig har han fått høre om *Christopher Moe* og så kontaminert dette med meddelelser han har fått om eiendomsforholdene. Hadde han ikke skrevet «Herr. .», ville det vært naturlig å tenke på «Mor Mo», som det jo er påfallende at han ikke nevner. — På *Torbjørnrud* bodde glassverkets folk, fra 1794 den nye bestyrer *L. A. Hammer*, en tid også *H. H. Kloumann*. (Coldevin II 72-73).
41. «*Slagsteen*»: steinlignende slag (NRO), jfr. s. 89. Slaggstein bruktes tidligere også ved bokbinding (for sammenbanking av arkene).
«*Graner*»: Det riktige navn på denne driftige hannoveraner er *Grauer*. (RA Folketelling 1801 Bærum, Coldevin I 216-217.)
42. «*Overberghauptmanden*»: *M. T. Brünnich*.

Den håpefulle unge Klem: Hyttemesteren hadde fire sønner: 1) *Johannes Michael* (1794-1821) ble materialforvalter; 2) *Christian Frederik* (1797-1817) døde som bergstudent; 3) *Jacob Luth* (1800-1832) ble hyttemester og 4) *Gottfred* (1802-1892) ble gruvebestyrer og vei-inspektør. (Evy Klem: *Fam. Klem*. Oslo 1933.) — Rimeligvis sikter Reventlow til den nesteldste.

44. *Skogene ved Kongsberg*: RA Kart BS II 2: Kart over Sølvverkets skoger og de kongelige skoger Sølvverket bruker, 1806 31/1 C. L. Boeck; jfr. BS I 17 og 20.

«*Bikiens Kullebund*»: Om Bitjenn i Kongsberg sokn, Øvre Sandsvær, jfr. Kristian Nissen i *Norsk geografisk tidsskrift* VII 69 (1939) og RA Kart BS II 9: grunnriss fra 1749; BS I 13: Kart fra 1802.

46. «*Tjære-Ovn*»: Det er ikke lett å identifisere eieren av denne, for store deler av Flesberg hørte til Kongsberg Sølvverks circumferens, og tjærebrenningen har vært så alminnelig her at den ikke alltid nevnes ved siden av gruve drift, kobberverk etc. Et sentrum for tjærebrenning var bl. a. gårder og plasser ved Straalsund (der holzførster *Iver Nielsen Riis* bodde i 1801). Gården Fløtaker hadde tjærebrennere som losjerende og eides av skog- og brøttingsoppseer ved Sølvverket *Joh. Chr. Schubart*. Det foreligger også andre alternativer for den standsperson Reventlow sikter til. (De saklige opplysn. medd. av konservator Randi Asker.)

Schichtmester Knoph: Identifikasjon og personalia medd. av cand. philol., fru Grethe Autèn Blom.

47. «*Brescian Staal-Brænderie*»: Brescianerstål er egentlig det reneste og hårdeste råstål, som ikke gares eller omsmeltes, men utsmis straks til smale firkan-

tete stenger og så herdes. Navnet fra byen Brescia. (Iflg. Bergwerks lexikon af Sven Rinman, Del I, 1788 medd. av Biblioteket, NTH, Trhjm.)

49. *Bull, en*: stammen.

Angerskleiven: et beryktet veistykke ved Sandesognsbukten der veien steg opp til Botneplatået. (NG VI 46).

50. «*Den unge Saltforvalter*»: Saltforvalter nå var *Jacob Lerche* (1738-1826) og adjungeret ham sønnen *Vincent Stoltenberg Lerche*, som Reventlow altså sikter til her.

Graderhusene: hus for inndunstning av salt ved sterk opphetning.

«*Superficiér*»: Superficies (lat.) = overflate.

Sintre: ved opphetning forandre konsistens idet de enkelte partikler kitter seg sammen (slik at det dannes en ikke vannsugende overflate).

«*Fourland*»: Fur eller Furland, øy i Limfjorden.

«*Klagsteen*»: Steinarten på Fur nærmest en sammensetning av jernsand og forskjellige småstein sammen med bindende leirarter, jernoker og gipsdeler. Utsatt for luft får den stor fasthet. (J. P. Trap: Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark. Spec. Deel II 313 Kbh. 1859.) *Münsters* innberetning av 1810 20/2 og 1811 7/2, trykt i Den oeconomiske Correspondent 1818 s. 173—175.

Steilsten: se anm. til s. 35.

52. «*GaipeI*» (ty. Göpel): geipel: maskin til å transportere malm opp av gruen (NRO).

54. *Lest, en*: Vanligvis 12 skip pund eller 12 tønner.

57. «*Lachter*», (ty.) Lagter: lengdemål, ulik lengde i de forskjellige land; i Norge 2 m. — brukes særlig ved angivelse av sjaktens dybde i bergverkene.

58. «*Rydi Fos*»: Her må menes Rygene, men de ligger som kjent nord for Bringsvær. Her siktes altså til rundturen som nettopp er skildret.
- «*skjære Hingsterne*»: kastrere; det vanlige ord på Østlandet er «jælke».
- «*Fogden i hans Amt*»: Foged i Mandal var *Hans Echorn*.
60. «*Den nye ankomne*»: *Iwan Brunet*.
- Styne* («styvne»): avstumpe. (Ordet brukes også i betydningen topphugge som uttrykk for forstmessig behandling).
- «*Herr Giersing*»: Bak dette navn kan neppe skjule seg andre enn Mandals store kjøpmann *Giørt Giertsen*.
- Brannen i Mandal 1810 tok 72 hus*. (Helland X 2, 226.)
61. «*I Mandal og Flekkefjord . . .*»: Lund-familien hadde, som også fremgår av det følgende, sitt hovedsete i Farsund.
- Ilex aquifolium*: kristtorn.
64. «*Taddefjorden*»: Tydeligvis feilskrivning for «Fadde . . .», og det menes Fedafjorden.
65. *Plogen i Stavanger amt, jfr. Handels- og Industrie-Tidende 1812, s. 134, 156, 211, 218*.
- «*Amtmanden*»: *O. B. de Schouboe*.
66. «*Gadning*» (ty. Gattung): art, slag manér.
68. «*Udhale*». Både etter beskrivelsen og navnet er det tydelig Udsole som menes; idag bare Sola.
- Salix arenaria*: Sandvier, underart under krypvier, gråris (*Salix repens*), lav busk, vokser på sandbunn langs kysten.
69. *Fåreflynder*: en 3 cm. lang parasittisk flatorm (*fasciola hepatica*), finnes i leveren hos okser og sauer.

De fleste angrepne dør i løpet av 2—6 måneder. Medfører store tap, særlig etter fuktige somre.

«*Cuursmed*»: Kurschmied (ty.) = dyrlege.

72. «*Udaads-Skat*»: Det er noe uklart hva Reventlow her sikter til. Det har vært naturlig å anta en folke-etymologisk omtydning av *utskylden*; vi vet at den tidligere ble ansett som en straff for forseelse (A. Steinnes: Utskyld i HT XXXVI 312-313), men utskylden falt i dette distriktet bort 1665 (HT XXXVI 316-317). Fogderegnskapene (RA) for denne tiden gir ingen opplysninger, det gjør heller ikke Wessel-Berg eller Fogtmans reskriptsamlinger. Iflg. medd. fra statsarkivar Kj. Helland-Hansen, Kristiansand S. kan hverken gårdskartoteket for dette distrikt eller arkivet forøvrig meddele noe om denne «skatt».

«*Velfærds Selskabet*»: Tydeligvis Det oeconomiske Velfærds Selskab. (Vejviser . . . til Kiøbenhavn. . . Beboere for Aaret 1812. Kbh. s. 273.) Selskapet er ikke omtalt i 1811-veiviseren. — Jeg takker personalet ved DSA for assistanse hermed.

73. *Forordningen 1802 1/10* påbød en årlig avgift på besiddelse, nytte og bruk av faste eiendommer i Danmark og Norge, Finnmark fogderi unntatt.

78. «*Phalena pini perda*»: Her foreligger tydeligvis en forveksling. Reventlow mener *Panolis flammia pini perda*: furufly, en larve som gnager på furunåler. Den omtalte «falena», som forøvrig ikke er nevnt i nordisk litteratur, er en møll-larve som lever på lagret korn etc. (Iflg. medd. fra statsentomolog Jak. Fjellidalen, Statens Plantevern, Oslo.)

Presten Musæus var res. kap. i Kvitseid fra 1809 31/10; dette kall ble delt i Kviteseid og Nissedal 1810 24/8, og Musæus ble fra da sokneprest i Nissedal. (DRA DK A 23: Norges Stifters Præster).

79. «*Lensmanden som har solgt Fione til Herr Jacob Aall*»: Denne eiendomshandel forholder seg ikke helt slik. Lensmannen er *Rasmus Nielsen Borrestad* som fikk skjøte på gården av *Jacob Kittilsen Fjone* 1805 3/10 (tingl. 4/10) for ca. 5.500 rdl. Jacob Kittilsen hadde odelsretten her, og han — Jacob Kittilsen Haatvedt — kjøpte den tilbake igjen 1811 1/3 (tingl. 25/6) for 7.000 rdl. Samme dag solgte han den (også tingl. 25/6) til Niels og Jacob Aall for 10.000 rdl. Ett av vitterlighetsvitnene nå var Rasmus Nielsen. — Det hører med i bildet at *Kittil Jacobsen Fjone* fikk skjøte på gården av Niels og Jacob Aall 1825 22 og 31/3 (tingl. 30/9) for 3.500 spd. (SAO Øvre Telemark pantereg. nr. 2, matr. nr. 7, pag. 764, jfr. pantebok nr. 2727 og 2728). — Borrestad var i skattelag med Fjone upse og Rasmus Nielsen fikk av faren, *Niels Rasmussen*, skjøte på en halvpart 1802 28/6 for 699 rdl. Rasmus' bror, *Lars Nielsen Qvisling* fikk skjøte på den andre halvparten for 500 rdl. (pantereg. nr. 2, pag. 788).

Ved kgl. res. 1770 12/12 ble innløsningsfristen satt ned fra 20 til 15 år. Ved kgl. frdn. 1811 5/4 ble innløsningsfristen redusert til 5 år, (gjentatt i 1821-loven). I spesielle tilfelle kunne man søke om dispensasjon fra fristen; man kunne f.eks. få tinglyst erklæring om pengemangel. — Ifølge kilden her er altså denne eiendomshandel foregått før 1811-forordningen, men tinglyst etterpå.

80. «*vette*»: kvetja = gjøre skarp, særlig om bryning.
81. *Vrangfoss og Trangen*: Vrangfossen var et langt, vilt stryk med en samlet lengde av 1.9 km. og et samlet fall på 25.1 m. På en lengere strekning gikk fossen i et trangt skar. Særlig Kræppen ved Dyrtid gjorde fløtingen vanskelig, her gikk fossen loddrett utfor.

Nedenfor lå Trangen der elven gikk gul og mellom loddrette høye fjellvegger. Noe tømmer bandt seg mellom odder som stakk frem, annet ble sittende i Bakerovnen, en liten evje. Det var meget farlig å løsne vasene her. Det er kommet til uttrykk i stev:

Og skal eg stille den stride straum
så den fer inki renne,
så skal du løyse den store brukshaug,
som i Vrangefoss mon hange.

Riksstyret hadde tatt opp saken bl. a. i 1802. (DRA DK L 12: 1802·25/2). I 1813 da så store mengder hadde samlet seg at hele driften var stoppet opp, grep riksstyret inn ved reskript 1813 27/10, og forlangte at fossen skulle være rensset innen 3 år, ellers ville lasten bli konfiskert eller tilintetgjort. Både i 1835 og senere ble det minert i Vrangfossen og spesielt i Trangen, og idag er Vrangfossen et loddrett fall på 23 m. over et meget stort damanlegg. Forøvrig 6 sluser som ledd i Bandak-Norsjø-kanalen. (Hylland: VIII 1 s. 142-143, 258-260.)

81. «*Amtmand Selmer*» i Bratsberg til 1803 (og i Vejle til 1820). (H. P. & H. Selmer: Stamtavle. . . . Selmer. Kbh. 1864, s. 33).
84. «*Amtmanden*» i Bratsberg var Severin Løvenskiold (1777-1856).
85. «*Stul*»: stoll: nesten vanrett gang (brukes særlig i gruvespråket).
87. «*Baronens Farfader*»: Severin Løvenskiold (1719-1776).
88. «*Baronens Fader*»: Michael Løvenskiold.
«*Morken*»: Må være øya Munken, som ligger nettopp en mils vei fra Ulefoss. En kunne også tenke på Marodden, men man passerer like forbi Munken når man

ror fra Ulefoss til Fjærestrand. (For drøfting av spørsmålet takker jeg herr kammerherre Cato Aall, Ulefos Hovedgaard.)

91. «*Lachtværk*»: rammeverk av lekter.

Munk, en: består nedentil av utløpsrøret som inne i dammen står i samband med et loddrett eller skrått stillet, firkantet, rør (damrøret): tre av sidene på damrøret består av sammentømrete fjeler, den fjerde dannes av stemmebredder (skodder). Vannet som skal ut av dammen, må renne over kanten på det øverste skoddet for å slippe ned i munken.

92. «*Radstube*»: Radestube (ty.): hjulmakerhus. (Iflg. medd. fra Johan Falkberget.)

95. «*Amorvad-Gaard*» er tydeligvis Ommundrød i Berg på Brunlanes. Gårdens eiendommer strekker seg som en lang buktet remse fra Eineren gård (like nord for Nevlunghavn-bukta) over til Helgeroa. Ommundrød var delt i to fra 1720—ca. 1760, deretter i fire en tid, men ca. 1815 var det ett bruk, drevet av kommandørkaptein *Søren Adolph Bille* (1775-1819). (L. Berg: Brunlanes 452-455).

99. «*Overbygningdirecteuren*»: C. F. Hansen.

Regimentskvartermester Zimmer var sønn av Fredriksverns kommandant, *Johannes Friderich Zimmer* (1743-1801). (RA Folketelling 1801.)

100. «*Et stykke Bøxel-Jord*»: At løytnanten er *Halvor Breda* bekreftes av Ovenstads plansjer, blad 51 (RA) sammenholdt med L. Berg: Brunlanes. Gården er Melau (Berg, s. 185-186).

105. «*Glommen*»: Her menes selvfølgelig Lågen.

106. *Harpebyggeren på Torstvet* er muligens *Gulbrand Paulssen Rosenberg*. (RA Folketelling 1801).

«*Løve Myren, der ligger til....*»: Verbet her har

sannsynligvis betydning «høre inn under» (DaO: ligge, 9.1 og 11.1). Lauve lå sør for myra, Skalberg nord. Tveten lå rett vest og Syrrist øst. Det er antakelig en av de sistnevnte Reventlow sikter til. NgO skal ha kartmiler fra 1811 for dette distrikt, men det har dessverre ikke vært mulig å finne dem.

107. *Tontine*: Etter plan av napolitaneren *Tonti* en art livrenteordning. I Danmark den første tontine fra 1653, men den måtte oppgis. På 1700-tallet flere tontiner, de slo igjennom først når det ble truffet ordning med statsgarantier (Liv-Rente-Societetet); den siste opphørte først 1896.
109. «*Dronning Anne Sophie og Grev Laurvigerne*»: *Anna Sophie* var søster av Reventlows farfar; grevene *Danneskiold-Laurvigen* er far og eldste sønn (se reg.) og faren var 2. gang gift med *Ulrica Eleonora* (1690-1754), søster av *Anna Sophie*. (DAA 1937 s. 58).
113. «*Grevinde Mäklin*»: Her menes enken etter kammerherre *Gustaf Maclean* (1744-1804), og gården er *Strøm* ved Gøta elv vis a vis Lilla Ed i Hjærtums socken. (Elgenstierna: Svenska Adelns Ättartavlor V. Sthlm. 1930.)

BEREGNING

- A. over den mig allernaadigst bevilligede Godtgjørelse for 6 Heste i Befordring paa min Reise i afvigte Sommer igjennem en Deel af Kongeriget Norge, samt
- B. over de mig paa samme Reise, begyndt d. 31. Mai og fuldendt d. 27. Sept., tillagde Diæter à 10 Rdl. daglig.

A.

til Helsingør . . 6 Miil for 6 Heste	41 Rdl. 1 $\frac{1}{2}$ - - β
over Sundet for 2 Færger	30 « 2 « 8 «
igjennem Sverrig til Svinesund . .	42 =
for 6 Heste 111 Rl. 16 β RG à 15 $\frac{1}{2}$ 8 β	287 « 3 « 12 «
fra Svinesund over Fridrichhald til	
Christiania 13 $\frac{1}{2}$ - for 6 Heste	113 « — —
til Trondhiem over Roraas —	
64 $\frac{1}{4}$ for 6 Heste	495 « 3 « 12 «
fra Trondhiem igjennem Gulbrandsda-	
len, Hedemarken til Edsvold Værk	
48 $\frac{5}{8}$ - for 6 Heste	384 « 2 « 8 «

fra Edsvold Værk over Hurdalen, To-			
ten, Vardal, Hadeland, Hakkedalen,			
Ringerige til Bærum - - - 36 -			
for 6 Heste	193 Rdl.	3	⌘ 8 β
fra Bærum, over Drammen, Hasle Værk,			
Bla furreværket, Kongsberg, Edsfoss,			
Holmestrand - - 20¾ for 4 Heste	127	« 1	« 4 «
fra Holmestrand over Valløu Saltværk			
til Laurvig - - 7¼ for 6 Heste	38	« 2	« —
fra Laurvig til Stavanger - - 34½ til			
Lands allene 4 Heste, med Vand-			
transporten	445	« 1	« —
fra Stavanger over Lyngdal, Chri-			
stiansand, Nissedal, Tellemar-			
ken til Skien 50½ - 4 Heste med			
Vandtransporten	363	« 3	« 4 «
fra Skeen til Laurvig - - 4½ for 6 Heste ..	38	« 5	« 4 «
fra Laurvig over Horten til Svinesund - - -			
11 - - for 6 Heste med Vandtransporten	105	« 4	« 8 «
	338 ⁷ / ₈	2742	« 4 « 4 «

Transport 338 ⁷ / ₈ Miil	2742 Rd. 4 $\frac{1}{2}$ 4 β
fra Svinesund til Helsingborg - 42	
for 6 Heste	287 « 3 « 12 «
over Sundet for 2 Færger	31 « — —
fra Helsingøer til Kjøbenhavn 6 -	
for 6 Heste	41 « 1 « —
	<hr/>
386 ⁷ / ₈	3102 « 3 « —

B.

Diæter fra 31. mai til 27. Sept. i

alt 120 Dage à 10 Rdl.	1200 « — —
	<hr/>
	4302 « 3 « —
derpaa oppebaaret	3000 « — —
	<hr/>
Rest som forventes mig anvist	1302 Rdl. 3 $\frac{1}{2}$ —

Kjøbenhavn d. 25. Febr. 1812

Reventlow.

Kilde: DRA Finanskollegiet, Journalsaker A 1812 nr. 371.

PERSONREGISTER

Personer omtalt i kommentarene er tatt med bare i den grad de har direkte relasjon til reisebeskrivelsen, og det ikke er tvil om identiteten. Som regel er kun anført titler vedkommende hadde i 1811.

- Adeler, Anton Beatus (1767-1843), kammerjunker: 89-90.
Aderkast von, tidl. russisk konsul i Kristiansand: 60, 75.
Ahlefeldt-Laurwig, Frederik (1761-1832), greve: 112.
Amberg, Herman (1754-1837), rektor: 75.
Andresen, Marcus, stiger: 52.
Anker, Bernt (1746-1805), kammerherre, forretningsmann: 113.
 • Carsten Tank (1747-1824), eier av Eidsvold Værk: 36-37, 124.
 • Morten (1780-1838), grosserer: 14.
 • Peder (1749-1824), kammerherre, forretningsmann: XXIII, 12-15, 40-41, 52, 57.
Ankerske Fideikommis, Det: 11, 37.
Anna Sophie, f. Reventlow (1693-1743), dronning: IX-X, 109, 132.
Arctander, Ove Guldberg (1780-1822), landfysikus i Stavanger og Ryfylke: 66.
Arenfeldt, Christian Ditlev Adolph (1758-1833), oberst: 67, 75.
Aschenberg, Sven Lauritsen (1769-1845), prest på Røros fra 1806: 19, 119.
d'Aubert, Benoni (1768-1832), major: 13-14.
- Balzac, Jean Louis de Guez (1597-1654), fransk forfatter: XIX.
Baumann, August Christian (1770-1831), bestyrer av det Ankerske fideikommis' bergverker: 36, 39-40.
Bendeke, Claus (1763-1828), amtmann i Østoppland: 15-16, 20-21.
Berg, Johannes Henrik Olsen (1752-1821), prost, prest i Land fra 1803: 38.
Bernstorff, A. P. (1735-1797), utenriksminister: XI, XII, XVI-XVII.
 • Joachim Frederik (1771-1835), greve, dansk gesandt: XXVII.
v. Beulwitz, Christoph Ernst (1695-1757), kansler: XI.
Bille, Michael Johannes Petronius (1769-1845), kapteinløytnant: 62, 75.
 • Søren Adolph (1775-1819), kommandørkaptein: 131.
Birkeland, Lars Olsen (1775-1834), prest i Haaland fra 1806: 68.

- Bjørneby, Ole Halvorsen (ca. 1764-), bonde: 15-16.
- Blom, Gustavus (1758-1812), toll- og konsumsjonsinspektør i Stavanger: 67.
- Boeck, Cæsar Læsar (1766-1832), overførster: 53, 55.
- Bombelles, Louis Philippe de (1783-1843), greve, østerriksk diplomat: XXVII.
- Borch, Karen Tanche Anker (1759-1837), eier av Mo gård: 124.
- Borrestad, Rasmus Nielsen, lensmann, bonde: 79, 129.
- Niels Rasmussen, bonde: 129.
- Boye, Engelbrecht (1754-1839), rektor: 27.
- Breda, Halvor (ca. 1781/82-1844), løytnant: 100, 131.
- Bredrup, Conrad (1764/65-1837), foged i Ryfylke: 67.
- Brunet, Iwan, russisk generalkonsul: 60, 75, .
- Brünnich, Morten Thrane (1737-1827), overberghauptmann: 42-44, 46-48, 124.
- Børm, Henrich Nicolaus, dikekonduktør i Holsten: 26.
- Buch, Christian Leopold von (1774-1853), tysk geolog: 2.
- Budde, Ole Christopher (1774-1849), kapteinløytnant: 73.
- Bull, Nils Rosing Andersen (1767-1842), prest i Støren fra 1802: 29.
- Bülow, Friedrich Wilhelm (1755-1816), prøyssisk general: XXIX.
- Bøckman, Søren Gottfried (1771-1841), sorenskriver i Lyngdal: 63.
- v. Cappelen, Diderich (1761-1828), reder, kjøpmann: 89.
- Peder (1763-1837), eier av Eidsfos Jernværk: 48-49, 101-102.
- Carstensen, Henrik (1753-1835), kjøpmann, verkseier: 54-55.
- Cederfeld de Simonsen, Hans Wilhelm (1777-1836), stiftamt-
mann i Kristiansand, amtmann i Nedenes: 56-75.
- Christian IV (1577-1648), konge: IX.
- Christian VI (1699-1746), konge: X.
- Christian Frederik (1786-1848), prins: XVII, XXVIII, XXIX.
- Christensen, Thomas (1754-1819), agent, grosserer: 50.
- Cloumann, Peter Jørgen (1747-1817), justisråd, foged i Øvre Telemark: 79, 81-85.
- Collett, Christian Ancher (1771-1833), bergmester: 51, 54, 57, 86, 89-92.
- Jonas (1772-1851), kammerråd, foged i Numedal og Sandsvær: 44.
- Cramer, Johan Herman (1775-post 1828), kaptein (senere prøyssisk geheimeoverrevisjonsråd) 81, 83-85.

- Daldorph, Joachim Frederik (1758-1827), gruvedirektør: 19.
- Danneskiold-Laurvigen, Ferdinand Anton (1688-1754), greve:
109, 132.
- Frederik Ludvig (1717-1762), greve,
generalløytnant: 106, 109, 132.
- Dürendahl, Paul Johansen (1762-1827), prost, prest i Amlı fra
1789: 78.
- Diriks, Christian Adolph (1775-1837), stiftsoverrettsassessor: 75.
- Dreyer, Frederik Christian Petersen (1765-1828), prest i Kragerø
fra 1802: 53.
- Echorn, Hans (-1823), foged i Mandal: 58, 127.
- Ehrenfeldt, se Arenfeldt.
- Engelhart, Anders Bastiansen (1745-1828), prost, prest i Flesberg
fra 1782: 45.
- Erichstrup, Jens (1775-1826), foged i Lister: 71.
- Ernesti, Johan August (1707-1781), professor: XII.
- Esmarch, Jens (1763-1839), overbergamtsassessor: 19, 43, 47.
- Lauritz (1765-1842), kammerråd, sekretær i Jylland
og Lolland landvesenskontor: 43.
- Evenstad, Anne Olsdatter (1742-1777): 119.
- Ole Olsen (1739-1806), lensmann bonde: 17, 119.
 - Ole Olsen (1766-1833), lensmann, bonde: 17, 119.
- Falck, Michael (1777-1846), kammerråd, amtsforvalter i Laurvig
grevskap: 104, 110-111.
- Falkenberg, stiger: 52.
- Fjære, Andreas Arnesen, bonde: 98.
- Atter Arvidson (ca. 1732-), bonde: 97.
 - Halvor Evensen (ca. 1748-), bonde: 97.
 - Tron Andersen, bonde: 98.
- Fichte, Johan Gottlieb (1762-1814), tysk filosof: XIX.
- Fjone, Jacob Kittilsen, bonde: 129.
- Kittil Jacobsen, bonde: 129.
- Florentz, Marcus Henrik (1775-1869), foged i Øvre Telemark:
78, 82.
- Foltmar, Frederik Christian (1758-1832), kammerråd, foged i Idd
og Marker: 12, 113.
- Framery, Pierre, fransk konsul i Akershus og Kristiansand stift:
60, 75.
- Frederik IV (1699-1730), konge: IX.
- Frederik VI (1768-1839), konge: XV-XVI, XX-XXX.

- Frederik Christian (1765-1814), hertug av Augustenborg: XIII, XXIX.
- Friedrich, (1771-1845), prins av Hessen(-Kassel), visestattholder i Norge 1810-13: XXVIII, 12, 14-15, 41, 46.
- Gabrielsen, Jonas Schanche (1744-1833), lensmann: 66.
- Garve, Chr. (1742-1798), professor: XII-XIII.
- Gellert, Chr. F. (1715-1769), professor: XII-XIII.
- Giertsen, Giert Tørrisson (1772-1825), kjøpmann: 60-61, 72, 127.
- Gneisenau, A. W. A. N. (1760-1831), generalfeltmarskal: XXIX.
- Gram, Christen (1771-1829), foged i Fosen: 29.
- Grauer, Johan Reinhold (ca. 1755-1819), eier av Kjørbo gård: 41, 124.
- Grønvold, Nicolai Friderich Reichwein (1766-1813), premierløytnant: 104.
- Guldberg, Ove Høeg (1731-1808), statsminister: XVII.
- Haffner, Johan Friderich Wilhelm (1768-1822), major: 37-38.
- Hagerup, Caspar Peter (1776-1840), sorenskriver i Flekkefjord: 64.
- Haij, Erik Henrik Vilhelm (1773-1821), friherre, major: 7, 117.
- Halle, Andreas Larsen, bonde: 94.
- Hans Hansen, bonde: 94.
 - Lars Hansen, bonde: 94.
 - Ole Hansen, bonde: 93-94.
 - Ole Larsen, bonde: 94.
- Hammer, Christopher Blix (1720-1804), justisråd, generalkonduktør fra 1752: 26.
- L. A., glassverkbestyrrer: 124.
- Hansen, Christian Friderich (1756-1845), arkitekt, overbygningsdirektør: 99, 131.
- Hauan, Gullik Sivertsen, bonde: 104.
- Søren Hansen, bonde: 104.
- Haxthausen, Friderich Gottschalck von (1750-1825), generalmajor: 13.
- Heiberg, Gabriel Severin (1742-1831), kammerråd, fhv. foged: 72.
- Henckel, Ole (1750-1824), overbergamtassessor, meddirektør for bergseminaret: 19, 46.
- Heuch, Peter Andreas (1756-1825), grosserer: 53.
- Herlofson, Peter Didrik Stilling Steen (1777-1842), kjøpmann: 58.
- Hiort, Peter (1715-1789), direktør: 22.
- Hiorth, Lauritz Smith (1774-1813), losoldermann: 69.

- Holbye, Mikal Nilssen (1760-1812), prest i Lyngdal fra 1785, sokneprest fra 1794: 72.
- Holstein-Ledreborg, Johan Ludvig (1694-1763), greve, statsminister: XI.
- Høgsted, proviantforvalter: 8.
- Høimyr, Gunleik, bonde: 45.
- Haatvedt, Jacob K., se: Fjone.
- Ingstad, Gunnar Andersson (ca. 1759-1824), gjestgiver: 95.
- Isaachsen, Daniel (1744-1813), verftseier, hollandsk konsul: 58-59, 74.
- Isaachsen, Isaach (1774-1828), handelsmann: 75.
- Isaachsen, Peder (1778-1831), grosserer, amerikansk konsul: 75.
- Jæger, Niels Winter Luth (1772-1840), løytnant: 76.
- Kastrup, Søren Michael Jensen (1749-1826), prest i Haa fra 1778, sokneprest fra 1796: 69.
- Kielland, Gabriel Schanche (1760-1821), reder, kgl. agent: 67.
- Kierulf, Peder (1781-1841), fullmektig: 13.
- Kiste, Johan, bonde: 97.
- Klem, Jacob Luth Walter (1765-1838), hyttemester: 42, 125.
- Klow, Peder (1764-1824), kaptein, veimester i Stavanger: 64, 70.
- Kloumann, Hans Henrik Gerhard (1762-1838), forvalter: 124.
- Knoph, Caspar Henrik (1772-1837), schichtmester: 46.
- Erik Otto (1764-1818), bergråd, direktør på Rørås: 22-23.
- Kjøpp, Johannes, sagforvalter til Kongsberg: 46.
- Krag, Peter Schnitler Hansen (1759-1818), prest: 28.
- Krog, Wilhelm Frimann (1767-1825), foged i Jæren og Dalane: 64-67.
- Krogh, Georg Friderich von (1732-1818), general: 26-28, 121.
- Broder Lysholm (1777-1861), rittmester, veimester i Sør-Trøndelag: 28, 32, 70.
- Lahn, Thomas (1750-1836), byfogd og politimester i Kristiansand: 75.
- Larsen, Christian (ca. 1753-1822), kjøpmann: 64.
- Lassen, Wilhelm Cornisch Albertsen (1751-1830), fhv. prost, prest i Gran 1797-1810: 39.
- Lerche, Jacob (1738-1826), saltforvalter: 126.
- Vincent Stoltenberg (1768-1820), saltforvalter: 50, 126.
- Lind, Christian (1754-1826), kammerråd, foged i Østerdal: 15, 106.

- Lund, Ebbe (1775-1837), kjøpmann: 61-63.
- Gabriel (1773-1832), kjøpmann, (Eidsvollsmannen): 61-63.
 - Jochum Brinch (1743-1807), kjøpmann: 62.
- Lyng, Marcus Sodemann (1760-1831), foged i Gudbrandsdal: 35.
- Lysholm, Nicolai (1761-1814), justisråd, stadshauptmann: 29, 63.
- Lütken, Otto (1749-1835), admiral: 59, 73, 75.
- Løvenskiold, Eggert Christopher Friderich (1788-1861), baron, kammerherre, eier av Ulefos Jernværk: 87.
- Michael Herman (1751-1807), baron, kammerherre: 88, 130.
 - Severin (1719-1776), baron, geheimeråd: 87, 130.
 - Severin (1743-1818), kammerherre: 92.
 - Severin (1777-1856), kammerherre, amtmann i Bratsberg, amtmannsmyndighet i Laurvig grevskap: 57, 84, 88-90, 130.
- Maclean, Eva Helena (1743-1813), grevinne: 113, 132.
- Gustaf (1744-1804), kammerherre: 132.
- Mamen, Karen (1754-1824), enkefrue, gjestgiverske: 8.
- Mariboe, Ludvig (1781-1841), kaptein for det frivillige artillerikorps i Christiania, forretningsmann: 13.
- Meincke, Heinrich (1746-1827), grosserer: 28.
- Michler, Alexander, forvalter til Modum: 43.
- Michelsen, geschwornen: 56.
- Moe, Christopher (1725-1773), eier av Mo gård: 124.
- Moltke, Adam Gottlob (1710-1792), greve, overhoffmarskal: XVIII.
- Frederik (1754-1836), statsminister: XXX.
- Moshus, Kari (f. ca. 1792-): 122.
- Tosten Halvorsen (f. ca. 1775-), organist, orgelbygger: 34, 122.
- Musæus, Carl Frederik Johannessen (1778-1839), prest i Nissedal fra 1810: 78, 128.
- Müller, Johannes (1767-1828), kaptein, overførster til Kongsberg: 45-46, 48.
- Münster, Christian Sommerfeldt Nærenst (1779-1856), bergmester: 50, 126.
- Møkleby, Anders Gjermundsen (1737-1821), bonde: 17, 119.
- Mørch, Ole Clausen (1774-1829), kjøpmann: 59, 73-74.
- Mørner, Axel Otto (1774-1852), greve, svensk general: 86.
- Neumann, Iver (1739-1829), brukseier, bergråd: 14-15.
- Jacob Hersleb (1768-1827), brukseier: 15.

- Niebuhr, Barthold Georg (1776-1831), kommittert i kommerseskollegiet, historiker: XIX.
- Numsen, Christian Frederik (1741-1811 25/11), geheimekonferensråd, tollkammerdirektør: 1, 114.
- Næs, lensmann: 29.
- Ohme, Johan Andreas Cornelius (1746-1818), oberst, kommandant på Fredriksten: XXVIII.
- Olsen, Ole (1771-), major: 13, 110.
- Omsted, Jørgen von Cappelen (1781-1848), brukseier: 48.
- Petersen, Peter (1767-1850), bergråd: 45, 51, 54, 57-58, 95-96, 100, 105-107, 109-110, 112.
- Pihl, Abraham (1756-1821), prost, prest i Vang fra 1789: 35-36.
- Qvisling, Lars Nielsen, bonde: 129.
- Radich, Johannes (1760-1834), kammerråd, foged i Moss, Onsøy, Tune, Åbygd og Hvaler: 12, 113.
- Ramm, Nicolai Hersleb von (1756-1830), løytnant, skoginspektør til Røros: 18, 21.
- Rawert, Jørgen Henrik (1751-1823), professor: 86.
- Reiner, Gerhard Henrik Jensen (1750-1823), prost, prest i Helleland fra 1790: 65, 70.
- Reventlow, Anna Sophie, se: Anna Sophie.
- Anna Sybilla (f. Schubart), (1753-1828): XXIX.
 - Charlotte Amalie (f. Holstein), 1736-1792): XI-XIII.
 - Charlotte (1790-1864): 50, (96), 110, 113.
 - Christian Ditlev (1671-1738), greve, general: X, 132.
 - Christian Ditlev (1710-1775), greve, geheimekonferensråd: X-XII.
 - Conrad (1644-1708), greve, storkansler: IX.
 - Conrad Georg (1749-1815), greve, kommandør: XI.
 - Ditlev (1600-1664), kansler: IX.
 - Einar Carl Ditlev (1788-1867), greve, auskultant: 12, 39, 41, 61, 96.
 - Ernst Christoph Ditlev (1786-1859), greve, løytnant: XXVIII, 1, 12, 39, 41, 61.
 - Frederikke Charlotte (f. v. Beulwitz), (1747-1822): XI, XXI, XXV, XXVII, XXVIII, 3, 31, 50, 88.
 - Johan Ludvig (1751-1801), greve, kammerherre: XI, XII, XIV.
 - Johanne Frederikke Sophie (f. v. Bothmer): X.

- Reventlow Louise Sybilla (1783-1848): 50, (96), 110, 113.
- » Sophie Amalie (f. v. Hahn), (1664-1722): X.
 - » Sophie Charlotte (1779-1846): 50, (96), 110, 113.
 - » Ulrica Leonora (1690-1754): 132.
- Romstad, Amund Nielsen, bonde: 102.
- » Halvor Larsen, bonde: 102.
 - » Jens Larsen, bonde: 102.
- Rosenberg, Gulbrand Paulssen (ca. 1770-): 131.
- Rosenkilde, Peder Valentin (1772-1836), reder, stadskaptein: 67.
- Rosenkrantz, Marcus Giøe (1762-1838), godseier, stiftamtmand og amtmann i Akershus: 10, 13-15, 18, 77, 113.
- Rostad, David Hansen, bonde: 103.
- Rosted, Jacob (1750-1833), professor: 13.
- Rousseau, Jean-Jacques (1712-1778), fransk filosof: XVI.
- Rønnow, Cornelius Tomas Andersen (1752-1828), prost, prest i Opdal fra 1802: 31, 122.
- Rørbye, Ferdinand Henrik (1765-1818), materialforvalter til Kongsberg: 41.
- Sartz, Johan Frederik Jensen (1763-1839), prost, prest i Larvik og Hedrum fra 1795: 101, 106.
- Schimmelmann, Heinrich Ernst (1747-1831), greve, finansminister: XIII, XVI-XVII, XXII, XXIV, XXVI-XXVII.
- Schive, Lauritz Møller (1759-1858), kasserer til Modum, skifteforvalter: 43.
- » Søren Martinus Sørensen (1771-1827), prest i Lund (og Flekkefjord) fra 1803: 70.
- Schlepppegrell, Otto Henrich (1730-1808), generalmajor: 100.
- » Catarina Abigael (1750-1836), generalmajorinne: 100.
- Schmettow, Carl Jacob Waldemar (1744-1821), greve, general-løytnant: 27-28.
- » Christiane (1757-1820), grevinne: 26.
- de Schouboe, Oluf Borch (1777-1844), amtmann i Stavanger: 64, 66-67, .
- Selmer, Johan Henrik (1756-1831), amtmann: 81, 130.
- Semb, Lars (1755-1822), forvalter ved Moss Jernværk (det Ankerske fideikommis), agent: 11, 111.
- Skauer, N. H., stiger: 57.
- Smith, Adam (1723-1790), skotsk sosialøkonom: XXV.
- Sommerfeldt, Christian (1746-1811), fhv. amtmann i Vestoppland: 37.

- Sommerhielm, Mathias Otto Leth (1764-1827), godseier, amtmann i Smålenene: 10-12, 15.
- Staffeldt, Bernhard Ditlev (1753-1818), generalmajor: 51, 106-107, 111.
- Steenstrup, Poul (1772-1864), bergmester, (sølvverksdirektør), 39, 47-48, 50, 110.
- Stenersen, John (1752-1806), eier av Mo gård: 124.
- Stener (1721-1780), eier av Mo gård: 124.
- Stephansen, Lauritz Nyeland (1733-1807), justisråd, bokholder: 107.
- Nils Seierslev Lauritsen (1775-1833), prest i Tjølling fra 1800: 107.
 - Wilhelm, tukthusinspektør: 28.
- de Stibolt, Jens Petter (1774-1860), kapteinløytnant: 59, 75.
- Stolberg, Christian (1748-1821), amtmann: XXV.
- Frederikke Louise (f. Reventlow), (1746-1824): XI, XIX, XXV, XXIX, XXX.
- Storm, Christopher Heyerdahl Axelsen (1779-1817), prest i Lye fra 1810: 68
- Tank, Carsten (1766-1832), eier av Rød, reder, fabrikkieier: 8-10, 14.
- Terckelsen, Paul (1745-1819), overkrigskommissær: 67.
- Thomassen, (engelskmann): 10.
- Thygeson, Nicolai Emanuel de (1772-1860), stiftamtmann i Akershus: 9.
- Tobiesen, Peder (1738-1817), oberst: 67.
- Trampe, Frederik Christopher (1779-1832), greve, stiftamtmann i Trøndelag, amtmann i Sør-Trøndelag: 22, 24, 28, 32, 121.
- Tscherning, Eilert Peter (1767-1832), oberstløytnant: XX.
- Vargas-Bedemar, Eduard Romeo (1768-1847), greve, minera-log: 19, 119.
- Wedel Jarlsberg, Johan Caspar Herman (1779-1840), greve, amtmann i Buskerud: XXIII, 13, 40-41, 51, 95, 104, 110-111.
- Wedell Wedellsborg, Adam Ditlev (1782-1827), baron, amtmann i Lister og Mandal: 58, 60-61, 71, 73, 75.
- Wendt, Carl (1731-1815), geheimekonferensråd: XII, XIV, XV, XXIV.
- Wiewild, Johan Bøye, justisråd, toll- og konsumpsjonsinspektør: 13.
- Wiinholt, Claus Edvard (1777-1833), overførster til Laurvig: 45, 48, 76, 94, 105, 110.
- Wilson: 9.

- Gjøvik glassverk: 37.
 Glomma: 17, 23, 35, 113.
 Gran: 39.
 Grønfyjord: 62.
 Gudbrandsdal: 33-35.
 Gäddebäck: 7.
 Gøta elv: 4, 7.
 Gøteborg: 3-4.

 Hadelands glassverk: 40.
 Hafslund: 10-11, 113.
 Hagenes: 97.
 Hakadal (verk): 39-40.
 Halden: 8-11, 13-14.
 Halle: 93.
 Halmstad: 2.
 Hauan: 104.
 Haug (Jæren): 69.
 Haugsjåsundet: 78.
 Haugstad: 70.
 Hedemark: 32, 36-37.
 Helgeroa: 51, 95.
 Helleland («Holland»): 65.
 Helsingør: 1, 114.
 Hjerkin: 32.
 Hoff: 30.
 Hokksund: 42.
 Holmen (Båhuslen): 113.
 Holmestrand: 49-50.
 Horten: 111.
 Hovland: 106.
 Hurdals verk: 36-37.
 Husan: 62.
 Hälsingborg: 1.
 Høidalskleven (Sverige): 8.
 Håland (Jæren): 68.

 Jaddebæk, se: Gäddebäck.
 Jarlsberg grevskap: 51, 111.
 Jevnaker: 40.
 Jondalen: 40.
 Juvaelven, se Gjuva.
 Jylland: 50.

 Jæren: 67-69.
 Järnkleven (Sverige): 4.

 Kammerfosselven: 53-54.
 Karlshus: 112.
 Kikut: 99.
 Kil: 53-54.
 Kiste: 96-97.
 Kjølstad: 15.
 Kjørbo: 41.
 Kongsberg: 39, 42-43, 46-48, 53,
 91, 110.
 Kongsvinger: 15.
 Kongsvold: 31-32.
 Kragerø: 53-54.
 Kristiania: 12-14, 41.
 Kristiansand by: 54, 59-60, 67, 73,
 74-75.
 » omegn: 76.
 » stift: 54, 58.
 Krokkleiva: 40.
 Kronborgske distrikt, Det: 3.
 Kruserød: 52.
 Kungsbacka: 3, 113.
 Kvistrum: 7-8, 113.
 Kvelland: 71.
 Kviteseid: 79-80.
 København: 1, 9, 60, 106, 114.

 Ladegårdssøen, se: Bygdøy.
 Laholm: 2.
 Land: 38.
 Langestrand: 101.
 Langø: 62.
 Langøy: 51-54.
 Lardal: 102.
 Larvik: 11, 13, 51, 77, 92-94, 96,
 100-101, 108-112.
 » grevskap: 13, 57-58, 90,
 101, 103-104, 109, 111.

 Lauve: 106.
 Leren: 27.
 Lindbu: 44.

- Lindesnes: 62, 64.
 Lister (fjordene): 63-64.
 Lister og Mandal amt: 58, 60.
 Lougen, Louren, se: Lågen.
 Lund (ved Flekkefjord): 70.
 Lunde(vannet): 60, 64, 70.
 Lye: 68.
 Lyngdal: 71-72.
 Lågen (Gudbrandsdal): 33-35.
 Lågen (Numedal): 44, 105.
- Malmø (Mandal): 73.
 Mandal: 60-61, 73.
 Mehren: 33.
 Mjøsa: 35, 37.
 Mo (ved Kragerø): 54.
 Mo (Vest-Telemark): 79.
 Modum: 42.
 Moholt: 96.
 Mora: 18.
 Morset: 36.
 Moshus: 34.
 Moss: 11, 111-112.
 • verk: 108.
 Munken (Norsjø): 88.
 Munkholmen: 28.
 Mustad: 38.
 Møkleby: 17.
- Narud (i Ringsaker): 35.
 Nevlungshavn: 96.
 Nissedal: 79.
 Nisservann: 78-79.
 Norge: 9, 90, 108.
 Norsjø: 88.
 Næs jernverk: 56, 76-77.
- Od (Sjælland): 3.
 Odals verk: 14, 15, 88.
 Ofrum, se: Aserum.
 Oгна: 70.
 Olstad (i Sel): 34.
- Ommundrød: 95.
 Opdal: 31.
 Oslo: 12-14, 41.
 Petersverft: 59.
 Porsgrunn: 92.
- Randsfjord: 39.
 Ringsaker: 35.
 Risør: 56.
 Rolighet: 106.
 Romstad: 102-103.
 Rosfjord: 62.
 Rostad: 103.
 Rosland: 60.
 Rotvold: 27.
 Rygene: 58.
 Rød (ved Halden): 10.
 Rød (ved Risør): 56.
 Røros: 15, 18-23, 25.
- Salteville: 79-80.
 Sandar (Sandeherred): 103.
 Sandefjord: 103-104.
 Sandeløv, se: Søndeled.
 Sannes: 73.
 Sele: 68.
 Sirnes: 70.
 Skalberg: 106.
 Skarøy: 62.
 Skien: 89.
 Skiensfjorden: 92.
 Skisjordet: 12.
 Slemdal: 96.
 Smålenene, se: Østfold.
 Sola: 68.
 Sorknes: 17.
 Sommerbrekka: 18.
 Spangereid: 62, 75.
 Stav: 34.
 Stavanger amt: 64-66.
 • by: 60, 66-67.

- Stavern: 98-101, 109-110.
 Steinberget: 26.
 Stengelsrud: 44.
 Storsjøen: 18.
 Strøm (Båhuslen): 113.
 Stuen (Opdal): 31.
 Støren: 29.
 Sukkestad: 37.
 Sundset: 31.
 Svarteberg: 7.
 Sverige: 2.
 Sverkholt: 101-102.
 Søndeledfjord: 55.
- Telemark: 45.
 Tistedalsfossen: 9.
 Tjæreby (Sverige): 2.
 Tjølling: 107.
 Toldstad (i Vågå): 33.
 Tomb: 11.
 Torbjørnsbu: 56-57, 79.
 Torridalselven: 75, 80.
 Torstvet («Toftvet»): 106.
 Toten: 37.
 Trangen (i Vrangfoss): 81-82, 85.
 Trollerud: 44.
 Trollhättan: 4-6.
 Trondhjem by: 26-29, 41, 63.
 » omegn: 47.
 » stift: 24.
 Tronfjell: 18.
 Trysfjord: 73.
 Tveit: 58.
 Tynset: 18.
 Tyrifjorden: 40.
- Tyskland: 34. 63.
 Tærøy: 62.
- Uddevalla: 7.
 Udsole, se Sola.
 Ulefos hovedgård: 86.
 » jernverk: 84, 87.
 Ulefoss: 80, 88.
 Ulla, se: Urda.
 Unnersbo: 105.
 Urda: 33.
- Vallø: 50.
 Vang: 35-36.
 Varberg: 2.
 Vardal: 38.
 Veen: 9.
 Vekkerø: 13.
 Vestgård: 113.
 Vigeland(selven): 61-62, 72.
 Vigelands verk: 74, 80.
 Vik (Sverige): 8.
 Vinsnes: 24.
 Vittersen: 107.
 Vorma: 35.
 Vrangen, Vrangfoss: 80-86.
 Vårstien: 31.
- Øisæ («Øystad»): 70.
 Ølstad, Østad, se: Olstad.
 Østerdalen: 15-17, 106.
 Østfold: 12, 111.
 Øy: 78.
- Åmli: 78.
 Åserum (i Hedrum): 98.
 Åset (i Åmot): 16.

SAKSREGISTER

- Aksjeutbytte: 23.
Arbeidervern: 10, 11, 23, 40, 42, 108.
Arbeidskraft: 56, 58, 105.
- Brannskade: 60.
Bygningsforhold: 7-8.
- Eksport: 37, 54, 63, 66.
- Fattigvesen: 11-12, 43, 53, 104.
Fjøs: 17, 87.
Flom: 17, 41, 49, 96.
Folketall: 59.
Forordninger: 9, 52, 69, 73-74.
- Geistligheten: 39, 68, 104.
Glassverk: 36, 37-38, 40, 43.
Gruvedrift: 18-19, 22-23, 51-52, 55-57, 79.
Gymnastikk: 111.
- Handelsrett: 24, 69.
Hesteal: 24, 31-32, 35, 60, 63, 65, 68.
- Industri: 10, 12, 15, 22, 23, 29-31, 35-36, 39-44, 46-50, 54-57, 62-63, 73-74, 76-78, 87-90, 92, 95, 101-102, 107-108, 110.
- Jernverk: 36, 39, 41, 48-49, 54-55, 74, 87, 89, 108.
- Jordbruk: 1, 3, 7, 11-12, 14, 16-17, 24, 26, 27, 29-30, 31-33, 38, 41, 55, 60-62, 65, 68-69, 77, 79-80, 90, 93-95, 97-100, 102-104, 107, 113-114.
- Jordbruksredskap: 1, 3, 15-16, 26, 30, 33, 35, 36-38, 45, 56, 58, 65, 68, 77, 79-80, 93, 98, 103, 106, 112.
Jordmødre: 40, 104.
- Kanal(projekt)er: 6, 35, 62-64, 95, 105, 112.
Kaperi: 59, 73, 75.
Kapiteltakst: 104.
Kirkegang: 29, 35.
Klima: 23.
Kornmagasin: 8, 11, 13, 27, 41, 42, 45.
Krigsinnsats: 12, 113.
- Laksefiske: 27, 58-59, 72, 92.
Leveforhold: 34, 111.
Lønninger: 5, 12, 19, 21, 28, 42, 58, 61, 69, 88, 92, 97-99, 104-105, 113.
Løsgjengeri: 24.
- Militære forhold: 13, 16, 27, 67, 99, 105.
Møllebruk: 9, 14, 17, 46, 77.
- Nybrott: 95, 99-100, 114.
- Odelsretten: 38, 59, 101.
Oldsaker: 27.
Oppmåling: 13.
- Postvesen: 1.
Priser: 12, 15, 24, 26, 46, 54, 58-60, 75, 85, 87-88, 93, 105, 109.
Sagbruk: 4-6, 10, 27, 46, 56, 59, 74, 76, 80, 87, 109.

- Saueavl: 7, 13, 35, 58, 61, 68.
Selskaper, vitenskapelige: 27.
 » økonomiske: 72.
Seterbruk: 30.
Skatt: 24, 72, 73-74.
Skip: 4, 6-7, 9, 13, 53, 59-60, 62, 89, 109.
Skogkultur: 5, 16, 17-22, 30-31, 34, 36, 37-38, 43-46, 48-49, 51, 58, 60-61, 72-73, 75-78, 80, 90, 92-94, 103, 112-113.
Skoler: 5, 13, 27-29, 38, 43, 44, 50-53, 88, 97, 104-105, 111.
Statsoppgaver: 22, 25, 38, 44, 64.
Sykehus: 27-28, 66, 109.
- Sølvverket: 47.
Teater: 60.
Tingholdspenger: 73.
Tjærebrekking: 46, 77.
Universitetssaken: 100, 109.
Utskiftning: 1, 18, 35, 38, 66, 69-70, 96, 104.
Vaksinasjon: 72.
Vassdragsregulering: 80-86, 88.
Vassdragsrett: 10.
Veier: 8, 25, 32, 49, 58, 64-66, 70-71, 78.
Veterinærforhold: 23, 61, 69.

